BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

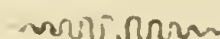
TRETTIONDE DELEN,

ULRIKA ELEONORAS REGERING.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

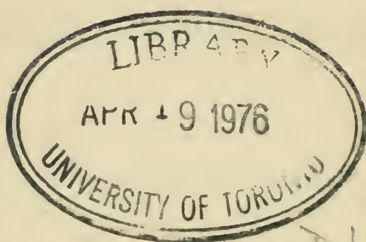
AF

AND. FRYXELL.

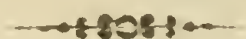

STOCKHOLM,
HOS L. J. HJERTA.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN, 1862.

INNEHÅLL.

RÄTTELSER.

Sid. 29,	r. 3,	*står:*	TILL RIKSDAGEN	*läs:*	TILL OCH BÖRJAN AF RIKSDAGEN.
» 71,	» 23,	»	nu	»	äfven.
» 83,	» 26,	»	ofvannämnde	»	—
» 84,	» 31,	»	konungsliga	»	kungliga.
» 101,	» 14,	»	mot	»	serskildt mot.

RÄTTELSE I 26:TE DELEN.

Sid. 138, r. 18, Nora — 270—47, hela raden bort.

D:o I 28:DE DELEN.

Sid. 93, r. 2—4, som det — åsigt — läs: Deremot.

D:o I 29:DE DELEN.

Sid. 205, r. 8, *står:* östra Karelen *läs:* vestra Karelen m. m.

ULRIKA ELEONORAS REGERING.

FÖRSTA KAPITLET.

ULRIKA ELEONORAS UNGDOM.

Den 23 Jan. 1688 föddes på Stockholms slott Karl d. elftes yngsta dotter, den efter sin moder uppkallade Ulrika Eleonora, hvilken sedermera blef Sveriges regerande drottning.

Blott i ringa mån fick denna prinsessa njuta lyckan af närmare föräldravård. Modern hindrades genom sjuklighet, fadern genom jagter, regeringsbestyr och lynne. Dessutom förlorade hon den förra vid femte, den sednare vid åttonde året. Äldre systern, Hedvig Sofia, i alla hänseenden mer behaglig och utmärkt, blef främsta föremålet för farmoderns och för broderns ömhet, — likaså för omgifningens hyllningar. Efter moderns död egde icke Ulrika Eleonora bland sina anhöriga någon enda, som med innerligare kärlek omfattade hennes person och uppvärmde hennes hjerta; deraf måhända kölden, blygheten, misstroendet till sig sjelf och till andra, samt oviljan mot äldre systern; slutligen ock den varma tillgifvenheten för Emerentia Düben. Denna, en dotter af hofkapellmästaren Anders Düben och syster till den utmärkte rådsherren Joakim v. Düben, var ursprungligen kammarjungfru hos Ulrika Eleonora, d. ä., hvilken redan 1690 anförtrodde åt hennes vård den då blott två-åriga prinsessan. Mellan dessa utvecklade sig snart känslor af en innerlig tillgifvenhet, grundad på deltagande hos vårdarinnan och på tacksamhet hos den af många för-

bisedda prinsessan. Af brist på andra närmare stående föremål öfverflyttade Ulrika Eleonora på sin Emerentia all den kärlek, hvaraf hon var mägtig. Det såg till och med ut, som det nära sambandet varit af en högre magt i förväg bestämdt. Ulrika Eleonoras födelse hade nämligen inträffat just på Emerentia-dagen.

Till prinsessans lärare i kristendom utvaldes en from, för välgörenhet känd man, Fredrik Gutermuth, hvilken hos henne utbildade samma, från modern ärfda böjelse. Den öfriga undervisningen uppdrogs åt dåvarande hofrådet sedermera grefven och riksrådet Samuel Barck. Prinsessans själsförmögenheter voro medelmåttiga; dock lärde hon sig att förstå och skrifva italienska [1]), och att, ehuru ej felfritt, tala både tyska och fransyska språken.

Det kalla förhållandet till slägtingarna fortfor länge. Först efter äldre systerns död, tyckes brodern hafva med mera tillgifvenhet omfattat den yngre; t. ex. då han år 1711 begärde att i hennes bref blifva tilltalad med *broders*-namnet; och då han vid samma tid lät till det förra underhållet, 14,000, lägga ytterligare 26,000, allt d. s. [2]) Någon förtroligare kärlek dem emellan fanns likväl icke, af orsaker, som redan äro omtalade [3]). Angående enkedrottningen berättas väl ett par gånger, att denna, förtretad öfver Hedvig Sofias stolthet eller öfvermod, vände sig till yngre sondottern [4]). Snart återvaknade dock partiskheten för den äldre, hvilken också i egenskap af Holsteins hertiginna var än mera dyrbar för den från nämnde furstendöme härstammande enkedrottningen. Vid Hedvig Sofias död blef denna lands-

---

1) *Riksark.* Ulrika Eleonoras bref. Hennes år 1736 med Barck förda brefvexling på nämnde språk.

2) Statskontorets Person-stater.

3) **28.** 157—161.

4) *Franska min. br.* d. 28 Jan. 1703 och *danska* d:o d. 25 Nov. 1708.

mannakärlek uteslutande öfverflyttad på unga Karl Fredrik, hvilken Hedvig Eleonora hoppades skulle engång med Holsteins hertigliga förena också Sverges kungliga krona.

Huru hon tillät sistnämnde furstegosse att med opassande gäckeri bemöta sin moster, Ulrika Eleonora, är redan omtaladt.

Allmänheten var om dessa förhållanden icke okunnig [1]. Deltagandet för den tillbakasatta furstinnan, samt dennas ungdom, oskuld, välgörenhet och enkla lefnadssätt alstrade en kärlek, som stundom nästan motvägde aktningen för systerns större själsförmögenheter. Uttryck af sådan sinnesstämning anträffas i några år 1700 kringspridda verser, tagna ur bibeln eller psalmboken och föreslagna till julklappar, t. ex. åt Hedvig Eleonora: *låt oss denna kropp begrafva!;* åt hertig Fredrik af Holstein: *uti ditt land du blif och bo!;* åt hans gemål Hedvig Sofia: *du skall öfvergifva fader och moder och blifva när din man;* och åt Ulrika Eleonora: *hvad min Gud vill, alltid det sker* [2]. Efter Hedvig Sofias död hösten 1708, växte yngre systerns förhoppningar och anseende. Våra berättelser om *Tronföljareplanerna* hafva i föregående delar [3] omständligare beskrifvit de händelser, som både då och vid andra tillfällen stodo med dithörande ämnen i sammanhang. Här må tilläggas, att Ulrika Eleonoras sträfvande efter regentskapet öfver Sverge år 1714 torde hufvudsakligast hafva varit en följd af den öfvertygelse, hon, liksom många andra hyste, näml., att Karl aldrig skulle återkomma från Turkiet; hvarföre hon ville iakttaga tillfället och bemägtiga sig regeringen och envåldet, innan frihetsmännen hunnit vidtaga några till deras syftemål ledande åtgerder.

---

1) *Franska min. br.* d. 7 Sept. 1709.
2) *Danska min. br.* Jan. 1701.
3) Se **21.** 70. **24.** 60. **25.** 162—220. **26.** 60. **28.** 157

ANDRA KAPITLET.

FRIERIER TILL ULRIKA ELEONORA.

Prinsessan egde icke många tilldragande egenskaper; hvarken yttre eller inre. Som vackra omtalades armar och händer, och, som berömvärda, välgörenheten, de rena sederna, det enkla och anspråkslösa uppförandet. I öfrigt tyckes personligheten hafva varit tämligen obetydlig. Men hon var dotter af den rike Karl den elfte och syster till den en lång tid segrande och mägtige Karl den tolfte, och derjemnte ansedd som dennes blifvande arftagerska, efter 1698 af många, efter 1708 af de flesta. Också hafva få prinsessor haft så många giftermåls-anbud.

Knappt hade hon fyllt sitt tionde år, innan den förste friaren begynte omtalas. Vi erinra oss [1], huru Danmark, för att motväga Holsteins år 1698 ingångna nya slägtförbindelse med Sverge, föreslog äktenskap mellan Karl den tolfte och danska prinsessan Sofia Hedvig. I sammanhang dermed tillämnades ock en dylik förbindelse mellan prins Karl af Danmark och prinsessan Ulrika Eleonora af Sverge. [2]) Men Karl den tolftes ovilja för äktenskap tillintetgjorde den första, och snart utbrytande fejder likaså den andra planen.

År 1700 begynte nämligen de stora krigen, och hela Europa visste inom kort omtala, för hvilka hotande lifsfaror, svenska konungen oupphörligen blottställde sig. Under loppet af detta och närmast följande år anmälde sig ock ej mindre än fyra friare till hans förmodade arftagerska, den då tolf- eller fjortonåriga Ulrika Eleonora.

En bland dessa var hannoveranska kurprinsen, sedermera blifvande engelska konungen Georg den

1) **21.** 57—60.
2) *Franska min. bref* d. 26 Febr. 1698.

andre. Han hade vid svenska hofvet flere förespråkare, bland andra den inflytelserika Greta Wrangel; men saken blef i anseende till prinsessans ungdom uppskjuten. Den otålige prinsen sökte då närma sig äldre systern Hedvig Sofia, men tillbakavisades. När han derefter vände tillbaka till Ulrika Eleonora, ville denna ej mer lyssna till anbuden från en så ombytlig herre. [1])

Ihärdigare bedrefs ett annat frieri, nämligen det *preussiska*. Konung Fredrik den förste önskade Ulrika Eleonora [2]) till gemål åt sin son, sedermera blifvande konung Fredrik Wilhelm den förste; också för att derigenom komma i närmare förbindelse med det då mägtiga Sverge. Redan år 1700 blef förslaget bragt å bana; men Karl afböjde detsamma, skyllande på systerns ungdom [3]). Efter ett par års väntan, upptogs saken ånyo, och den i förra delar omtalade preussiska underhandlaren Eosander [4]) affärdades med formligt förslag och tillika med gåfvor åt några inflytelserika personer, t. ex. Nikodemus Tessin och Emerentia Düben. [5]) Hedvig Eleonora yttrade åtskilliga betänkligheter i anseende till kurprinsens reformerta bekännelse; men prinsessan sjelf, likasom rådet, tycktes gynna förslaget, och hennes porträtt blef till Berlin öfverskickadt. Karl afböjde dock eller uppsköt alltsammans äfven denna gång, och bemötte dervid preussiska hofvet med en viss likgilltighet. Några misstänkte, att holsteinska partiet

---

1) *Fransk. min. bref* Okt. 1702 och Nov. 1705. *Dansk. min. bref* d. 29 Juni, och 27 Juli 1701. *Thorsjö.* B. Oxenstierna till M. Stenbock d. 19 Mars 1701.

2) Enligt andra uppgifter satte han två andra fruntimmer på förslag jemnte Ulrika Eleonora.

3) *Fransk. min. br.* d. 25 Juli, 22 Sept., 20 Okt. 1700. *Thorsjö arkiv.* Bengt Oxenstierna till M. Stenbock d. 19 Mars 1701.

4) **23.** 143, 144.

5) *Dansk. min. br.* Nov. 1703

motarbetade planen; emedan det fruktade, att, understödda af en så mägtig förbindelse, skulle Ulrika Eleonoras arfsanspråk blifva vådliga för Hedvig Sofias. Likväl skedde nästa år ett nytt försök. Underhandlaren vände sig omigen till Emerentia Düben, och man sökte genom hennes svägerska, den af konungen ej ogerna sedda Sara Törne, beveka honom till bifall; men fåfängt. I sittande råd, och ej utan stöd af Johan Gabriel Stenbock, beklagade Lillieroth konungens åtgerd att *med förakt upptaga*, och utan åberopade skäl afvisa det gjorda anbudet. Också tyckes preussiska hofvet och ej minst den försmådda prinsen hafva ifrån denna tid bibehållit en viss ovilja mot Karl den tolftes person. [1]) Han förmälde sig snart derefter med en hannoveransk kurprinsessa, och så ingicks mellan båda dessa furstehus den närmare förbindelse, hvilken längre fram bidrog till Sverges förlust af både Bremen och Stettin. [2])

Omkring år 1702 lär hertig Fredrik Wilhelm af Mecklenburg-Schwerin hafva ämnat anmäla sig som friare till Ulrika Eleonora; dock ega vi om detta förslag ingen närmare underrättelse. [3])

Johan Wilhelm, icke regerande hertig utan yngre prins af huset Saxen-Gotha, uppträdde i svenska hären som Karl den tolftes tappre och derföre omtyckte stridskamrat. Han ville ock blifva dess svåger och for i sådan afsigt år 1702 öfver till Sverge. Att en så lågt stående furste umgicks med så högtsträfvande planer, tycktes af många allt för djerft. Men det påstås, att han lyckades vinna Ulrika Eleonoras tycke mer än någon annan bland hennes dåvarande friare. Äfven Hedvig Eleonora skall hafva

1) *Fransk. min. br.* d. 18 Jan. 1702, 1 Sept., 5 och 19 Dec. 1703 samt 21 Febr. 1704, 10 Juni och 21 Okt. 1705. *Dansk. min. br.* d. 25 Nov. 1703. *Rådsprot.* d. 7 Okt. 1704.

2) Se **26**. 33, 34.

3) *Dansk. min. br.* d. 18 Juni 1702.

yttrat gynnande tänkesätt; och det var icke utan förhoppningar, som han återvände till svenska lägret. Men här råkade han i oenighet med dåvarande gunstlingen Anders Lagercrona. Slutligen föreföll dem emellan ett envig, under hvilket Lagercrona erhöll tvänne sår. Af fruktan för konungens vrede, rymde hertigen till Schlesien. Furstinnorna i Stockholm blefvo oroliga och icke utan skäl. Någon försoning med Karl kunde nämligen icke åstadkommas. Prinsen öfvergick till österrikisk tjenst, och på sådant sätt blef äfven detta frieri afbrutet. [1]

Misslyckandet af så många giftermålsförslag väckte uppseende, och så mycket mer, som man trodde sig veta, att prinsessan, med föga trefnad vid svenska hofvet, gerna begagnat hvarje antagligt tillfälle att ombyta vistelseort. Enligt berättelse säges väl konungen hafva förklarat [2]), det hans systrar skulle få efter eget godtfinnande bestämma öfver sina personer. Men ofvanberättade företeelser alstrade det rykte, att han ogerna såge deras och i synnerhet Ulrika Eleonoras förmälning [3]). Efter den olyckliga utgången af nu berättade frierier. hörde man ej heller på länge några nya dylika omtalas. Men äldre systern, medtäflarinnan om svenska tronen, afled i December 1708, och brodern, innehafvaren af samma tron, fördjupade sig i Ukraine och stannade sedermera i Turkiet så länge, att många trodde honom aldrig komma tillbaka. Nästan hela Europa betraktade nu Ulrika Eleonora såsom den, der snart hade Sverges krona i sin hand och kunde sätta den på eget eller på en gynnad makes hufvud. Undanskjuten, åtminstone för ögonblicket, var också Karl,

---

1) *Fransk. min. br.* Febr., d. 16 Aug., d. 27 Sept. och hösten 1702; d. 1 Sept. 1703, d. 19 Jan., 3 Dec. 1704. *Dansk. min. br.* d. 2 Apr. 1702, d. 10 och 21 Dec. 1704.

2) *Fransk. min. br.* L'état de la Suède 1718.

3) *Fransk. min. br.* d. 1 Sept. 1703, 19 Jan. 1704. Jfr flere tryckta källor.

hvilken misstänktes hafva hittills undanskjutit alla anmälda friare. Nu framkom äfven det ena nya äktenskapsförslaget efter det andra. Första veckorna efter underrättelsen om nederlaget vid Pultava, befarade man, att konungen fallit i nämnde strid. Åtskilliga personer begynte fördenskull tala om en förbindelse mellan Ulrika Eleonora och förbemälte danska prins Karl, och huru detta par borde upphöjas på tronen för att åtminstone från detta håll bereda Sverge fred och understöd. [1]) En furste af Bevern och en af Birkenfeld tyckas ock hafva vid samma tid anmält sig, men fått afslag. [2]) Också planen på prinsen i Danmark förföll, så snart man erhållit underrättelse om Karls ankomst till Turkiet, och, som det då hette, snart tillämnade hemresa. Men denna sistnämnda uppsköts år efter år. Det var under väntningstiden, man, som friare, omtalade ena gången Arvid Horn [3]), en annan gång tsar Peter. [4]). Märkvärdigt nog säges ock, att baron Görtz under något af dessa eller troligen närmast föregående år velat stifta äktenskap mellan nämnde prinsessa och hennes tolf år yngre systerson, och att han, till främjande af ett dylikt förslag, bjudit Piper och Cederhielm ofantliga penningesummor. Om verklig, är denna, i sig sjelf dock föga troliga plan, en bland de djerfvaste, som någonsin utgått ur den djerfve mannens hufvud.

År 1713 anmälde sig den för besynnerligt lynne och för besynnerliga äktenskaps-uppträden illa kände hertig Karl Leopold af Mecklenburg-Schwerin. Anbudet afböjdes också derföre, att det kom för sent; ty prinsessan hade redan börjat knyta den förbindelse, som utgör föremålet för nästa kapitel.

---

1) *Dansk. min. br.* d. 8 Sept. 1709.
2) *Fransk. min. br.* d. 31 Aug. och 8 Sept. 1709.
3) **27.** 104.
4) **25.** 225.

TREDJE KAPITLET.

ULRIKA ELEONORAS FÖRMÄLNING MED ARFPRINSEN FREDRIK AF HESSEN.

Bland de friare, som efter Pultava-slaget uppträdde, var ock Fredrik, arfprins till landtgrefskapet Hessen-Kassel. Hans ungdom och föregående lefnadshändelser skola framdeles omtalas; här endast det, som rörer förbindelsen med Ulrika Eleonora.

Vid ifrågavarande tid hade tvänne bland Tysklands furstehus, näml. det sachsiska och preussiska redan utbytt, och det tredje, det hannoveranska, var på väg att utbyta kurfurstehatten mot konungakronan. De mägtiga landtgrefvarne af Hessen-Kassel lockades genom exemplet och genom det i Sverge inbjudande tillfället.

I tjenst hos sistnämnde furstehus var också den tiden anställd en svensk herre, vid namn Konrad Ranck; som det säges, en bekant eller en anförvandt till Emerentia Düben. Denne lär, kort efter Hedvig Sofias död, hafva framkastat nämnde giftermålsförslag; icke utan understöd af några holländska statsmän, hvarföre han ock redan 1710 skickades till Sverge, der han genom fröken Düben anmälde ärendet hos Ulrika Eleonora sjelf. Prinsessan, hvilken fästade sig vid anbudet, berättade alltsammans för Hedvig Eleonora och erhöll dennas bifall. Konungens återstod. Blyg i sig sjelf och skrämd af de förra motgångarna, ville Ulrika Eleonora högst ogerna för sin broder, konung och giftoman anmäla ifrågavarande förslag. Slutligen måste hon dock gripa sig an, likväl under många böner, att *hennes bref icke måtte blifva illa uttydt. Hon hade ämnat dröja till konungens hemkomst, men oviss om tiden för densamma, hade hon på enkedrottningens råd och med stöd af hennes medskickade bref vågat försöket.* Hon bad konungen besinna, *hur ensam hon skulle blifva, sedan enkedrottningen, hvars*

krafter dagligen aftogo, fallit undan. Båda furstinnorna tyckte ock anbudet och personen vara goda, ty, tillade hon: *han är nästan den ende af alla tyska herrar, som eger det namnet om sig, att hafva fört ett godt och dygdigt lefverne med sin förra gemål. För hans irrighet i religionen har jag på allt sätt ransakat mig och finner i mitt samvete ingenting till nackdel; ity att man lemnar mig den frihet, jag skäligen åstunda kan.* Karl biföll med villkor, att barnen skulle uppfostras i lutherska läran; men detta bifall gafs ej förr än ett och ett halft år efter nedskrifvandet af prinsessans bref; och kom henne tillhanda troligtvis ej förr än frampå året 1713.

Men just vid samma tid inträffade kalabaliken, och konungen blef som fånge bortförd till Demotika. Allting råkade i villervalla; likaså förbemälta frieri. Ulrika Eleonoras tvekan och oro hade ock ansenligen ökats genom det långa uteblifvandet af Karls svar både på nämnde och på andra bref i samma ärende. Men ju mer konungens utsigter genom och efter kalabaliken förmörkades, desto ifrigare blefvo både holsteinska och hessiska partierna. Arvid Horn, som tyckes ännu våren 1713 hafva arbetat för sin myndling Karl Fredrik, önskade då för tiden medtäflarinnan, Ulrika Eleonora, gift och bortflyttad till Hessen. [1]) Hofvet i Kassel deremot önskade henne visserligen gift, men bosatt i Stockholm för att der bevaka sina arfsanspråk. Gamla landtgrefven talade vid ütrechtska fredsunderhandlingarna för Sverge, sökande dymedelst vinna detta rikes välvilja. [2]) Tillika skickade han Ranck till Timurtasch för att med Karl den tolfte ytterligare ordna ifrågavarande angelägenhet. Som lockmedel gaf han förhoppning om 6000 hessiska soldater, hvilka skulle förenas med Sverges i Pommern stående troppar.

---

1) *Fransk. min. bref* d. 18 Maj, 23 Aug. 1713.
2) *Kassel* Arkiv. Direktor Rommels samlingar.

Karl tyckes hafva omigen lemnat sitt bifall, dock ännu ej skriftligen uppsatt. Prinsessan, man ville märka, att hon önskade giftermålet, kände dock fortfarande en viss tvekan och oro; dels för broderns uppförande; dels för presternas ovilja mot den reformerte fästmannen; dels af farhåga att genom ett äktenskap utan ständernas bifall förlora sin arfsrätt till kronan. Ranck infann sig i Stockholm, försedd med hessiska penningar och i afsigt att undanrödja de tvänne sistnämnde hindren. [1]) Planen till arfsrättens bibehållande kunde likväl icke drifvas igenom; ty man hade för brådtom, och Karl ville ej tillåta något ständernas sammanträde, något inhemtande af deras beslut. Men motståndet i anledning af arfprinsens trosbekännelse lyckades man nedtysta; också derföre, att denne lät påskina en viss benägenhet för lutherska läran. Ändtligen kom Karls formliga bifall. Saken, hvilken i fyra år hållits hemlig, blef midsommarstiden 1714 allmänt bekant och derpå genom formligt giftermålskontrakt stadfästad.

Efter att hafva i Stralsund uppvaktat Karl den tolfte, skyndade Fredrik i December 1714 till Stockholm, blef der ganska väl emottagen, också af Ulrika Eleonora, hvilken icke kunde dölja det tycke, hon genast fattade för hans person. [2]) Det synes ock, som Fredrik å sin sida hyst verklig aktning för prinsessans goda egenskaper. Hans derom till brodren skrifna bref bära prägeln af uppriktiga känslor. [3]) Bröllopet blef våren 1715 firadt utan större högtidligheter, och det nygifta parets sammanlefnad tycktes under närmast följande år vara lycklig. I början af Mars 1716 kom till Stockholm bref om det farliga sår, arfprinsen hade under fäktandet vid

---

1) *Dansk. min. br.* Maj 1714. *Fransk. min. br.* samma tid.

2) *Fransk. min. br.* d. 2 Febr. 1715.

3) *Kassel.* Arkiv-direktor Rommels samlingar. Arfprinsen Fredrik till sin bror Wilhelm Febr., Juni 1715.

Hölands prestgård bekommit. [1]) Några timmar efter underrättelsen derom, satt Ulrika Eleonora i släden [2]) och skyndade till trots af vårtidens osäkra väglag vesterut, och till Åmål, hvarest hon med ömhet vårdade sin sårade gemål, fortfarande på samma sätt vid Medevi brunn, der han för helsans fullkomliga återställande måste under loppet af följande sommar uppehålla sig.

Om det furstliga parets tronföljareplaner och ställning till konungen under åren 1716—1718 är redan tillförene taladt. [3])

FJERDE KAPITLET.

HÄRENS ÅTERTÅG FRÅN FREDRIKSHALL.

Vår berättelse öfvergår nu till svenska krigshären vid Fredrikshall och till tiden för Karl den tolftes frånfälle.

Dagen efter sistnämnde händelse sammankallades generaler och öfverstar för att besluta, huruvida hären borde fortsätta belägringen eller återvända till Sverge. För första meningen lär hertigen af Holstein hafva talat; men de öfriga ansågo fälttågets fortsättande ändamålslöst. Det är väl sannt: Maigret hade lofvat Karl den tolfte, att fästningen skulle inom åtta dagar falla; men ovisst är, huruvida löftet var grundadt på säker beräkning, eller på liflig inbillningskraft, eller på begär att smickra. — Löpgrafvarna hade visserligen hunnit så långt fram, att brechebatterier snart kunnat uppkastas. Fästningens eröfring torde dock hafva varit oviss, häldst den fiendtliga, bakom Glommen liggande och uthvilade hären,

1) **29.** 8.
2) *Fransk. min. br.* d. 16 Mars 1716.
3) **28.** 157—161. **29.** 23.

många tusen man stark, troligtvis hade vid det afgörande ögonblicket kommit de sina till hjelp. Men om också Fredrikssten blifvit eröfradt, så återstod ännu hela Norrge med sin fiendtliga och vapenföra befolkning och sin nära tjugo tusen man starka här, hvilken dessutom kunde obehindradt erhålla tillförsel af både troppar och förråder från såväl Danmark som dess bundsförvandter. Härtill kom det ryska anfall, som våren 1719 mot Stockholms värnlösa kuster tillämnades. [1]) Att under sådana omständigheter eröfra Norrge var omöjligt för ett uthviladt Sverge, än mer för ett alldeles utmattadt. Man hade visserligen, ehuru blott genom ytterligt hårda pressningar, kunnat uppsätta de härar, som hösten 1718 angrepo Norrge; men i hvad tillstånd befunno sig nu nämnde härar? Förhållandet med den armfeltska hafva vi tillförene omständeligen beskrifvit. [2]) Af densamma återstod vid Karls död blott en tredjedel i tjenstbart skick, och denna utanför Trondhiem stående tredjedel led af nakenhet, hunger och växande sjuklighet. Vid den, som stod utanför Fredrikshall, hade väl blott ett eller par hundrade man blifvit sårade eller skjutna; men flere tusen lågo anstuckna af sjukdomar, följderna af osund dryck, af brist på salt, och isynnerhet af fyra veckors tält- eller bivuaklif under regniga och kalla Novembernätter; också af otillräcklig föda, ty vi veta, att en mängd munförråd icke hunnit fram. [3]) Som prof på sjuklighetens förfärande tillväxt må några exempel anföras. En bataljon af Jönköpings regemente, 600 man stark, hade vid intågandet i Norrge den 14 November blott 27; men den 1 December, eller vid konungens död, ej mindre än 286 sjuka, deribland blott 12 sårade. Lifgardet till fot, 2,425 man starkt, måste vid af-

---

1) **29.** 116.
2) **29.** 146—150.
3) **28.** 42.

tågandet till gränsen qvarlemna som sjuka redan i Stockholm 125 och under vägen minst 135 man. Utanför Fredrikshall steg dess sjuknummer redan den 14 Nov. till 261; men två veckor derefter eller den 4 December till 501 man, deribland blott 5 tillfölje af sår. Tänkom oss nu tillståndet i de andra regementerna! — och för ojemnförligt största delen af dessa många tusen olyckliga funnos inga sjukhus, inga tak öfver hufvudet, ingen annan tillflykt eller värme än tältet eller stockelden. Dessutom hade en stor del af artilleriets hästar redan stupat af hunger, vanvård eller öfveransträngning, och rytteriets voro enligt von der Naths spådom [1]) nära att dela samma öde. Man kan döma till eländet, till sinnesstämningen, äfvenså till möjligheten att med troppar i sådant tillstånd fortsätta fälttåget. Också beslöto generalerna enhälligt att genast afbryta belägringen och låta hären tåga hem. [2]) Man befarade likväl, att de från början till krigstjenst tvungna, och sedermera öfver en så ytterst svår krigstjenst förtviflade soldaterna skulle med upplöst ordning hvar för sig skynda hem; ifall de fått veta, att konungen, hvars personlighet hittills mägtat hålla dem tillsamman, vore skjuten. Derföre sökte man dölja hans frånfälle och föregaf, att återtåget anträddes för att skydda Stockholm mot ryssar och Skåne mot danskar. Mellan fästningen och svenskarnas löpgrafvar drogs en stark förpostkedja, i afsigt att så länge som möjligt dölja också för fienderna det inträffade dödsfallet. Man ville sålunda locka besättningen och det bakom

---

1) **29.** 123.

2) *Riksark.* Acta Historica till Frihetstiden. Fältmarskalkarna Rehnskiölds och Mörners bref härom till rådet den 1 Dec. 1718, innehållande skälen till krigsrådets beslut. Generalerna blefvo för detta beslut af åtskilliga personer klandrade; men på det kraftigaste tagna i försvar af författaren till *Beskrifning om Karl 12. Mscpt, på Linköpings Bibliothek.*

Glommen stående danska krigsfolket att lemna svenskarna i fred, medan dessa anträdde sitt svåra återtåg. Listen lyckades. Under de närmaste dagarna fick belägringshären hemföra artilleriet och så mycket af förråderna och af de sjuka, som i anseende till hästbristen kunde medfraktas. Det öfriga lemnades åt soldaterna till sköfling. Hvad dessa ej kunde förtära eller medtaga, brändes, och tropparna återvände till Sverge på tre olika vägar. Sedan verkliga förhållandet blifvit i Fredrikshall kändt, sökte besättningen genom utfall oroa de hemtågande; men blef af Fredrik med förlust tillbakaslagen. Denne furste stannade nämligen en vecka efter Karls död qvar i Tistedalen till återtågets ordnande och skydd. Först den 7 Dec. och sedan tropparna hunnit inom eller nära hemlandets gränser, begaf han sig till Strömstad.

Huru nämnde återtåg skulle aflöpa, är lätt att förstå, när man besinnar, att landet, som skulle genomtågas, hade hvarken hus, menniskor eller lifsmedel; och att tropparna, som skulle detsamma genomtåga, voro redan förut dels och till tusental angripna af sjukdom, dels försvagade af köld, vanvård och hunger; till slut dessutom af ett slags öfverflöd. Vid förrådshusens plundring hade nämligen soldaterna öfverlastat sina toma magar, hvilket än mer ökade eländet. Den redan svårt rasande smittan utbredde sig med förfärlig hastighet. Knall och fall, liksom för osynliga kulor, föll manskapet, den ene efter den andre, till jorden. Många, redan i lägret utanför Fredrikshall, af sjukdom förut angripna, mägtade ej släpa sig längre än några mil, flere eller färre, innan de blefvo efterliggande i nödens jemmer, snart i dödens tystnad. Vägarna voro beströdda med lik, och man hade knappt tid eller kyrkogårdar till deras jordfästning. De qvarlefvande fortsatte med beständigt glesnande leder den sorgliga vandringen, tills de vid jultiden hunno sina hemvist.

Östgötar, södermanländningar och gardet hade lidit mest. Af de förre återstodo vid ett och annat kompani blott 16 man, och af det sednare, som vid aftågandet till Norrge utgjorde 2,300 krigare, voro vid återkomsten till Stockholm blott 500 i tjenstbart skick.

Några häfdatecknare hafva låtit förstå, det arfprinsen Fredrik befarat holsteinska tänkesätt hos tropparna och derföre kanske uppsåtligen gifvit till spillo så denna som armfeltska hären. Beskyllningen är dels bevisligen osann, dels mycket osannolik. Förhållandet med armfeltska hären och orsaken till dess upplösning hafva vi redan framställt. [1]) Hvad tropparna vid Fredrikshall beträffar, så var sinnesstämningen inom desamma mer gynnande för arfprinsen än för hertigen; hvadan ock den förre icke hade minsta anledning till det nidingsdåd, för hvilket man velat göra honom misstänkt. Också befinnes, att han tvärtom genom rundskrifvelser uppmanat landshöfdingarna att så vidt möjligt skaffa de hemtågande tropparna vård och underhåll. [2]) Enhvar, som med kännedom af verkliga förhållandet besinnar landets tillstånd och troppаrnas tillstånd redan före återtågets anträdande, skall finna, att, om äfven åtskilligt elände kunnat förekommas, måste dock i det hela följderna af det ändamålsvidriga fälttåget blifva sådana, som de blefvo; och sådana, von der Nath dem redan i September 1718 förutsagt. [3])

---

1) **29.** 146—150.

2) *Riksark.* Acta Historica om Fribetstiden.

3) **29.** 125.

FEMTE KAPITLET.

KRIGSHÄREN FORDRAR ENVÄLDETS AFSKAFFANDE OCH ERKÄNNER ULRIKA ELEONORA SOM DROTTNING.

Ett bref från Uddevalla, d. 15 Dec. 1718 skickadt till en vän i hufvudstaden [1], målar härens dåvarande sinnesstämning på följande sätt. *Gud ske lof, att vi få en drottning, som är drottning öfver våra hjertan: men bed henne skynda med förklaringen om enväldets afskaffande; ty i den punkten äro alla fast sammanknippade, och blifver ej detta beviljadt, så slutas saken aldrig väl. För soldaterna går nämligen suveräniteten löst icke blott på egendomen utan ock på lifvet; och de frukta, att, om detta regeringssätt bibehålles, skola de tvingas att låta sina lif som hundar, hädanefter såsom hittills skedt är. Bed derföre hennes majestät göra frivilligt, hvad ej undvikas kan. Generaler och öfverstar hafva nämligen sagt arfprinsen rent ut, att, ifall de utan försäkran om enväldets afskaffande fordra ed af regementerna, så skola efter all sannolikhet vid fanorna stanna qvar icke en officer, icke en underofficer, ja knappt några få af manskapet, så eniga äro de.* I sjelfva verket rådde ock härutinnan mycken likstämmighet mellan Karl den tolftes krigskamrater; och det af alla åldrar och grader. Under många års samvaro med konungen hade desse män haft tillfälle att tydligare och på närmare håll än någon annan betrakta det för här, folk och rike förderfliga sätt, hvarpå envåldsmagten blifvit missbrukad; och lifligare än kanske hos någon annan samhällsklass brann hos dem begäret att afskaffa ett så vådligt statsskick, — begäret att mot möjligheten af dylika olyckor trygga fäderneslandet. Några bland dem torde till och med hafva tänkt på republiken;

1) *Brokind.* Mscpt i Svenska Historien N:o 14. 4:o.

men deras antal var ringa och deras plan overkställbar, häldst man vid sådant försök skulle få emot sig både hessiska och holsteinska partierna.

En af råd och ständer lagbunden konungastyrelse blef således gemensamma målet. Men åt hvilken person, åt Karl Fredrik eller Ulrika Eleonora, densamma skulle uppdragas, härom kunde möjligtvis uppstå någon tvekan.

Holsteinska partiet var dock det ojemnförligt svagaste. Orsaker dertill, utom de redan anförda [1]) voro, att hertigen fortfarande ådagalade en slapphet och tillika en högdragenhet, som från honom aflägsnade folkets hjertan; — att han dessutom, blott aderton år gammal, egde hvarken förmåga eller erfarenhet nog att kunna sjelf stärka och styra sitt parti; — att han till stöd och förtrogen ledare icke hade någon skickligare person än Roepsdorff; — att han obetänksamt nog lät framskymta sin afsigt att bibehålla enväldet; — att svenskarna, ända till raseri förbittrade mot Görtz, fruktade dennes fortfarande välde, ifall beskyddaren, hertigen af Holstein, blefve konung. Enligt en dock mindre pålitlig berättelse har ock samme hertig under sista tiden genom sitt beteende förspillt konungens förra tillgifvenhet. [2]) Dessa omständigheter i förening ledde sinnena från holsteinska och till hessiska partiet. Ulrika Eleonora och Fredrik visste dessutom med klokhet och beräkning underhålla de för sina personer gynnande tänkesätt, som åren 1713—1715 [3]) blifvit hos allmänheten grundlaggda. Karl hade ock sjelf skaffat hessarna en stor öfvervigt derigenom, att han åt sin systerson icke anförtrott ett enda befäl; men deremot och märkvärdigt nog utnämnt sin svåger till generalissimus öfver alla svenska troppar, i följe hvaraf denne

---

1) **27.** 53, 54. **28.** 157, 158.

2) *Köpenhamn.* Kgl. Bibl. Mscpt-samling. Coyets berättelse.

3) **26.** 60—62.

vid konungens frånfälle var härens högste befälhafvare och den på stället förnämsta myndigheten.

Låtom oss nu betrakta det sätt, hvarpå begge partierna vid ifrågavarande tillfälle sig uppförde.

Knappt hade konungens lik hunnit bäras till högqvarteret i Tistedalen, förr än der infunno sig hertig Karl Fredrik och de hos Karl den tolfte då för tiden väl anskrifna herrarna Düker och Mörner. [1]) Arfprinsen Fredrik befann sig deremot vid Torpum, ett stycke väg från lägret. Tillfället att till hertigens bästa någonting företaga var alltså gynnande; men ingenting företogs. En häremot stridande sägen, hvars pålitlighet blifvit med skäl dragen i tvifvel [2]), innehåller, *att hertigen hade af sorg inneslutit sig i sitt tält; — att Düker antingen sjelf eller genom ett ombud, en ung Stierneld, uppmanat honom komma ut och visa sig för hären, i hvilken händelse Düker ville ansvara för hans utropande till konung* [3]); *— att Stierneld gått med detta budskap in till Roepsdorff; men att både denne och hertigen, troende sig säkra om segern, icke ville medgifva det enväldets afskaffande, som generalerna fordrade; — att Roepsdorff efter längre dröjsmål kom ut och förklarade, det hertigen i anseende till sin djupa sorg omöjligt kunde fatta något beslut: — att Düker dervid sagt: »Nå väl, sakerna få då gå, som de kunna;»* eller efter en annan sägen: *»Nå! kan han ej vara en karl så må han vara en käring.»* På detta sätt var det, som Karl Fredrik enligt nämnde sägen förlorade ett dyrbart aldrig återkommande tillfälle.

---

1) Se **29.** s. 134.

2) Den härleder sig i första hand från hertigens gunstling, den opålitlige Bassewitz; men har sedermera under Holstein-Gottorpska dynastiens tid blifvit som historisk sanning antagen.

3) Ju närmare man lär känna verkliga förhållandet, tidens, härens, personernas, desto osannolikare blifver denna uppgift.

Andra sidan begagnade nämligen omständigheterna med raskhet och afgörande framgång. I samma ögonblick konungens lik affördes från löpgrafven, skyndade Sicre med underrättelsen om dödsfallet till Torpum, hvarest arfprinsen och några bland öfverbefälet befunno sig. Af hvad derstädes under natten förehades, känner man blott den enskildheten, att Sicre afsändes till Stockholm, och det så hufvudstupa, att något bref icke hann medskickas. Dagen derpå [1], den 1 Dec., blef, som berättadt är, ett allmänt krigsråd sammankalladt. Vi hafva ej sett protokollet; kanske blef något sådant icke fördt. Åtskilliga beslut, också rörande politiska åtgerder, tyckas dock hafva blifvit tagna; ty genast derefter skickades öfverste Baumgarten till Bohuslän med uppdrag att fängsla Görtz, — och generalmajor Bennet till Stockholm med skriftlig underrättelse om konungens död och med på ett eller annat sätt gifvet uppdrag att låta Ulrika Eleonora förstå, det hären skulle erkänna henne som drottning, ifall hon afsade sig envåldet. Det var också tillfölje af dessa från Fredrikshall ankomna budskap, som v. der Nath och de öfriga holsteinarna blefvo i Stockholm häktade. [2]) Genom dessa åtgerder hade arfprinsen redan nu fått ett stort försprång framför hertigen.

Under närmast följande dagar sökte denne återtaga, hvad förloradt var. För att icke sjelf lida genom den allmänna förbittringen mot Görtz och mot dennes förvaltnings-åtgerder, skilde han redan nu sin sak så väl från nämnde herre som från von der Nath och de öfriga vänner eller anhängare af Görtz, som voro insatta i upphandlings-deputationen. Med anledning af sin påstådda arfsrätt och kanske med understöd af en och annan person, lärer han deremot hafva yrkat på högsta befälet, på fortsättande af be-

---

1) Kanske samma natt.
2) Se **29. 151**.

lägringen och på bibehållande af enväldet. Tvisterna härom tyckas med någon envishet hafva fortgått under loppet af den 2 och 3 December. Men enväldet blef af det stora flertalet förkastadt och arfsrätten af många bestridd, hvarjemnte öfverste Sten Arwidson [1]) framlemnade ett den 4 Dec. uppsatt skriftligt intyg derom, att Karl ämnat kronan åt sin syster. Detta tillsammans med tropparnas sinnesstämning och arfprinsens inflytande som generalissimus, afgjorde beslutet. Emedan hertigen likväl icke ville gifva med sig, föreföll den 4 December mellan honom å ena samt Düker och den nu till hären ankomne Rehnskiöld å andra sidan en ordvexling, under hvilken isynnerhet den sednare skall hafva fört ganska allvarsamt språk, hvarjemnte också andra personer föreställde hertigen nödvändigheten af att foga sig efter befälets önskningar [2]). Denne gaf slutligen efter och mottog 6000 dal. s. m. ur den till delning anslagna krigskassan, samt afreste till Stockholm, lemnande sålunda arfprinsen full frihet att ytterligare bearbeta härens tänkesätt.

I samma dagar hade till lägret anländt 100,000 dal. s. m., som Görtz skickat till krigskassans förstärkning. Dessa blefvo genast af arfprinsen utdelade bland det högre befälet. Två fältmarskalkar, två generaler, fyra generallöjtnanter, aderton generalmajorer och trettiofyra öfverstar samt några lägre befälhafvare fingo deraf hvar sin del, som det hette, till vedergällning för fälttågets utståndna besvärligheter; men, som man sedermera påstått, till hand- och städjepenning för understöd åt Ulrika Eleonoras parti. Innan sistnämnde sårande tolkning antages, bör man dock besinna, att bland gåfvotagarne funnos många för bepröfvad redlighet utmärkta män, samt de flesta

1) Denne man lärer sedermera hafva stundom varit rubbad till sina sinnen. Äfven general Leutrum har vid ett annat tillfälle intygat, det Karl ämnat kronan åt sin syster.

2) *Köpenh.* Geh. Ark. Colbiörnsens relation d. 28 Dec. 1718.

bland Karl den tolftes mest gynnade krigskamrater. Vi nämna blott Albedyhl, Bennet, Bielke, Düker, Rutger Fuchs, Sven Lagerberg, Mörner, Axel Roos, Stael v. Holstein, Trautwetter, Zülich och Örnstedt. Det är en betänklig sak, att på svenska härens hela öfverbefäl, och på alla dessa gamla karoliner, kasta anklagelsen för skymflig mutbarhet. Man besinne ock, att Karl Fredrik sjelf, såsom förbemäldt är, mottog sin andel ur den så skiftade kassan. Uppträdet var dock besynnerligt och måste alltid förefalla något misstänkt; så framt ej hädanefter anställda forskningar lyckas det samma på tillfredsställande sätt förklara.

Vid samma tillfälle fick generalmajor Karl Cronstedt sig tilldelad en betydligt större summa än andra herrar af hans grad. Detta öfverskott har blifvit misstänkt, som belöning för påstådd delaktighet i konungens död. Flere vigtiga anmärkningar mot en sådan tydning hafva dock blifvit anförda af Paludan Müller, till hvilkens arbete vi hänvisa läsaren. [1])

Oaktadt de erhållna penningesummorna, satte sig dock nämnde befälhafvare ihärdigt mot hofvets sträfvande efter envälde. Att formligen föreslå detta sednares bibehållande, tyckes arfprinsen derföre icke hafva vågat, medan ännu alla höfdingarna voro samlade utanför Fredrikshall. I stället sökte man under återtåget öfvertala enskilda personer, den ene efter den andre. Bland de främsta hemgående tropparna var generalmajor Silfverhielms regemente. Det hade hunnit till Tanum i Bohuslän, när arfprinsen Fredrik dit anlände. Här och nu kämpades en bland de afgörande striderna om Sverges blifvande regering och statsskick. Arfprinsen sökte öfvertala Silfverhielm att låta sitt regemente obetingadt hylla Ulrika Eleonora såsom drottning. Silfverhielm vägrade, *han kände ej lagarna för arfsrätten; var till sådan hyll-*

1) Karl den tolftes död af Paludan Müller, öfversättning af G. Svederus. Sid. 24, 25. — Jfr. ock **29.** 142.

ning icke bemyndigad; ville rådföra sig med de öfriga generalerna, o. s. v. Ingendera kunde öfvertyga den andra. Då vände sig arfprinsen till general Gierta med samma förslag, men fick samma svar; och man beslöt uppskjuta saken, tills flere öfverbefälhafvare finge i Uddevalla tillfälle att gemensamt öfverlägga om denna vigtiga sak. Men under ditresan erhöll arfprinsen åtskilliga bref, som berättade, huru Ulrika Eleonora hade i Stockholm blifvit allmänneligen som drottning erkänd. Att sådant skett mot afsägande af enväldet, förtegs antingen i sjelfva brefven eller ock vid deras uppläsande; ty just med anledning af samma skrifvelser påstod arfprinsen omigen och med ökad häftighet, att Silfverhielm och den nu också närvarande general Örnstedt borde hylla Ulrika Eleonora som Sverges drottning. Desse vägrade likväl, och Örnstedt lät anspänna sin vagn, som det tyckes för att genom bortresa draga sig ur den svåra belägenheten. Silfverhielm bad honom dock vänta, sägande: *emedan arfprinsen är så ifrig på sin gemåls hyllning, torde han ock beqväma sig till enväldets nedläggande; och i sådan händelse skulle vi kunna inför hela riket försvara vårt samtycke till hyllningen. — Herre!* svarade Örnstedt, *hvem skulle våga göra honom ett så oangenämt förslag?* — Silfverhielm svarade: *jag åtager mig det; endast generalen lofvar att icke resa ur staden, innan jag kommer tillbaka från arfprinsen.* Örnstedt gaf det begärda löftet, hvarefter saken ytterligare öfverlades med på stället varande öfverstarna Bielke och Törnflycht. Derpå gick Silfverhielm in till prinsen, hvarest han under ett uppkommande samtal yttrade ungefär följande. *Eders durchlaucht lärer sjelf hafva sett, hvilka svårigheter vårt rike de sista åren genomgått; huru krafterna blifvit öfver förmågan ansträngda, och serdeles huru under de tvänne norrska fälttågen hästar och folk blifvit förstörda mer af hunger än af fiende-svärd. Eders durchlaucht lär således icke*

undra på, att man vid detta tillfälle fordrar enväldets afskaffande. Om detta villkor icke antages, må eders durchlaucht ej heller förvånas, i fall hären vänder sig till hertigen af Holstein, hvilken otvifvelaktigt lärer samtycka till ett sådant vårt billiga påstående. Något dylikt löfte berättades ock sistnämnde furste numera hafva gifvit. Det ena med det andra verkade, och arfprinsen beslöt under låtsad beredvillighet medgifva, hvad ej undvikas kunde. Han svarade derföre med följande ord: *herr general! jag har sjelf tjenat i en stat (Holland), som regeras utan suveränitet, och jag kan vid min ära försäkra, att jag hållit den styrelsen lyckligare och bättre än enväldet. Edert påstående är klokt och billigt, och jag ansvarar för, att min gemål skall det samma godkänna.* Silfverhielm fordrade ytterligare, att riksdag skulle genast utskrifvas, och att inför hvarje regemente, som hyllade Ulrika Eleonora, skulle på stället enväldets afskaffande tillkännagifvas; hvilket allt blef bifallet. Örnstedt stannade nu qvar och gick följande dag med Silfverhielm upp till arfprinsen för att ytterligare taga fasta på besagde löften. [1]) Emedlertid for öfverste Karl Emil Lewenhaupt m. fl. omkring mellan regementerna och talade i samma anda som Silfverhielm. Några dagar derefter hade många bland öfverbefälet hunnit till Uddevalla. De sammanträdde då på torget och gingo sedermera, anförda af Düker, upp till arfprinsen och erhöllo bekräftelse på de försäkringar, denne gifvit Örnstedt och Silfverhielm, hvarefter alla erkände hans gemål såsom Sverges regerande drottning.

Så blef på denna punkt statshvälfningen genomförd. Under närmaste årtionden hörde man ock krigsbefälet esomoftast påstå, att det var förnämligast

---

1) I *Handlingar rörande Skandinaviens Historia.* 7. 250, 251 finnes om Örnstedts uppförande vid detta tillfälle en obevist sägen, som i mycket är stridande mot den autentika af Silfverhielm afgifna berättelsen, hvilken vi hafva i det ofvanstående följt.

genom dess mod och dess förtjenst, som svenska folket blifvit befriadt från enväldets tryckande ok.

SJETTE KAPITLET.

RÖRELSERNA I STOCKHOLM VID UNDERRÄTTELSEN OM KARL DEN TOLFTES DÖD.

Låtom oss äfven här börja med att taga i betraktande partierna samt deras styrka och uppförande! Ulrika Eleonora hade utan tvifvel stor öfvervigt, till följe allra mest af svenskarnas ovilja mot Görtz och mot holsteinska partiet, men också af deras kärlek till hennes egen person och vana vid att se henne i spetsen för styrelsen. Härtill bidrog ock arfprinsens magt såsom generalissimus öfver alla svenska troppar, således ock öfver de i Stockholm förlaggda; samt det stöd, som erhölls genom hans trogne och förtrogne anhängare Gustaf Adam Taube, åt hvilken Karl anförtrott det vigtiga öfverståthållare-ämbetet. Hessiska hofrådet Hein hade ock [1]), våren 1718, uppsatt en minneslista, öfver hvad i händelse af konungens död göras borde. Den innehöll, att *Ulrika Eleonora skulle genast och utan att visa någon tvehogsenhet låta utropa sig till drottning, innan någon riksdag sammankallades; ty man borde hvarken i afseende på regentval eller regeringsform sätta sig i beroende af folkets godtycke. Öfverheten*, tillade han, *bör hafva fria händer att bevisa land och rike all möjlig nåd; men icke ställa sitt görande och låtande efter allmänhetens nycker och skadliga egennytta. Härvid bör prinsessan förfara med frimodighet och allvar; ty otvifvelaktigt är, att undersåtrarna, med minne af nyss utståndna olyckor, hafva genom sina förnämsta och skarpsyntaste medlemmar uppgjort också*

1) **28.** 160.

de ett förslag, huru vid en gång förefallande regentombyte allting bör ordnas, så att öfverheten skall behöfva deras bevågenhet, mer, än de hennes. Dock bör prinsessan genast visa sitt allvarliga uppsåt att höra ständerna samt afhjelpa hvarjehanda inom riket yppade missnöjen och oredor, m. m. Sedermera inträffade tilldragelser visade, att Ulrika Eleonora hade träget studerat och ämnade troget följa dessa föreskrifter.

Det andra partiet, det holsteinska, var mycket svagt; hertigen sjelf hvarken närvarande, eller omtyckt; till och med hans fordna guvernör och anhängare Arvid Horn säges hafva frånstyrkt hvarje tanke på hans utkorande. Partiets förnämste anhängare, v. der Nath och ämbetsmännen i upphandlings-deputationen, voro mest utländningar och af svenskarna hatade, under namn af *blodiglarna;* derjemnte sins emellan oeniga, sjelfva missnöjda med Görtz och med flere hans åtgerder samt befarande af de samma en olycklig utgång.

Tredje partiet, frihetsmännerna, räknade en stor skara anhängare bland både adel, prester och borgare. Några hafva trott, det högadeln ämnade införa en aristokratisk republik, under ledning af förra tiders fem höga riksämbetsmän. Mycket troligt är, att partiet önskat, men icke att det trott sig kunna genomdrifva en för detsamma serskildt gynnande regeringsform. Bördsaristokratien, den gamla högadeln, utmattad genom reduktionen och utgallrad genom krigen, måste känna sig dertill alltför svag, häldst hvarje dylikt bemödande skulle blifva också af lågadeln med häftighet motarbetadt. Äfven ämbetsaristokratien, rådet, nu blott 11 personer starkt, var genom Karls förordningar nedsatt både till magt och anseende, derjemnte oenigt; räknande bland sig några fiender eller afundsmän till högadeln i allmänhet och till Horn i synnerhet. Att hela skaran ofrälsemän

älskade mer en enväldig konungamagt än en högadlig republik, detta visste också en hvar. Faran för rikets sjelfständighet var derjemnte så stor, att den tvang till endrägt och till föreslående af ett regeringssätt, som åt folket i dess helhet uppdrog högsta magten, och således kunde vinna den större allmänhetens bifall. En af råd och ständer bunden konungastyrelse blef till följe häraf, så i hufvudstaden, som hären, det statsskick, frihetspartiet ämnade i händelse af Karls frånfälle införa.

Den 6 Dec. [1]) om morgonen anlände Sicre med underrättelsen om besagde frånfälle. Han gick först till öfverståthållaren Taube och följdes af denne till Ulrika Eleonora. [2]) Oaktadt all försigtighet vid dödsbudskapets frambärande, blef verkan deraf så häftig, att svimningar följde och läkare måste tillkallas. Men snart återvann prinsessan full besinning och vidtog med beslutsamhet de mått och steg, som pröfvades nödiga; deribland ock, att tills vidare hålla den vigtiga underrättelsen hemlig. Kort efter Sicre ankom generalmajor Bennet med arfprinsens bref och uppmaning till Ulrika Eleonora att genast låta utropa sig till drottning, samt med underrättelse om härens ovilja mot enväldet. Nu blef rådet kl. 9 på qvällen hopkalladt i prinsessans rum. Blott sex herrar voro tillstädes, bland dem Horn, Cronhielm och Tessin. Vid prinsessans inträde, skall hennes förtrogne rådgifvare, statssekreteraren Barck, hafva tagit sig den dristigheten att genast, och innan rådet fattat något beslut, helsa henne för Sverges drottning. Enskildheterna af detta sammanträde äro likväl föga kända; ty intet dervid fördt protokoll har blifvit funnet. Man vill dock veta, att Ulrika Eleonora lofvade

1) Enl. *Rådsprot.* d. 7 Dec. Enligt andra källor d. 5 Dec.

2) Vi hafva förut **29.** 139. sagt, att Ulrika Eleonora vid budskapets ankomst låg till sängs; enligt andra källor torde dock denna uppgift vara osäker.

afstå från enväldet; — att rådsherrarna i följe deraf erbjödo henne ordförandeskapet och tvänne röster i regeringen på samma sätt som 1713 [1]), och tills ständerna hunnit samlas och saken afgöras; — men att hon, trogen Heins' råd, förklarade sig ämna med stöd af påstådd arfsrätt genast och i egenskap af Sverges regerande arfdrottning tillträda riksstyrelsen; — slutligen, att Horn varnade för de efterräkningar, som deraf kunde föranledas, o. s. v. Otvifvelaktigt är ock, att Ulrika Eleonoras beslut var både olagligt och egenmägtigt; ty om arfsrätt skulle gälla, hade Karl Fredrik nu mera företrädet; och om arfsrätt icke skulle gälla, borde ständernas val inväntas. Men Horns föreställningar voro fruktlösa. Att medelst antingen våld eller envisa nej! göra henne motstånd, dertill saknade rådsherrarna magt, troligtvis ock vilja, serdeles på en tid, då Sverge endast genom enighet kunde räddas. De gåfvo efter och erkände henne som drottning, hvarjemnte man beslöt att genast fängsla v. der Nath och de förnämsta herrarna af görtziska partiet. Öfverläggningen lär hafva räckt till klockan ett på natten.

Söndagen den 7 December blef i hufvudstadens kyrkor uppläst kungörelsen om konungens död och om Ulrika Eleonoras uppstigande på tronen; det sednare, heter det, under »obeskriflig allmän glädje». Efter gudstjensten mottog hon formliga lyckönskningar och blef öfverallt också i landsorterna erkänd, utan något motstånd [2]), utan att man känner någon i ord eller handling ådagalaggd tillgifvenhet för hertig Karl Fredrik.

1) **25.** 165.

2) *Fransk. min. br.* d. 7 Jan. 1719.

SJUNDE KAPITLET.

FÖRBEREDELSER TILL RIKSDAGEN 1719.

Ulrika Eleonoras afstående från enväldet innebar naturligtvis en förpligtelse att i riksvigtiga ärender inhemta, hvad råd och ständer tänkte och önskade. Detta jemnte landets olyckliga belägenhet samt rådets och krigshärens högt uttalade önskan föranledde henne att redan den 15 Dec. utfärda kallelse till en riksdag, som skulle sammanträda den 20 Jan. 1719.

Något hvar förutsåg, att der skulle fråga väckas om flere vigtiga förhållanden, t. ex. mellan regering och folk, mellan råd och ständer, mellan ständerna inbördes, samt mellan Ulrika Eleonora och Karl Fredrik. Under den korta mellantiden sökte fördenskull partierna förbereda sig till de strider, som väntades.

Minst verksam och minst lycklig härutinnan var Karl Fredrik; och detta af naturliga, ofta anförda orsaker. De personer, som för honom hyste något deltagande, voro fördenskull få, och än färre de, som vågade under den allmänna förbittringen mot Görtz att nämna ett ord om sådana sina åsigter; detta så mycket mindre, som man såg hertigen i farans stund öfvergifva samme Görtz och dennes medbröder och lemna dem till värnlösa offer för svenskarnas hat.

Med mera kraft och framgång handlade Ulrika Eleonora. Enligt Heins föreskrifter uppträdde hon såsom den der till följe af obestridlig arfsrätt vore Sverges, Götes och Wendes lagliga drottning. I riksdagskallelsen tillade hon sig sjelf nämnde tittel, och så väl der, som i sorgebrefven till främmande hof, uppgaf hon sig hafva *bestigit tronen i förmågo af arfsrätt*, detta allt till trots af Horns ofvannämnde varningar. Hon företog sig ock att utöfva flere majestätets rättigheter, t. ex. att sammankalla riksdag, utnämna riksråd, utfärda förordningar m. m. Hon

försummade ej heller andra delen af Heins föreskrifter, nämligen att söka vinna folkets tillgifvenhet. Hit hörde, att hon redan den 7 Dec. och sedermera i riksdagskallelsen *förklarade sig å egna och efterkommandes vägnar för evärdliga tider afskaffa den så kallade suveräniteten; ty*, tillade hon, *ett konungsligt välde blifver som kraftigast, när det genom rättvisa och mildhet varder i undersåtrarnas hjertan grundadt och befästadt.* I samma anda och på samma gång lofvade hon ock *att rätta och ändra allehanda uppkomna nyheter*, hvarmed vanligen menades de tryckande åtgerder, hvilka under görtziska förvaltningen tillgrepos. Också blefvo redan under December månad flere sådane aflysta, t. ex. förordningarna om de nya gästgifverierna, om pantegodsens återkallande, om knektutskrifningarna m. fl. Serskildt för att göra bönderna till viljes, återgaf hon dem bränvinspannorna, och aflyste de privilegierade brännerierna. Ett bemödande att vinna allmänna tänkesättet och befästa sin egen ställning kan dessutom spåras i valet af de personer, som redan den 7 Dec. till riksråd utkorades. Den förste blef Adam Ludvig Lewenhaupt; det var en af allmänna tänkesättet fordrad godtgörelse för den orättvisa, hvarmed Karl honom länge behandlat; — den andre blef Karl Gustaf Düker; det var ett försök att vinna hären genom den för tillfället mest inflytelserike bland dess ledare; — den tredje blef Gustaf Adam Taube; det var ett bemödande att gifva än mera vigt åt denne det hessiska partiets trognaste anhängare. Man berättade ock, huru arfprinsen för att stödja och stärka sin gemåls parti utdelade betydliga från Hessen införskrifna summor. [1])

Alla dessa bemödanden att få arfsrätten erkänd misslyckades dock. Orsaken låg i allmänna tänkesättet, enligt hvilket bemälde arfsrätt var beslägtad med suveräniteten, för hvilken de flesta hyste en

1) *Fr. min. br.* Febr. 1719.

verklig afsky. Huru häftig sistnämnde känsla var, synes af de ordalag, med hvilka ständerna densamma uttalade både öppet och vid ett så högtidligt tillfälle som i det beslut, genom hvilket Ulrika Eleonora utkorades till drottning. Orden voro: *vi hafva på månghanda sätt förfarit det oinskränkta konungsliga enväldets verkningar; huru det förderfvat, förminskat, stympat och mycket förrvagat riket till allas vår obotliga afsaknad, skada och förfång. Vi samtelige riksens råd och ständer, af en sådan bedröflig och grundförderflig erfarenhet varnade och förskräckte, hafva derföre med enhälligt mod och allvarsamt uppsåt härmedelst velat nu och för kommande tider ett sådant skadligt envälde alldeles afskaffa, förqväfva, utkasta och tillintetgöra.* — Danska ministern skref vid samma tid: *svenskarna glömma allt annat, endast för att trygga den nyvunna friheten.* [1])

Ulrika Eleonora hade visserligen afsagt sig bemälte envälde. Man kände dock hennes sjelfrådiga lynne, icke olika brodrens, och nu tydligen ådagalaggdt genom det djerfva sätt, hvarpå hon både tillvällade sig regeringen och åberopade sin arfsrätt. Såsom vi anmärkt, egde hon likväl alldeles icke någon dylik, hvarken i lag, ej heller i häfd; ty enligt denna sednare borde företrädet lemnas åt Karl Fredrik, sonen af en syster, som var både äldre och förmäld med en furste af lutherska bekännelsen. Säkert är, att dessa förhållanden blefvo för allmänheten påpekade, och det af både holsteinska och frihetspartiet. Detta sednare var mycket verksamt. Sekreteraren David Silvius uppsatte rörande såväl arfsrätt som envälde några *påminnelser*, hvilka, ehuru då ännu icke tryckta, likväl under loppet af Januari 1719 blefvo bland allmänheten utspridda. De ådagalade, att hvarken Karl Fredrik eller Ulrika Eleonora egde någon laglig arfsrätt till kronan, utan att dennas bortgifvande be-

1) *Dansk. min. br.* d. 17 Apr. 1719.

rodde af folkets fria val. Tillika förekommo der stränga ord mot enväldet; — mot det försvar för detsamma, som biskoparna Wiraenius och Lang uppställt [1]); — ytterligare mot sådana regenter, *som tro, att undersåtarne äro till endast för att göra sin beherrskares namn stort och lysande;* — mot sådana regenter, som *icke ådagalägga någon ömhet om undersåtarnes blod och egendom;* — mot sådana regenter, som *icke vilja hushålla med allmänna medel, ej heller höra redligt folks påminnelser* o. s. v. I Stockholm och medan man väntade på riksdagen fingo dessa tänkesätt mycken fart; och man började tadla både rådet och generalerna såsom de der, genom att hylla Ulrika Eleonora, bortskänkt undersåtarnes lagliga rätt att sjelfva bestämma om kronan. I samma mån krigsbefäl och riksdagsmän samlades, utbredde sig äfven bland dem slika åsigter samt ett lifligt begär att i tid tillbakavisa hvarje försök till sjelfrådighet och att trygga fäderneslandet mot möjligheten af en sådan förvaltning, som den man nyss öfverlefvat. Tänkesättet hade mägtiga målsmän, inom rådet förnämligast Arvid Horn, Nils Gyllenstierna och Gustaf Cronhielm, icke utan stöd af Tessin, Karl Gyllenstierna och Meijerfelt; inom adeln Erik Sparre, Ribbingarna, Ekeblad och general Hugo Hamilton, den sistnämnde af stort anseende både för sin egen och för sina många välartade söners skull; — inom hären nästan hela öfverbefälet under ledning af Rehnskiöld och Düker, den sistnämnde liksom general Örnstedt ansedd som bestämd republikan; — bland presterna domprosten Molin, understödd af ståndets flertal; och bland borgerskapet talemannen Hyltén samt de rika Stockholms-köpmännen Grill och Grön. Bönderna följde presterna efter, dock först och främst sökande slippa krig, utskrifningar, kronskjutsar och gerder. Soldaterna frågade, *hvad är suveränitet?* och

1) **16.** 221—225

hvad vinnes genom dess afskaffande? Jo, svarade man, *sedan suveräniteten kommit bort, kan ingen mer skicka eder under vintermånaderna inåt Norrge, att der förgås af köld och hunger. — Ja så*, svarade knektarna, *bort då med all suveränitet!* [1])

Om dessa ämnen höllos dagarna före riksmötets början flere enskilda öfverläggningar. En hög herre af drottningens parti varnade och hotade; men fick till svar, *att, när riddarhuset sammanträdde, skulle han blifva derifrån utvräkt, så framt han icke hölle sig stilla.*

Närmare underrättelser om dessa till hälften enskilda, till hälften allmänna sammankomster har man ännu icke lyckats erhålla. Deras anda kan dock bedömas af de fattade besluten. Dessa voro rigtade, icke mot Ulrika Eleonoras person, ty snart blefvo alla ense om hennes väljande; utan mot det olagliga sätt, hvarpå hon tillvällat sig namn och magt af regerande drottning, och mot de för friheten hotande vådor, som kunde uppstå, ifall dylik sjelfrådighet icke i rättan tid tillbakavisades. Man beslöt alltså. 1:o att, ehuru hon sjelf offentligen förklarat sig hafva till följe af *arfsrätt* öfvertagit regeringen, egde hon dock ingen sådan arfsrätt; 2:o att oaktadt hon sjelf förklarat sig för *drottning*, var hon likväl endast *kongl. höghet* eller *landtgrefvinna af Hessen*, intill dess hon af ständerna blifvit till drottning utkorad; 3:o att de åtgerder, hon af sjelftillvällad myndighet vidtagit, skulle anses ogilltiga, så länge de icke blifvit af ständerna bekräftade; 4:o att hon således ej heller haft laglig magt till utfärdande af någon riksdagskallelse; 5:o att det nu öppnade riksmötet skulle derföre anses hafva sammanträdt, icke till följe af hennes kallelse, utan som en fortsättning af det, hvilket år **1714** blef upplöst men aldrig formligen afslutadt.

Åsigter, hvilka så djerft och så djupt nedsatte Ulrika Eleonoras anspråk, ville hon naturligtvis

---

1) ***Dansk. Fransk. min. br.*** vintern och våren **1719.**

ingalunda bifalla, utan ämnade vädja till ständerna. Men när dessa på sagdan dag eller den 20 Januari samlades, såg man det ojemnförligt största flertalet öfvergå till frihetsmännens åsigter.

Till följe af ofvannämnde öfverenskommelser, blefvo fördenskull inga vid riksdagars öppnande vanliga högtidligheter anställda, hvarken utblåsning, predikan eller inbördes helsningstal, utan man behandlade riksmötet som en fortsättning af det från 1714, och Ulrika Eleonoras nyss utfärdade riksdagskallelse, som hade den aldrig funnits till. Orolig, men ännu icke afskrämd, kallade hon rådet till följande dag, den 21 Jan. Den vigtiga öfverläggningen öppnades af henne sjelf och med följande ord. *Jag hade väntat, det ständerna skulle i går på vanligt sätt sammanträda; och att mina trogna undersåter skulle vara nöjda, med hvad redan skett; häldst jag vet mig ingenting annat hafva företagit, än hvad min egen arfsrätt samt rikets råd medgifvit. Men, emedan jag förnimmer åtskilliga svårigheter möta, önskar jag höra rådets öppenhjertiga mening om saken;* med hvilken begäran hon slutligen vände sig till Arvid Horn. Förnämsta innehållet af dennes genmäle var följande. *Svårt är att gifva råd i ett ämne, så vigtigt både för eders majestät och för riket. Enligt nu undfången befallning, måste och vill jag dock göra dermed ett försök, i hopp att den okonstlade sanningen ej onådigt upptages, om den ock skulle tilläfventyrs vara mindre behaglig.* Han omtalade nu huru *svenskarna icke tålde annat regeringssätt än ärftligt konungadöme;* men han utvecklade ock de lagliga skäl, som stängde *Ulrika Eleonora från arfsrätten, och henne till och med mer än hertigen af Holstein, emedan hon förmält sig med en furste af icke luthersk bekännelse. Att oaktadt dessa omständigheter vilja med stöd af åberopad arfsrätt bibehålla regeringen, dertill kunde han ej styrka; emedan sådant vore i sig sjelft olagligt, och till utgången ovisst, och tronen borde ej vätas med undersåtarnes*

tårar. En annan väg vore mera säker och ärofull, nämligen att dit uppträda till följe af ett fritt val; och detta sednare kunde ej uteblifva; ty, sade han, *af kärlek och vördnad lär enhvar svensk medborgare, så framt han får åtnjuta sin lagliga valrätt, utkora eders majestät till rikets drottning. Men, emedan vi nyligen varit underkastade träldomsbandet, så är vår nuvarande åstundan, att få med eders majestät sammanknyta ett frihetsband, grundadt på rikslagarnas helgd, samt befästadt af inbördes förtroende, aktning och säkerhet.* Ytterligare, och med åberopande af Barck såsom vittne, påminte han om *sina upprigliga varningar redan den 6 Dec., då titeln af drottning antogs, sina då uttalade förutsägelser af det obehag, som nu inträffat.* Hans skäl förmådde ännu icke böja Ulrika Eleonoras sinne. Hon ville ingalunda bortlemna, *hvad Gud och naturen henne en gång gifvit; icke ändra, hvad en gång blifvit afgjordt; — hennes förmälning hade skett med den då enväldige konungens bifall, hvadan något sådant, gifvet af ständerna, icke behöfdes; — hon önskade, att man icke måtte förneka hennes arfsrätt, och tyckte det vara alldeles för hårdt, om hennes krona skulle bero af val.* Efter åtskilligt tvistande, skred man till omröstning. För arfsrätten talade Axel Banér. Mer eller mindre sväfvande och obestämda voro Taube, Mejerfelt och Spens. I Horns åsigt instämde deremot Cronhielm, Düker, Mörner, Rehnsköld, Sparre, Stromberg och Tessin; Cronhielm allra mest. Drottningen vidhöll ändock sitt beslut. Då inkallades den till landtmarskalk föreslagne Per Ribbing. På Horns fråga, när riksdagen skulle taga sin början, svarade han, *att ständerna hoppades om en eller annan dag kunna tillbjuda hennes majestät kronan; men att på riddarhuset var Coyet den ende som talade för arfsrätten; att för öfrigt alla ständerna önskade fritt val, och att i staden höllos härom många sammankomster.* Vid detta svar gaf Ulrika Eleonora ändtligen vika, och

förklarade sig *för enighetens skull* färdig nedlägga hvarje anspråk på arfsrätt och emottaga kronan endast till följe af val. [1]) Det var i senaste laget. Medan nämnde mål förehades i rådet, hade nämligen prester och borgare underkänt hennes påstådda arfsrätt. Dagen derpå, den 22 Januari, var adeln för första gången formligen samlad på riddarhuset. Per Ribbing tillkännagaf då, huru hennes konglig höghet, Ulrika Eleonora, (han kallade henne icke drottning), nämnt honom till landtmarskalk; men att han, i rikets närvarande tillstånd, icke velat samma ämbete tillträda, så framt ej ridderskapet och adeln honom dertill utsåge. Ståndet förklarade sin tillfredsställelse med hans person och uppförande, samt antog honom till landtmarskalk; hvarjemnte man beslöt, som nämndt är, att det nu 1719 pågående riksmötet skulle anses som en fortsättning af det år 1714 afbrutna, och icke som en följd af Ulrika Eleonoras sist utfärdade kallelse. Af dessa uppträden kan man sluta till sinnesstämningen.

Emellertid måste nu Ulrika Eleonora i ett bref till ständerna afsäga sig arfsrätten och högtidligen förneka de åsigter, hon tillförene högtidligen uttalat. De nu begagnade orden voro ungefär följande. *Då jag vid det olyckliga dödsfallet sammanträdde med rikets råd och öfvertog styrelsen, skedde sådant för att befästa det inbördes lugnet, men icke för att inskränka ständernas rättighet att förordna om den kungliga tronens besättande; alldenstund jag af riksens handlingar är underrättad om, det arfsrätt till Sverges krona hvarken mig eller någon annan numera tillständig är. Jag skall dock finnas benägen att vid den tröttsamma regementsbördan framhärda, i fall eder så behagligt synes, och mitt välmenta, trogna bistånd anses främja vårt betrangda fäderneslands upphjelpande. Jag försäkrar, att jag i slik händelse*

---

1) *Rådsprot.* d. 21 Jan. 1719.

tänker min magt och myndighet med all rättvisa och mildhet grundlägga, och i synnerhet att jag har en **osmak** *för den så kallade suveräniteten, eller det oinskränkta, konungsliga enväldet, det jag alldeles förkastar, önskande, att det aldrig i evärdeliga tider måtte i Sverge åter införas; hvarjemnte jag lofvar att styra och regera efter de beslut och den regeringsform, hvilka nu eller framdeles kunna af Sverges rikes ständer författade varda.* Brefvet är oemotsägligen skrifvet efter rådssammanträdet den 21 Januari, men befinnes dateradt dagen förut, troligen för att synas vara, icke af rådet framtvingadt, utan af fri vilja uppsatt. Märkligt är ock, att Ulrika Eleonora i samma skrifvelse undvek att gifva sig tittel af drottning, eller af någon annan värdighet; detta, ehuru hon förut begynt alla sina bref och förordningar med orden: *Wi Ulrika Eleonora, Sverges, Götes och Wendes drottning.* Förödmjukelsen stannade ej härvid. De sorgebref, angående Karls frånfälle, som hon till främmande hof utfärdat, blefvo återtagna; emedan hon i desamma sagt sig hafva *till följe af arfsrätt tillträdt regeringen.* [1]) För de af henne redan i Dec. 1718 egenmägtigt kallade rådsherrarna blef ej heller fullmagt utfärdad förr, än fram i April 1719 och sedan ständerna utnämningen bekräftat. [2]) Dessutom och just för sin stränga skrift mot både envälde, arfsrätt och Karl den tolfte blef Silvius af samma ständer belönad med en äreskänk och med befordran till kommerseråd.

Genom Ulrika Eleonoras eftergift voro nu alla hinder undanröjda, och d. 23 Januari, det var hennes trettiondeandra födelsedag, blef hon enhälligt och under högljudda bifallsrop korad till drottning.

Några medtäflare visade sig väl då och strax efteråt, nämligen markgrefven af Baden-Durlach, Karl

---

1) I *Riksark.* Acta Historica till frihetstiden förvaras många dylika kasserade sorgebref, i hvilka de ofvanbemälte orden blifvit utstrukna.

2) *Kgl. Bibl.* Ehrencrona, 1720 års riksdag. Handskrift.

Wilhelm, sonson af Karl den tiondes syster Kristina Magdalena, samt grefven af Ostfriesland, Georg Albert, afkomling i femte led af Gustaf den förstes äldsta dotter Katarina; men ingen lyssnade till deras anspråk. En annan af Ulrika Eleonora sjelf gynnad men af ständerna tillbakavisad friare till kronan var hennes gemål, arfprinsen Fredrik. Härom mera framdeles; likaså om den vigtigaste bland alla medtäflarne, nämligen hertigen af Holstein.

ÅTTONDE KAPITLET.

ULRIKA ELEONORAS KRÖNING.

Ulrika Eleonora hade visserligen på ofvannämnde sätt blifvit utkorad till drottning; men den djerfva sjelfrådighet, hon under dessa brytningar ådagalaggt, visade ständerna nödvändigheten af att vara beredda på ett lika kraftfullt sjelfförsvar. Man mindes, huru Karl den tolfte undandrog sig att afgifva någon konungaförsäkran, men dock tillvällade sig oinskränkt konungamagt [1]; och man ville förekomma hvarje förnyande af ett så vådligt, så olagligt tilltag. Det beslöts fördenskull, att, ehuru Ulrika Eleonora blifvit utkorad till drottning, skulle hon icke ega dermed förenad magt och myndighet förr, än hon undertecknat en af ständerna uppsatt och gillad regeringsform och konungaförsäkran. Intilldess betraktades hyllningen såsom en blott tillsvidare-åtgerd, och regeringsmagten såsom helt och hållet hvilande i ständernas hand.

Efter några veckors arbete hade man färdiga förslag till så väl konungaförsäkran som regeringsform. Båda voro stränga mot den blifvande regenten; en följd af den förre regentens stränghet mot undersåtarne. Den konungaförsäkran, som framlades, innehöll Ulrika Eleonoras förnyade betygande af *rättvist misshag och*

---

1) **21.** 28—33.

billig osmak för det oinskränkta konungsliga enväldet, hvilket på mångahanda sätt skadat, stympat och nästan ödelaggt riket; — likaså hennes förklaring, *att som tronen förlustig och som rikets fiende skulle betraktas den regent, som sökte genom våld eller stämplingar sig enväldet förskaffa; och som landsförrädare den undersåte, som dervid biträdde;* — likaså hennes benägenhet *att alltid instämma med samtlige riksens ständer såsom de, der både nu och framdeles egde magt att om sig och riket göra sådana förordningar, som de pröfvade för det allmänna bästa tjenligast;* — likaså hennes löfte, *att regera efter de stadgar och den regeringsform, hvilken samtlige ständerna nu författat eller framdeles efter tidens förändringar kunde med henne*[1] *finna nödigt att föreskrifva;* — likaså hennes löfte *att styra riket med, och således icke utan, mindre mot rikets råd, och att icke med vedervilja upptaga, i fall det, som säges, icke alltid vore henne behagligt,* o. s. v.

I afseende på regeringsformen och dess uppkomst åberopa vi, hvad redan berättadt är [2]) om det sätt, hvarpå under Karl den tolftes sednare regeringstid åtskilliga personer öfverlade om grunddragen till det friare samhällsskick, många önskade i händelse af blifvande tronledighet få antaget. De, som under sista åren mest sysselsatte sig dermed, voro landshöfdingen Per Ribbing, lagmannen Gyllencreutz, samt auditören Schytz, med biträde af domprosten Molin och borgmästaren Hyltéen, hvilka sednare sägas hafva åt förslaget gifvit en mindre högadlig rigtning, än den förut tillämnade. Genast efter konungens död blef detta utkast framtaget och ytterligare bearbetadt af Per Ribbing och af några från gränsen hemkommande generaler, samt efter riksdagens sammanträde af en dertill utsedd nämnd, bestående af 12 adelsmän,

1) Dessa två ord, i urskriften lydande *»med oss»*, uteslötos i regeringsformen af 1720, hvarigenom lagstiftande magten lades ensamt i ständernas hand.

2) **24.** 191—195. **27.** 96.

deribland Creutz, Hugo Hamilton, Lagerberg, Silfverhielm, Stierncrona; — 8 prester, deribland erkebiskop Steuchius, biskoparna Rudén, Iser, Brauner, domprostarna Molin, Ihre, Humerus; — och 8 borgare, hvilkas namn vi icke känna. Många bland medlemmarna i denna nämnd, en Hamilton, Lagerberg, Stierncrona, Steuchius, Rudén, Brauner, Humerus, voro kända som utmärkt redliga och dugliga män, och bland dem alla hade, utom Molin, ingen, oss veterligen, deltagit i uppsättandet af första förslagen till nämnde regeringsform. Ovilja mot och fruktan för envälde gjorde sig dock i hög grad gällande äfven hos dessa sednare bearbetare. Tänkesättet beskrifves, troligtvis med någon öfverdrift, på följande sätt. *Konungamagten ansågs vara ett farligt vilddjur, som man nu lyckligtvis fått i sina händer, och derföre borde belägga med sådana bojor, att det aldrig mer skulle kunna slita sig löst och anställa någon förödelse.*

Att arbetet med den nya författningen var till det mesta redan undangjordt, visar sig af den korta tid, som nu till dess fulländande behöfdes. Knappt tre veckor förflöto, innan regeringsformen var af nämnden utarbetad samt af stånden och af rådet granskad och gillad.

I ett sednare häfte skola vi omständligare till förtjenster, fel och följder teckna den regeringsform, som sålunda antogs, och som sedermera utbildades genom regeringsformen 1720 och riksdagsordningen 1723. Här framläggas likväl dess väsendtligare bestämmelser, på det läsaren måtte så mycket lättare förstå efterföljande berättelser om riksdagarna och der förefallande strider.

Högsta i alla ärender afgörande magten tillerkändes *svenska folket;* hvilket kunde när och hur som hälst fatta eller ändra sina beslut, och från hvars dom intet vad egde rum. Läran om *folkets suveränitet* har aldrig varit mer öppet uttalad, mer strängt enligt då rådande åsigter tillämpad.

Denna sin magt utöfvade samma folk på hvart tredje år sammanträdande riksdagar, och der enligt gammalt bruk genom sina fyra ständer; hvilka derföre äfven kallades *magtegande ständer.* Hvart stånd hade sin röst; och hvart mål afgjordes genom flertalet, så att tre stånds beslut gällde mot det fjerdes; dock med undantag af frågor *om rikets frihet* [1]) och *om ståndens privilegier*, hvilka ej kunde afgöras utan bifall af alla fyra stånden.

I mål, som fordrade hemlighetens bibehållande, uppdrogo ständerna en betydlig del af sin magt åt *Hemliga Utskottet*, hvars medlemmar utsågos af adeln, prest- och borgarestånden. Bönderna blefvo för det mesta uteslutna, såsom icke egande nog kunskaper för att kunna bedöma de invecklade ärender, som i utskottet förekommo. Detta uteslutande föranledde många strider och ståndets ofta yttrade missnöje med hela regeringssättet.

Mellan riksdagarna utöfvade ständerna sin magt, dels genom efterlemnade *testamenten*, d. v. s. föreskrifter, om de grundsatser, enligt hvilka regeringen borde intill nästa riksdag vårdas; — dels genom *riksrådet.*

Riksråden valdes af konungen men inom förslag, uppsatt af de tre högre stånden. Dessa riksråd voro ständernas ombud eller fullmägtige, de der borde tillse, att regeringsform, lagar m. m. tillbörligen iakttogos, att ständernas frihet icke förkränktes, o. s. v. De voro för sina rådslag inför rikets alla fyra stånd ansvarige. I rådet skulle alla ärender afgöras enligt flertalets beslut; konungen hade dervid endast tvänne röster och vid lika röstetal, den afgörande.

Utom nämnde två röster, samt en viss valfrihet vid ämbetsmäns tillsättning, egde konungen ingen annan magt än det inflytande, han kunde utöfva genom värdigheten af sitt uppförande, visheten af sina råd.

Statsförfattningen kallades väl en monarki och satte en konung i spetsen för förvaltningen. I sjelfva

---

1) Dermed menades troligtvis grundlagen, *regeringsformen.*

verket var det dock en republik, en folkets sjelfstyrelse, hvilande förnämligast på demokratisk grund, dock med de vigtiga undantagen af böndernas uteslängande från hemliga utskottet och från deltagandet i valen af riksråd.

Vi hafva sett, hvilken stor magt lades i hemliga utskottets hand. Äfven landtmarskalkens person blef af mycken vigt. Han var nämligen ordförande icke blott för adeln utan ock för besagde utskott, och således i tillfälle att på riksdagsärendernas gång utöfva stort inflytande. Af dessa omständigheter förklaras häftigheten af de strider, som hvarje riksdag egde rum vid utväljandet så väl af landtmarskalk som af hemliga utskottets medlemmar.

Enligt Gustaf Adolfs förordning hade riddarhuset varit indeladt i tre klasser, bestående, den första af grefvar och friherrar, den andra af sådana ätter, bland hvilkas förfäder någon innehaft rikrådsvärdigheten, den tredje af så kallade menige adeln. Omröstningarna skedde klassvis, så att högadeln, af hvars medlemmar första och andra klasserna bestodo, kunde lätt öfverrösta lågadeln, hvilken ehuru mycket talrikare, utgjorde blott en klass och hade blott en röst. Men redan första dagarna af riksmötet 1719 blef klassomröstningen afskaffad och lika rösträtt tillerkänd åt hvarje ståndets medlem. Härigenom förlorade högadeln sin öfvervigt på riddarhuset, likasom den nyss förut genom reduktionen förlorat större delen af sina rikedomar, alltsammans till betydlig nedsättning af dess både personliga anseende och politiska magt, och likaså till betydlig förändring af riddarhusets egen ställning. Detta var nämligen under frihetstiden icke hvad man egentligen förstår med en aristokrati, utan snarare en adelig demokrati. Dessa vigtiga förhållanden och deras följder skola framdeles närmare utvecklas.

Med hänsyn till både regeringsform och konungaförsäkran, fästa vi ytterligare uppmärksamheten på ett förut[1])

1) 28. 176.

men blott i korthet påpekadt förhållande; nämligen, att många punkter i berörde grundlagar, och ofta just de för konungamagten mest inskränkande, mest obilliga, voro framlockade, nästan framtvingade af de olagliga eller olyckliga regeringsåtgerder, som föregående regenter, och i synnerhet Karl den tolfte sig tillåtit, serdeles under de tre sista åren af sin regering. Så t. ex. stadgades nu 1719, att *konungen ej borde tillträda regeringen förr än vid sitt tjuguförsta år.* 1) *Han skulle styra riket med, och således ej utan* 2) *än mindre mot riksens råd, utan tvärtom efter flertalets beslut.* 3) *Utan ständernas samtycke skulle han icke resa ur sitt rike* 4); — *ej heller myntets korn och skrot ändra* 5); — *ej heller sina undersåtare nya lagar påtvinga* 6); — *ej heller krigshjelper och utskrifningar pålägga* 7); — *ej heller de gjorda bevillningarna utsträcka till längre tid, än de varit medgifna.* 8) *Rådsherrarna skulle icke vänta, tills deras utlåtande begärdes, utan sjelfkrafda påminna om riksens rätt och fäderneslandets bästa.* 9) *Ständerna skulle sammanträda hvart tredje år och detta sjelfmant, så framt kallelse uteblefve.* 10) — Många lik-

1) Karl den elfte hade tillträdt regeringen vid 17, Karl den tolfte vid 15 års ålder.

2 Karlarna regerade, den elfte stundom, den tolfte ofta långa tiderna utan att böra någon laglig rådgifvare.

3) Huru Karl den tolfte ofta och i högst vigtiga mål afvek från rådets nästan enhälliga åsigt, se hela 23:e, 24:e och 25:e delarna!

4) Rigtadt mot Karl den tolftes fjortonåriga bortovaro ur riket.

5) Rigtadt mot de åtgerder, Karl och Görtz vidtogo.

6) Rigtadt mot den magt att ständerna ohörda ändra lagen, som blifvit åt Karl den elfte 1682 beviljad (se 16:e del. 2:a uppl. s. 199), och af Karl den tolfte på mångfaldigt sätt missbrukad.

7) Rigtadt mot Karl den tolftes påbud, i synnerhet sedan Görtz blifvit hans gunstling.

8) Rigtadt mot förfarandet under Karl den tolftes tid. (Se **26**. 177, 178.)

9) Det var denna både pligt och rättighet, som år 1680 från rådet borttogs. (16:e del. 2:a uppl, s. 156.)

10) Rigtadt mot Karl den tolfte, som aldrig sammankallade ständerna.

artade exempel kunde anföras, men torde vara öfverflödiga. Vi tillägga blott en jemnförelse i annan väg. Att betrygga det konungsliga envälde, som på Karl den elftes tid ansågs vara för Sverge det enda saliggörande, skulle år 1687 alla rikets ämbetsmän aflägga en skriftlig så kallad arfhyllningsed, hvaruti de lofvade, att nämnde regeringssätt med lif och blod försvara. [1]) Nu, trettiotvå år derefter, ansågs samma envälde som ett riksförderf och den nya friheten som ett oeftergifligt villkor för Sverges lycka. Man beslöt derföre också nu, att hvarje rikets ämbetsman skulle med liflig ed utfästa sig, att hvarken sjelf eller genom andra hemligen eller uppenbarligen söka återinföra det oinskränkta enväldet, utan att tvärtom detsamma afvärja och motstå. Denna gång förflöto femtiotvå år, innan ändrade tänkesätt fordrade en ånyo ändrad edsförbindelse.

Några riksdagsmän, i synnerhet bland presterna, ogillade den regeringsformens punkt, som förband konungen att följa den mening, flertalet bland rådsherrarna uttalat; *han borde,* sade man, *ega frihet att följa de bästas, icke vara tvungen att följa de flestas råd.* Slutligen antog likväl ståndet äfven besagde punkt. Dessutom hördes en och annan person klandrande påstå, att enligt detta regeringssätt hade Sverges konung blifvit i anseende och magt nedsatt till likhet med en president, eller en venetiansk doge, och man förutspådde sjelfsvåld och blifvande oroligheter. Till en sådan tviflare sade Per Ribbing: *nu hafva vi satt en dam mot enväldet; nästa riksdag skola vi sätta en dylik mot sjelfsvåldet.* Gamle lagman Gyllencreutz var fast öfvertygad om det nya regeringssättets fördelar, och att den återvunna friheten skulle lyckliggöra hans fädernesland.

1) **16.** 2:a uppl. s. 210.

Herre! utbrast han, *nu låter du din tjenare fara i frid; ty mina ögon hafva sett din salighet.*

För den i enväldiga tänkesätt uppfostrade Ulrika Eleonora måste deremot en sådan konungaförsäkran och en sådan regeringsform vara ytterst motbjudande. Man har också qvar några hennes vid de samma gjorda bräddanmärkningar. Vid föreskriften att styra med råds råde skref hon: *instruktion för små barn;* vid föreskriften, att ärenderna skulle i rådet afgöras enligt flertalets röster: *det duger icke* o. s. v. Men intet annat val återstod, än att bifalla fordringarna eller afsäga sig kronan. Till det sednare ville hon ej beqväma sig, också derföre, att i sådant fall skulle samma krona troligen tillfalla den hatade Karl Fredrik; men drottningen önskade öfverlemna den åt sin älskade Fredrik. Hoppet, understödt af löften från Frankrike, hviskade ock om möjligheten af att framdeles återtaga den magt, som nu måste bortlemnas. Barck öppnade utsigten till något sådant; men rådde att för tillfället gifva efter, och rådet följdes. Den 19 Februari sent om qvällen beqvämade sig ändtligen Ulrika Eleonora att underteckna de misshagliga skrifterna.

Dagen derpå blef valakten af alla stånden underskrifven. Den gamla riksdagen 1714 ansågs nu afslutad, och den nya utblåstes och öppnades. Följande dag, den 21 Februari, hölls ock riksdagspredikan, hvarefter Ulrika Eleonora fick i ständernas närvaro intaga sin kungliga tron och mottaga det högtidliga erkännandet af sin kungliga värdighet.

Kröningen återstod. Alla sådana hade tillförene blifvit firade i Uppsala, undantagande Karl den tolftes så kallade *smörjelseakt* [1]), hvilken försiggick i Stockholm. De stora under hans regering inträffade riksolyckorna alstrade vidskepelsens motvilja för exemplet, och Ulrika Eleonora ville nödvändigt, att hennes

1) Se **21.** 28—33.

kröning skulle förrättas i Uppsala. Man satte sig deremot och åberopade kostnaden, resebesväret, trängseln, tidsförlusten, m. m.; dock förgäfves. Sedan kröningen blifvit i nämnde stad förrättad, följde hyllningen i Stockholm. Dervid föreföll ett uppträde, som visade drottningens lynne. Hon var mycket förbittrad mot adeln, såsom den der förnämligast bidragit till konungamagtens inskränkning och till arfprinsens uteslängande från regeringen. När derföre vid nämnde högtidlighet stånden skulle till handkyssning uppträda, räckte hon åt landtmarskalken Ribbing sin hand, dock med handsken på; men sedermera icke åt någon enda bland hans ståndsbröder, hvilka blott fingo framstiga för tronen och buga sig. Men när deras rad tågat förbi, afdrog hon handsken och lät såsom en nådebevisning sin blottade hand kyssas af prester, borgare och bönder. [1])

NIONDE KAPITLTE.

INRIKES STYRELSEN UNDER ULRIKA ELEONORAS REGERING.

Riksdagen 1719 varade endast några månader; man hade till längre arbete hvarken tid eller medel; ty båda togos i anspråk för att kunna åstadkomma något slags försvar mot de från alla håll hotande fienderna. På nämnde riksdag fattades dock med hänsyn till rikets förvaltning samt skuldernas betalande flere vigtiga beslut; men för det mesta blott tills vidare. Man kunde ej göra något mer. Som följder af den nu på nittonde året fortfarande fejden, samt af landets trötthet, nöd och häftiga längtan efter fred, rådde öfverallt villervalla och brådska, alltsam-

---

1) *Dansk. min. br.* d. 23 Apr. 1719 samt *Kgl. Bibliot* Ehrencronas berättelse.

mans till den grad, att man hvarken hann eller mägtade uppgöra någon en gång för alla bestämd regeringsplan. Sverge kastades ännu fram och tillbaka af de häftiga bränningar, som utgöra öfvergången från det stormupprörda hafvet till den lugna stranden.

Anmärkningen gäller icke blott riksdagen, utan ock Ulrika Eleonoras hela regering. Den var så orolig och så kort, att de förvaltningsåtgerder. som beslötos, kunde omöjligen under densamma bära frukt. knappt begynna verkställas. Ofta voro de ock förberedelser till eller stodo i sammanhang med sådana författningar, som längre fram och under Fredriks styrelse vidtogos; hvadan de lämpligast böra tillsammans med dessa sednare beskrifvas.

En klass åtgerder, serskildt utmärkande året 1719, må dock nämnas. Vi erinra om de olagliga och tryckande påbud, som utkommo under Karl den tolftes sednare regeringsår och i synnerhet under görtziska tiden; likaså om den nöd och ovilja, som af desamma inom alla klasser förorsakades. För att så snart möjligt afhjelpa de på sådant sätt uppkomna olägenheterna och derigenom vinna allmänhetens välvilja, hade Ulrika Eleonora, som nämndt är, redan i riksdagskallelsen den 15 Dec. 1718 lofvat *rätta och ändra dessa* så kallade *uppkomna* **nyheter.** Inom kort lät hon ock, dels af eget behåg, dels enligt ständernas begäran återlysa många bland nämnde åtgerder. Den 28:de delen af våra berättelser omtalar, hvilka dessa åtgerder voro. och visar deras för undersåtarne svårt tryckande beskaffenhet. Med minne häraf kan läsaren lätt inse, hvilken lindring för landet och hvilken glädje hos undersåtarna en dylik aflysning skulle föranleda.

En gagnelig af Karl tillämnad författning, nämligen om skatteförenklingen, blef dock på samma gång undanskjuten, kanske till följe af den ovilja i klump, som allmänheten fästade vid de så kallade *nyheterna;*

kanske ock, att man för nöd, brådska och villervalla icke hann eller af andra orsaker icke ville bringa den till verkställighet.

En annan bland Karls nya inrättningar, nämligen kansliordningen med tillhörande statsexpeditioner [1]), blef i anseende till dess redan pröfvade ändamålsenlighet bibehållen.

TIONDE KAPITLET.

ARVID HORNS AFSKED.

Förhållandet emellan Ulrika Eleonora och Arvid Horn blef och måste blifva mycket spändt. Som guvernör för hertigen af Holstein, hade Horn haft till åliggande att bevaka nämnde furstes fördelar, och det tyckes, som han intill 1713 verkligen velat förhjelpa denne till framtida besittning af Sverges tron. Huru han hösten samma år ändrade öfvertygelse och uppförande, är redan omtaladt [2]); likaså det beslutsamma sätt, hvarpå han motsatte sig och tillintetgjorde förslagen, år 1714 att utnämna prinsessan till enväldig regentinna [3]), och år 1715 att åt hennes gemål lemna försteget framför hertigen af Holstein [4]); samt år 1718 att tillerkänna henne arfsrätt till svenska kronan [5]). Under dessa strider hade han visserligen uppfört sig, i afseende på sättet, med vederbörlig aktning för prinsessans person och börd; men i afseende på saken med en bestämdhet, en kraft, så obevekliga, så oemotståndliga, att de helt och hållet tillintetgjorde ofvannämnde hennes kända och käraste

---

1) **28.** 131, 132.
2) **25.** 163, 164.
3) S. st. 208—216.
4) **27.** 47.
5) Se sid. 34.

önskningar. Han var äfven, och visste sig vara henne mycket misshaglig.

Med sådana minnen från fordom, och med Ulrika Eleonoras tycke för enväldigt och Horns för friare statsskick, skulle de nu arbeta tillsammans, hon som drottning, han som kansli-president d. v. s. som rikets vigtigaste ämbetsman. I sanning! detta var ingen lätt uppgift.

Snart spordes ock rykten om inbördes missnöje. Horn skall hafva yrkat på hushållning, tystlåtenhet, strängt iakttagande af regeringsformens föreskrifter m. m. samt på Höpkens aflägsnande; men alltsammans förgäfves. [1]) Enligt gammal envåldsvana tillät sig drottningen den ena sjelfrådiga åtgerden efter den andra. Inom fyra månader kom också oenigheten till utbrott, och det genom följande händelse. Ett litet ostfrisiskt [2]) skepp hade vid södra kusterna blifvit af svenska kapare uppbringadt. Den i Friesland varande enkefurstinnan Maria Lovisa, syster till arfprinsen, begärde dess frigifvande. [3]) Drottningen ville göra sin gemål och dess slägt till viljes; men lagligen kunde fartyget icke återlemnas, innan förhållandet blifvit undersökt och af rådet bedömdt; tvänne åtgerder, hvilkas utgång ansågs tvifvelaktig. D. N. v. Höpken, förut en handtlangare åt Görtz, men nu mera en slags gunstling hos drottningen, ställde fördenskull så till, att frigifvandet blef med rådets förbigående af hemliga utskottet begärdt [4]), hvarefter befallning om verkställandet afskickades.

Saken kom dock genast till rådets kännedom. Detta nya prof på drottningens egenmägtighet miss-

---

1) *Franska min. br.* d. 5 Okt. 1719.
2) Andra säga holländskt. andra engelskt.
3) *Dansk. min. br.* d. 17 Apr. 1719.
4) *Rådsprot.* Apr. 1719. *I Kgl. Bibl.* Berättelse om riksdagen 1738. 1739 af G. Bonde omtalas händelsen på något olika sätt.

hagade alla och mest Horn, bakom hvilkens rygg hans underordnade tjensteman, Höpken, bedrifvit den olagliga åtgerden. Följden blef, att Horn i sittande råd upptog målet, hvarvid Höpken måste erkänna, att befallning om skeppets frigifvande redan blifvit utfärdad. Då sade Horn: *för åtta dagar sedan har eders majestät svurit på regeringsformen. hvilken föreskrifver, att dylika ärender skola i rådet afgöras. Jag beder aller-underdånigst, att detta ock måtte blifva iakttaget; ty eljest kan jag för min del icke ansvara för ärendernas gång.* Flere rådsherrar instämde, så att drottningen nödgades affärda ett ilbud till återtagande af den gifna befallningen. [1]) Enligt protokollet föreföll likväl den gången intet häftigare uppträde. Kanske hafva dock dylika sedermera egt rum, fastän närmare underrättelser saknas. Lösa rykten omtala nämligen, huru Horn frågat drottningen, om hon ämnade efterlefva regeringsformen, och tillkännagifvit, det han eljest ämnade taga afsked. [2]) Med hänsyn till hemligheternas förrådande åt arfprinsen, berättas ock, huru Horn har i hennes närvaro låtit undfalla sig de orden, *att man ej kunde vänta annat under ett fruntimmers regemente*, och att Ulrika Eleonora svarat: *nå, grefve Horn, jag skall aldrig mer komma med eder under samma tak!* och att hon derpå gått ut, slagit dörren i lås och af förtrytelse laggt sig tre dagar till sängs. [3]) Med anledning af Horns vanligtvis försigtiga uppförande hafva några författare icke velat tro, att han på ofvannämnda sätt förgått sig mot landets regerande drottning.

Emellertid och emedan hon envist försvarade sin åsigt, lät rådet hänskjuta frågan till ständerna.

---

1) Enligt *danska min. br.* d. 17 Apr. 1719 har rådet tillkallat och bannat generalguvernören i Skåne Hård derföre, att han efterkommit drottningens på olagligt sätt gifna befallning.

2) *Danska min. br.* d. 23 Apr. 1719.

3) *Danska min. br.* d. 17 Apr. 1719.

Men i början höjdes bland dessa åtskilliga röster till förmån för drottningen, för konungamagten. Rådet, tyckte man, hade med småaktiga anmärkningar sårat hennes person. *Det är ohemult*, hette det, *att så nedsätta den kungliga myndigheten. Vill grefve Horn taga afsked, nå välan! låt honom få sitt afsked! Vi vilja väl hafva frihet, men icke 24 konungar* (rådets antal) *i stället för en* [1]) o. s. v. Till följe af både det ena och det andra beslöt Horn att verkligen begära sitt entledigande, dock endast från *kanslipresident-sysslan.* Svärfadern Nils Gyllenstierna och ämbetsbrodern, Axel Banér, afrådde, men förgäfves. Den 9 April, eller vid pass tre veckor efter nyssbemälte tvist inlemnades nämnde afskedsansökan, hvilken dessutom innehöll, *att Horn åt Guds försyn och åt hennes majestäts nådiga välbehag öfverlemnade, huruvida hon*, oaktadt hans afsked från kanslipresident-sysslan, *täcktes bibehålla honom vid rådsämbetet*, i hvilken händelse han lofvade att detta sednare *såsom en redlig tjenare efter yttersta förstånd och krafter förrätta.* Ulrika Eleonora ville iakttaga tillfället att om möjligt blifva helt och hållet befriad från en dylik man, och gunstlingarne, i synnerhet Höpken, uppmuntrade till mod och kraftiga beslut. Redan följande dagen utfärdades ock ett svar, genom hvilket Horn afskedades från sin befattning icke blott såsom kanslipresident utan ock som riksråd. Skälet, svepskälet för sistnämnda åtgerd, uppgafs i drottningens bref med följande ord. *Emedan i underkasten edert rådsämbete vårt nådiga välbehag, så kunna vi deraf sluta, att eder skulle ske ett nöje, om befrielse också från denna eder befattning erhölles.* När sedermera vid hofvet ämnet kom på tal, och ord om försoning fälldes, svarade hon med sin vanliga beslutsamhet: *det är nu skedt; det skall ock blifva dervid.*

---

1) *Danska min. br.* Apr. 1719.

Saken och i synnerhet afskedet från rådsvärdigheten väckte mycket uppseende. Af många ansågs åtgerden olaglig; ty riksråden voro egentligen ständernas ombud och fördenskull beroende af dessa och icke af regenten; — också orättvis; ty Horns motstånd hade till form och innehåll varit så lagligt, att drottningen, tyckte man, bort detsamma fördraga; — också ovanlig; ty utom Bengt Skyttes bortvisande 1664 [1]) och de tvungna rådsafskeden 1682 [2]) hade ingenting dylikt förefallit; — också obetänkt, ty i fäderneslandets hotande belägenhet hade en så utmärkt statsman icke bort aflägsnas. Horn sjelf tog saken ganska allvarsamt, i synnerhet emedan hvarjehanda för honom menliga rykten blefvo om dessa uppträden spridda kring landet. *Ett* sådant var, att kan sjelf begärt sitt afsked, också ur rådet. Med anledning deraf lät han inför ständerna tillkännagifva, att så icke var händelsen, och att han icke *undandragit sig denna del af fäderneslandets tjenst.* Ett *annat* rykte omförmälte, huru vid ordvexlingen i rådet Horns uttryck varit *så skarpa, att Ulrika Eleonora brustit i tårar och lemnat rummet.* Med anledning häraf lät Horn inför flere riksdagsmän framlägga ett af sju närvarande rådsherrar undertecknadt intyg derom [3]), att Horns ordalag icke varit förolämpande; att drottningen icke fällt en enda tår; och att hon efter ordvexlingens slut stannat en och en half timme qvar vid rådsbordet. Horn bad tillika, det *ständerna måtte af rådets protokoll inhämta underrättelse om uppträdet, på det hans heder och timliga välfärd icke måtte lida men.* Det tyckes, som hans och det nya regeringssättets vänner velat förmå ständerna att genom beskickning till drottningen visa deras ogillande af hennes sjelfrådighet, samt anhålla om Horns

1) **13.** 2 uppl. s. 76.
2) **16.** 180—185.
3) Preseståndets protokoll d. 2 Maj 1719. Nordlinds berättelse.

återinkallande i rådet; båda delarna till stadfästande af den nya friheten, den nya regeringsformen. Sinnesstämningen var visserligen i det hela gynnsam för Horn; likväl tyckte prester och borgare, slutligen också adeln, att nämnde hans fordringar gingo för långt, hvarföre de mente, att han såsom undersåte borde ödmjuka sig för öfverheten och sjelf anhålla om sitt återinträde i rådet. Horn rättade sig härefter och skref en dylik uppsats, hvilken åt hemliga utskottet öfverantvardades. Här yttrades nu ett lifligt deltagande för hans person, en hög tanke om hans duglighet och ära, och såväl utskottsledamöter som några närvarande rådsherrar mente honom vara för riket alldeles omistelig. Serskildt utmärkte sig härvid den i kansliet tjenstgörande, nu till president derstädes utnämnde Erik Sparre, hvilken förklarade sig utan Horns biträde hvarken kunna eller vilja de utrikes ärenderna förestå [1]). Utskottets beslut blef, att några dess ombud, anförda af landtmarskalken, skulle gå upp till hofvet för att aflemna och förorda Horns böneskrift; men drottningen kunde ej anträffas, och snart fick man veta, det hon envist vägrade bifalla ifrågavarande önskningar.

Nu gaf Horn vika och reste till sin landtegendom Ekebyholm, uppförde sig der med värdig undergifvenhet, mottog besök samt förvärfvade vänner och tillika anseendet af en man, den der genom nit för fäderneslandet och för dess frihet ådragit sig hofvets onåd. Också hörde man Erik Sparre offentligt ogilla ständernas uppförande. De hade, tyckte han, icke så kraftigt, som saken fordrade, understödt Horn och rådet uti en strid, som dock fördes till upprätthållande af rikets besvurna regeringsform och af ständernas egen frihet.

Detta uppträde har blifvit förklaradt på olika sätt, bland annat såsom ett spegelfäkteri, enligt

---

1) *Rådsprot.* d. 12 Maj 1719.

hemlig öfverenskommelse mellan Ulrika Eleonora och Arvid Horn; en åsigt, så orimlig, att vi ej förstå, hur den kunnat uppkomma.

Några tro, att Horn förutsåg, huru Sverge skulle nödgas antaga mycket ofördelaktiga fredsvillkor; och att han fördenskull med flit tillställde hela brytningen för att undvika sorgen att deltaga samt minnet och ansvaret af att hafva deltagit i underhandlingar och fredsslut, som måste blifva för fäderneslandet så högst bedröfliga.

Tredje tolkningen är, å ena sidan, att hans uppförande var en följd af ärlig och allvarlig åstundan att göra den nya friheten, den nybesvurna regeringsformen till en sanning; men å andra sidan ock, att hans anhållan först hos drottningen om afsked och derpå hos ständerna om förord kom från en stolthet, en egenkärlek, som hoppades kunna antingen genom afskedshotet skrämma eller genom ständerna tvinga Ulrika Eleonora till eftergift.

Hans bortgång var i alla afseenden en riksolycka, och den ganska stor. Om någon person skulle under den tidens ovanligt svåra omständigheter kunnat med framgång leda Sverges utrikes angelägenheter och förskaffa någorlunda drägliga fredsvillkor, så var det Arvid Horn. Efter hans afsked föllo dessa vigtiga ärender i händerna på än den ene, än den andre. Så kommo vankelmod, oerfarenhet, oskicklighet, partisinne och skamlig egennytta skiftevis i spetsen för ärenderna, och derigenom föranleddes de uppträden, som åt sednare hälften af år 1719 gifvit dess sorgliga ryktbarhet.

ELFTE KAPITLET.

ERIK SPARRE KANSLIPRESIDENT.

Erik Sparre, bror till Karl den tolftes krigskamrat Axel och sonsons son till den under Sigismunds regering ryktbara rikskansleren, var, sade man, till utseende den skönaste och till umgängessätt den behagligaste man på sin tid, qvick, glad, liflig, stolt; men derjemnte en stor misshushållare. Fransyska språket talade han med fullkomlig färdighet. Derföre och med förtröstan på de lysande egenskaperna, sökte han sin lycka i Frankrike och uppnådde der värdigheten af general-löjtnant. Under samma tid mottog han af sin dåvarande fransyska öfverhet det tvetydiga uppdraget att locka Karl den tolfte till oafbrutet fortsättande af kriget mot konung August [1]). När stämplingen var nära att upptäckas, återvände Sparre till Paris. Måhända af dessa orsaker var han en tid illa anskrifven hos Karl, likasom för sin misshushållning hos svärföräldrarna, den rike Fabian Wrede och dess grefvinna.

Det tyckes dock, som antingen ofvannämnde beskyllningar varit öfverdrifna, eller ock, att någon betydlig förändring inträffat; ty mot slutet af Karls regering omtalas Erik Sparre med allmänt beröm. Han hade nu återvändt till fäderneslandet, derstädes i början gynnad af Görtz, men sedermera öppet klandrande dennes vågsamma och våldsamma företag. Sådana tänkesätt hafva måhända bidragit att skaffa honom Ulrika Eleonoras ynnest samt redan i Dec. 1718 kallelse till riksråd, i hvilken egenskap han insattes till tjenstgörning i kansliet. Han undanbad sig den sednare befattningen såsom för honom främmande; men drottningen var enträgen och åberopade förnämligast det skälet, att Sparre skulle i nämnde

---

1) 21. 231.

ämbetsverk få sin vän Arvid Horn till förman, stöd och ledning. Emedlertid och ej mindre än tre gånger efter hvarandra bad hon Sparre icke sätta för mycket förtroende till sistnämnde herre.

När sedermera Horn entledigades, ville drottningen, att Sparre skulle öfvertaga hans plats som kanslipresident. Sparre vägrade envist, till följe dels af sin sjuklighet, dels af sin vänskap för Horn, dels af sin oförmåga, att fylla en så hög och vigtig plats. Det hjelpte ej. Han nästan tvingades att densamma intaga.

Tjenstgörningen blef honom mycket oangenäm, i synnerhet genom underlydande statssekreteraren, den nyss omtalade David Niklas von Höpken. Sparre trodde denne man och hans stämplingar hafva varit förnämsta orsaken till Horns störtande; Horns, som dock varit Höpkens välgörare och uppkomst. Sparre ansåg likaledes sig sjelf i egenskap af kanslipresident blifva ofta nog af Höpken förbigången, som det skulle heta, af glömska, men, som Sparre trodde sig veta, med flit. Han misstänkte ock samme Höpken, såsom den der mot utländska mutor förrådde rikets hemligheter och välfärd. Sådant oaktadt, såg han, huru Höpken åtnjöt Ulrika Eleonoras förtroende och utöfvade stort inflytande på ärendernas ledning.

Gång på gång och i synnerhet vid återbesättandet af lediga tjenster, tillät sig Ulrika Eleonora också hädanefter en egenmägtighet, som sårade både rådet och allmänna tänkesättet. Hemliga utskottet lät till och med fråga rådsherrarna, om ej dessa hade mot dylika tilltag gjort tjenliga föreställningar. Sparre svarade med att skylla felet från rådet och på ständerna, hvilka nyligen ej bättre understödde Arvid Horn, när denne för sitt lagliga motstånd föll i drottningens onåd. Till dessa obehagliga förhållanden kom Sparres sjuklighet, hans sorg öfver ständernas tvedrägt, afund, långsamhet, och i synnerhet och omigen öfver den lamhet, med hvilken de låtit Horn falla.

Om sistnämnde statsman och dess egenskaper yttrade han de fördelaktigaste tankar och tillika sin grämelse öfver att se honom undanträngd af en person, sådan som Höpken, och det vid en tid, sådan som den närvarande. Inför hemliga utskottet sade han rent ut: *Jag inbillar mig icke kunna fylla platsen efter grefve Horn, utan försakar gerna det nu gifna tillfället att stiga högt på ärans trappa och vinna ökad aflöning; hvarföre jag ock önskar afsked från det mig nu sednast anförtrodda ämbetet.* Han höll ord. Den tolfte Maj 1719, och efter blott en månads tjenstgörning som kanslipresident, inlade han sin ansökan om afsked från nämnde syssla, förebärande ålder, sjukdom och oerfarenhet; och hans begäran blef bifallen. [1])

Men ständerna beklagade högeligen, att fäderneslandets anseddaste män, den ene efter den andre, sålunda öfvergåfvo fäderneslandets vigtigaste angelägenheter; och det under en tid, då mer än någonsin endrägt, kraft och erfarenhet voro af nöden.

Efter Sparre utnämndes Gustaf Cronhielm till kanslipresident, med hvad följder för fäderneslandet skola de nedanstående kapitlen visa.

TOLFTE KAPITLET.

FÖRHÅLLANDET TILL UTRIKES MAGTER.

Vi minnas Sverges belägenhet i November 1718: öppet krig mot Ryssland, Preussen, Polen, Sachsen, Hannover och Danmark; ovänligt förhållande till England och Holland; icke den ringaste utsigt till fred, och icke en enda bundsförvandt i den pågående

1) Två i *Bergshammars arkiv* befintliga uppsatser af Erik Sparre, författade i ändamål att om ifrågavarande förhållanden lemna åt hans efterkommande behöflig upplysning.

striden.[1]) Mer än ena hälften af riket var i fiendehand och den återstående utarmad till fullkomlig magtlöshet och nedsänkt i en skuld af omkring 60 millioner d. s. samt genom fiender både till lands och sjös stängd från nästan all gemenskap med den öfriga verlden; befolkningen dessutom nedsjunken i en till förtviflan gränsande nedslagenhet; naturliga följden af uttömda krafter och af många års oupphörliga nederlag. Sådant var det arf, Karl den tolfte åt frihetstiden efterlemnade.

Hans död medförde något ljusare utsigter; emedan den röjde ur vägen de fredshinder, som lågo i hans personlighet och krigslystnad; och hvilka just då höllo på att tvinga de sinsemellan afundsjuka medtäflarne, Peter och Georg, till försoning och till ett gemensamt förbund, med syftemål att fullkomligt krossa den svaga återstoden af Sverge [2]) och dymedelst ändteligen framtvinga den Nordens fred, man länge men fåfängt eftertraktat. Men nu, vid Karls, den gemensamma motståndarens, frånfälle, utbröt [3]) ånyo mellan Sverges fiender den ofta omtalade oenigheten; en sinnesstämning, som var olycksbådande i synnerhet för de två närmaste staterna; — för Danmark, som sjelft utmattadt icke egde en enda pålitlig vän, och för Ryssland, som icke egde en enda granne, som icke tillika var dess fiende. Med begagnande af dylika omständigheter tyckes det i sanning, som svenska regeringen bort kunna förskaffa fäderneslandet bättre villkor än de, som sedermera erhöllos.

Första frågan blef, huruvida fred skulle slutas med alla fienderna på en gång eller serskildt med den ene efter den andre. Ryssland sökte omigen [4]) afböja det första förslaget, af fruktan, att just egna bundsförvandters afund skulle vid ett dylikt möte nedpruta dess tillämnade landvinningar. Sverge å sin

---

1) **29.** 118.
2) **29.** 115, 116.
3) **29.** 80—89.
4) **29.** 81.

sida befarade tvärtom, att de hittills oeniga fienderna skulle vid ett sådant tillfälle måhända försonas med hvarandra och med Ryssland, och derpå gemensamt utplundra det magtlösa offer, de hade mellan sina händer. Regeringen beslöt således att söka enskild fred med någon bland de två mägtigaste fienderna, Peter eller Georg.

Men med hvilkendera? detta blef andra frågan.

För fred med konungen i England och med hans snart blifvande bundsförvandt konungen i Preussen talade flere skäl; t. ex. att Georg genom det nyss afslutade quadruppel-förbundet utöfvade stort inflytande på europeiska angelägenheternas gång; — att de länder, som skulle åt honom och Preussen afstås, Bremen, Verden och delar af Pommern, vanligtvis invecklade Sverge i alla medeleuropeiska krig och voro dyra och svåra att bibehålla, och således mer smickrande för Sverges stolthet än bidragande till Sverges väl. Mycken uppmärksamhet förtjenade ock Englands flotta. Den kunde såsom fiende hindra gemenskapen med Sverges öfversjöländer, stänga dess hamnar, tillintetgöra dess handel och förorsaka en fullkomlig brist på salt och andra nödvändighetsvaror. Som bundsförvandt deremot kunde den skydda Sverges kuster mot ryssar och danskar, hindra seglatsen mellan Sverges fiender, samt understödja svenska landstigningar hos så den ene som den andre. Man hoppades ock, att fred med konung Georg skulle medföra försoning med flere bland de andra fienderna och tillika ett gemensamt förbund mot det gemensamt fruktade Ryssland.

Till dessa skäl för fred med konung Georg kommo de skäl, som talade mot fred med Peter. En sådan kunde troligtvis icke vinnas på annat sätt än genom att afstå, jemnte delar af Karelen, hela Ingerman-, Est- och Liffland, det sednare visserligen blott på 40 år, hvilket dock i verkligheten var nästan det samma som för alltid. Jemnförda med Bremen och Verden, ansågos dessa landskap vara af

mycket större vigt, genom de dryga tullinkomsterna från Riga, Revel, Narwa och Nyen, genom den rika och gena spannemålstillförseln från dervarande bördiga fält; och slutligen genom samma länders egenskap för svenskarna af skyddsmurar mot Ryssland, för ryssarna af utgångspunkter för anfall mot Sverge. Tsaren höll redan på att förvandla Revel till en örlogshamn, till en dylik utgångspunkt. Finge han behålla den, kunde Stockholm, sade man, lätt och när som häldst öfverraskas. Slutligen framträdde mer och mer ett häftigt uppblossande folkhat mot ryssarna, föranledt genom det orättvisa fredsbrottet 1700, genom de ohyggliga härjningarna af östanhafsländerna, af Finnland och Vesterbotten; samt slutligen genom de många besittningar och det stora europeiska anseende, som Ryssland från Sverge sig tillryckt. Att för dessa orättvisor, dessa förluster utkräfva hämnd och ersättning var svenskarnas häftiga åtrå, i början ock deras lifliga hopp. Med Narwa-segern hägrande för sin inbillning, trodde mången ännu, att hvarje svensk kunde slå tio ryssar; och med kännedom af det allmänna europeiska tänkesättet hoppades man kunna dervid påräkna understöd af flere andra magter och således vara tämligen säker om framgång. Både Ulrika Eleonora och ständerna utfärdade 1719 några stadganden om det sätt, hvarpå Liffland och Estland skulle styras, och dess adel genom återgifna gods vinnas; till den grad var eller låtsade man vara säker om nämnde länders återförening med Sverge.

Till dessa statsskäl kommo personliga bevekelsegrunder. Ulrika Eleonora och hennes gemål hyste fiendtliga tänkesätt mot tsar Peter, såsom den der ville hjelpa hertigen af Holstein till svensk tronföljd; vänskapliga deremot för konung Georg, hvilken med bundsförvandter lofvade att mot dylika försök stödja det nya svenska hofvet. Sådana voro de skäl, som bevekte regeringen i Stockholm att söka enskild fred

med konung Georg och hans vänner, för att sedermera med deras bistånd angripa Ryssland och återtaga så mycket möjligt af de förlorade östanhafsländerna. Denna åsigt, hvilken väl ock var den rimligaste, gillades af drottningen, af hennes gemål samt dessutom af rådets flertal, t. ex. Erik Sparre, Düker, Taube, Tessin, m. fl., till det mesta ock af Arvid Horn, och som det tyckes af allmänhetens ryssfiendtliga tänkesätt.

Andra, och förnämligast Gustaf Cronhielm och Karl Gyllenborg, ville, att Sverge skulle först sluta fred med Ryssland och sedermera med tillhjelp af denna magt taga på de andra fiendernas bekostnad ersättning, för hvad åt den förstnämnda måst afträdas. Det var ungefär samma plan som den, hvilken låg till grund för det andra görtziska fredsförslaget [1]), och om hvars verkställbarhet vi redan tillförene yttrat oss. Partiets nu anförda skäl innehöllo, att Rysslands magt vore genom läge och folkmängd så stor och tsarens lystnad efter utmärkelse och inkräktningar så stark, att det mot honom tillämnade allmänna förbundet, om det ock kunde upprättas, näppeligen skulle förmå rycka från honom de för Ryssland vigtiga och välbelägna östanhafsländerna. I händelse af fortsatt krig skulle ock hans skärgårdsfartyg hädanefter som hittills smyga sig de stora örlogsflottorna förbi och härja svenska kustlandet.

Onekligt är, att vigtiga skäl funnos å ömse sidor. Troligt är ock, att hvilkendera åsigten, man följt, skulle hafva ledt till bättre fredsvillkor, än de, som erhöllos; nämligen om den blifvit följd med förstånd och kraft, med enhet och sammanhang. Olyckligtvis blef detta icke händelsen. Arvid Horn, den ende, som egde dertill nödiga egenskaper, var från ärenderna aflägsnad; efterträdaren Erik Sparre, den svåra uppgiften ingalunda vuxen, drog sig ock redan efter

1) Se **29.** 103—112.

några vexkor tillbaka. Efterträdaren, Gustaf Cronhielm, var visserligen både lärd och erfaren; men missnöjd med den plan, han skulle följa; och dessutom redan förut misstänkt för egennytta. Under sin tjenstetid som kanslipresident ådagalade han samma fel så ofta och till den grad, att han betydligen sjönk i aktning både hos sina kamrater och hos de främmande sändebuden. Dessutom råkade också han snart i oenighet med Ulrika Eleonora och blef afskedad, hvarefter göromålen anförtroddes åt fältmarskalken Mejerfelt, hvilken var i desamma oerfaren, och dessutom icke med större själsförmögenheter utrustad. Så täta ombyten af kanslipresidenter, trenne inom 9 månader, medförde naturligtvis mycket vacklande i de åsigter, som följdes, de åtgerder, som vidtogos. Detta blef än mera händelsen genom det sidoinflytande, som utöfvades af arfprinsen, af Düker och i synnerhet af Höpken. Högre statsmanna-förmåga egde bland dem alla ingen utom den sistnämnde, hvilken dock genom egennytta och falhet hindrades från att uträtta det goda, han eljest troligtvis mägtat åstadkomma. På sådant sätt och af sådana personer leddes Sverges utrikes ärender under den svåraste brytningstid, dessa någonsin haft att genomgå.

TRETTONDE KAPITLET.

RYSSKA FREDSUNDERHANDLINGAR OCH KRIGSRÖRELSER ÅR 1719.

Sverges historia för nämnde år är mycket invecklad. Uppmärksamheten påkallas icke blott af statshvälfningen och af alla genom densamma föranledda händelser; utan ock af krigsrörelser mot Ryssland och Danmark, samt af fredsunderhandlingar med samma magter och med Polen, Preussen, Sach-

sen och Hannover; och slutligen af förbundsöfverläggningar med England och Frankrike; allt detta samtidigt, och hvarje föremål mycket nära sammanbundet med och beroende af de andra.

Beståndsdelarna i denna skiftande väfnad torde framträda redigast, om man följer hvarje tråd serskildt. Vi vilja börja med den ryska.

Huru de af Görtz och tsaren föreslagna fredsvillkoren blefvo af Karl hösten 1718 förkastade, och huru man i stället vände tankarna till England, dessa omständigheter voro kända af ytterst få personer, hvilka ock höllo saken så hemlig, att allmänheten både då och mer än hundra år efteråt trodde ryska freden vara vid Karls död så nära afslutad, att knappt något mer än undertecknandet återstod. I början tyckes ock Ulrika Eleonora ämnat fortsätta underhandlingen; men snart vände sig tänkesättet, till följe af de år 1718 föreslagna villkorens äfventyrlighet. [1]) *De skola*, skref drottningen, *fördjupa oss i än större vidlyftigheter och föranleda än mera blodsutgjutelse, än flere fiender.* [2]) Dertill kommo de mot tsaren och för konung Georg talande skäl, som föregående kapitel anfört. Regeringen i Stockholm beslöt derföre, som berättadt är, att i första hand afsluta fred med konungen i England och dess bundsförvandter; och att under tiden, liksom Görtz 1718 gjorde, söka genom fredsunderhandlingar locka ryssarna att äfven sommaren 1719 icke företaga något anfall mot Sverge. Följakteligen befallte man Gyllenborg fortsätta underhandlingarna på Åland och utnämnde till hans medhjelpare i stället för Görtz riksrådet Lillienstedt, hvilken sednare likväl icke anlände till fredsmötet förr än i Maj.

---

1) Se **29.** 103—109.
2) *Riksark.* Ulrika Eleonoras bref till tsar Peter. Jfr **29.** 103—112.

På en gång varskodd och uppretad genom det sätt, hvarpå han under förra året blifvit bedragen, lät dock tsaren nu mera ej genom samma konstgrepp narra sig. Af den lamhet, hvarmed svenska regeringen dref fredsverket, anade han afsigten och handlade derefter. *Jag skall*, sade han, *om Sverge icke inom två månader mottager mina villkor, skicka till Stockholm 40,000 beväpnade underhandlare, hvilka snart skola utverka fred;* — och vid ett annat tillfälle: *två gånger bjöd jag min broder Karl förlikning, första gången af nödtvång, andra gången af ädelmod (?); tredje nu stundande freden blir också ett verk af nödtvång, men af ett, som gäller svenskarna.* Derpå lät han rusta i ordning en stor galérflotta, för att genom härjningar på Sverges kuster tvinga Ulrika Eleonora till fred.

Tsaren önskade verkeligen slut på kriget och gjorde för sådant ändamål också ett djerft försök. Till honom hade med något budskap från Ulrika Eleonora ankommit generalmajoren Coyet. Denne öfvertalade han att vid hemresan taga med sig ryska kanslirådet Ostermann, hvilken skulle i Stockholm genomdrifva tsarens fredsplaner. Resan företogs utan dertill erhållet bifall af svenska regeringen. Derföre och på anstiftan af engelska sändebudet blef Coyet för sin sjelfrådighet straffad, och Ostermann förd till en utanför Stockholm liggande egendom, Hufvusta, hvarest han icke fick samtala eller underhandla med andra personer än Karl Gyllenborg och Höpken. De villkor, han föreslog, voro: att Sverge skulle afträda Kexholm, Wiborg, Ingermanland och Estland; derjemnte ock Liffland, antingen mot en penningesumma eller ock på 40 år. hvarjemnte tsaren skulle hjelpa Sverge till ersättning på de andra fiendernas bekostnad. Det var således ungefär samma villkor, som de, hvilka innehöllos i andra görtziska förslaget år 1718. Svenskarna funno dem alltför hårda, alltför

vådliga [1]); men emedan ryska flottans härjningar började vid samma tid uppskrämma sinnena, råkade regeringen i mycken tvekan. Hon rådförde sig än med den ene, än med den andre, stundom med tillkallade enskilda undersåtare. Några rådde till fred med Ryssland; andra och i synnerhet Düker, Sparre och De la Gardie ansågo denna åtgerd vara feg och de erbjudna villkoren nesliga. Deras åsigt segrade, i synnerhet som den understöddes af svenskarnas rysshat, af Frankrikes och Englands sändebud och af hoppet om skydd och hjelp genom sistnämnde rikes flotta. Ulrika Eleonora gjorde dock äfven från sin sida ett fredsförslag, erbjudande tsaren hela Ingermanland och en del af Estland, hvarmed denne likväl ingalunda ville åtnöjas. Ostermann å sin sida var envis, och säges för vinnandet af tsarens mål hafva begagnat allahanda medel. Ena gången omtalade han smickrande: *huru olyckligt det var, att Ulrika Eleonora blifvit förmäld; eljest skulle genom hennes och tsarens personer Ryssland och Sverge kunnat blifva förenade.* [2]) En annan gång användes penningar och hot. En högt uppsatt person mottog löften om stora belöningar, i händelse han kunde förmå drottningen till antagande af tsarens fredsanbud. Mannen gjorde försöket, fästade hennes uppmärksamhet på rikets värnlösa tillstånd och på möjligheten af att inom tre veckors tid blifva från Sverges tron förjagad. Ulrika Eleonora genmälte: *jag vill häldre nedstiga från Sverges tron än tvingas derstädes regera efter de lagar, tsaren föreskrifver.* Med sådant svar fick Ostermann återvända till Ryssland.

---

1) **29.** 103—112.

2) *Köpenh.* Kgl. Bibl. msceptsamling. Generalmajor Coyets i Kastellet vid Köpenhamn 1723 gjorda uppsats. Jfr **25.** 225.

SVERGES KRIGSRUSTNINGAR 1719.

I samma ögonblick, svenska regeringen beslöt förbinda sig med England och fortsätta kriget mot Ryssland, kunde häftiga angrepp från sistnämnde håll med säkerhet förutses. Redan tidigt på våren 1719 fick man ock höra omtalas, huru Peter ämnade komma med både galér- och örlogsflotta samt med 40,000 man för att genom svenska kusternas härjande bestraffa den förra regeringens spegelfäkterier och tvinga den närvarande till fred.

Underrättelsen väckte i förstone icke så mycken oro, som med skäl kunnat väntas. Allmänna uppmärksamheten var med öfvervägande liflighet fästad vid statshvälfningen, vid regeringsformen och alla dermed förenade omständigheter. Här och der tröstade och smickrade man sig ock med det gamla hoppet om lätt seger öfver lätt skrämda ryssar. Klarsyntare personer delade likväl icke förblindelsen. Arvid Horn m. fl. manade tidigt till nödiga rustningar; likaså och i synnerhet arfprinsen Fredrik. Genom ständerna bekräftad i sin af Karl den tolfte erhållna värdighet som generalissimus öfver svenska hären, uppgjorde han ett förslag till de hotade kusternas skydd, samt påminde tidigt och ofta om anskaffande af dertill nödiga troppar och förråder.

Men här mötte svåra, stundom oöfverstigliga hinder, följderna af nöden, villervallan och den förtviflade sinnesstämningen. Att redan på hafvet mota fienden var omöjligt; ty galerflotta hade aldrig funnits, och örlogsflottans lemningar lågo allt sedan 1715 nästan oanvändbara. Landthären, år 1718 med utomordentliga ansträngningar upprättad, hade, som berättadt är, genom höst- och vinterfälttågens mödor, köld och vanvård, mycket lidit och mycket glesnat, hvadan folk och soldater voro till nya ansträngningar ovilliga, ofta oförmögna. Med kännedom deraf samt af det ohyggliga sätt, hvarpå de förvildade knektarna

behandlade allmogen, bådo landshöfdingarna, att regementerna måtte hopdragas så sent möjligt. Regeringen önskade detsamma för att spara de i alla fall ringa förråderna och medlen. Många officerare gåfvo ock tillkänna, att de icke ville gå mot fienden, förrän de utbekommit sin innestående sold. För att öka missnöjet och villervallan, lät tsaren utsprida en kungörelse, full af för sådan afsigt beräknade osanningar. Han, som bättre än någon annan visste, att underhandlingarna på Åland aflupit fruktlösa, lät dock nu säga svenska folket, *att freden mellan honom och kung Karl var nästan helt och hållet afgjord, och det på för Sverge fördelaktiga villkor; — att tsaren af kärlek till freden och till Sverge gjort Ulrika Eleonora samma anbud, men att hon fordrat tillbaka alla de eröfringar, Ryssland gjort, och derigenom tvungit tsaren att medelst nu skeende härjningar tvinga henne sjelf till fred* o. s. v. Sinnesstämningen var ock orolig. I Stockholm utbrast ett uppror, som måste med vapen qväfvas och med gatlopp och galge bestraffas. [1]) Huru en mängd östgöta-bönder sökte trygghet genom att underkasta sig Ryssland, skall framdeles berättas. Allt detta kunde ej annat än förlama krigsrustningarnas fart.

Största hindret var dock den svåra penningebristen. Vanliga inkomsterna räckte icke på långt när till för den i fredstid vanliga utgiften. Dessutom fordrades 6,000,000 d. s. för fälttåget samt oerhörda summor för inlösandet af mynttecken, statsobligationer m. m. och af den mängd Karl den tolftes skuldsedlar, hvilka nu under höga rop på betalning framlemnades. För fyllandet af dessa behof fanns intet annat medel än bevillningar. Men de utarmade undersåtarne och i synnerhet allmogen prutade länge emot. Först d. 15 Maj gåfvo bönderna sitt bifall. Intill dess hade således regeringen ingenting visst att

---

1) *Rådsprot.* Juli 1719. *Upps.* Nordin. Biograph.

räkna på, och efteråt dröjde det länge nog, innan de beviljade gerderna inflöto. Under tiden saknades medel till nödiga rustningar. Från alla håll läto vederbörande våren 1719 å ämbetes vägnar anmäla, att för brist på penningar kunde behöfliga fredsombud icke afskickas, flottan icke utrustas, artilleriet icke sättas i tjenstbart skick o. s. v. Den beviljade krigshjelpen var ock alldeles otillräcklig. Både Ulrika Eleonora och Fredrik läto formligen för ständerna tillkännagifva, att de med så ringa medel ej kunde åstadkomma ett betryggande försvar. Men ständerna ville eller kunde ej anskaffa mer. När nu ryska flottan nalkades, ville man i sin ångest mot Gottlands pantsättande upptaga ett holländskt lån. Men fåfängt. Amsterdams köpmän voro afskrämda; ty det förskott, de på Rigas tull beviljat Karl den tolfte år 1701, var ännu obetaldt, och ryssarna hotade att göra med Gottland, som de gjort med Riga, d. v. s. att borttaga sjelfva panten.

Ännu en svårighet och den ej liten! Ständernas farhåga för envälde hade stegrats dels genom ett försök att göra arfprinsen Fredrik till medregent, och förnämligast genom den egenmägtighet, hvilken Ulrika Eleonora tillåtit sig vid flere tillfällen, i synnerhet då hon afskedade Arvid Horn. Häraf uppkom misstroende och oenighet mellan båda statsmagterna; och hemliga utskottet företog sig att ändra den plan till kustförsvar, som arfprinsen uppgjort. Till öfverbefälhafvare för detsamma hade han utnämnt Gustaf Adam Taube, en kraftfull och duglig herre, men också nära vän och anhängare af samme arfprins. Hemliga utskottet, kanske befarande statshvälfningsplaner, afsatte Taube, hvarefter öfverbefälet i Roslagen olyckligtvis tillföll generalmajor Zöge. Troligt är, att denna ständernas inblandning i förvaltnings-åtgerderna har bidragit till den långsamhet och den villervalla, som utmärkte dåtidens försvars-åtgerder. — Några dagar, sedan hemliga ut-

skottet ändrat arfprinsens anordningar, inlemnade denne till ständerna en skrifvelse, som uttryckte hans missnöje, och i hvilken bland annat lästes: *både hennes majestät drottningen och jag kunna och böra vara ursäktade rörande de stycken, i hvilka ständerne sig sjelfva förbehållit att göra och låta, som de nyttigast finna.*

Slutligen kommo dock några försvarsanstalter i ordning. Regementerna gjordes fulltaliga, så att man hade under vapen 18- till 20,000 krigare, deraf till Stockholms försvar 9,000; hvarjemnte Waxholmen blef ytterligare befästadt. Förut hade man väl påbjudit kustallmogens öfvande i vapen; men Karl, som icke älskade folkbeväring, hade aflyst nämnde åtgerd. Nu och när ryska flottan nalkades, blef den åter påbjuden; men nödiga vapen och krigsförråd hunno icke anskaffas, hvilken omständighet äfven bidrog till den olyckliga utgången.

RYSSKA HÄRJNINGAR I ROSLAGEN.

För att efter förmågan trygga hufvudstaden, äfven från sjösidan, lät regeringen till dess farvatten skicka kommendören Anton Johan Wrangel med ett örlogsskepp, en fregatt och två smärre fartyg; mer hade man ännu icke mägtat åstadkomma. Den 24 Maj mötte han trenne ryska örlogsskepp, hvardera på 50 kanoner. De tre smärre svenska blefvo snart tagna; Wrangel deremot försvarade sig med utmärkt tapperhet och hoppades kunna undkomma till Sandhamn. Men då framsköto två andra ryska örlogsmän, hvilka afskuro vägen, så att svensken blef helt och hållet omringad. Wrangel kämpade dock lika oförfäradt; och när han, illa sårad, icke längre kunde föra befälet, öfvertogs det af kapten Georg Trolle, hvilken ådagalade samma mod, samma ihärdighet. Slutligen efter 6 timmars fäktning, och sedan skeppet blifvit

ett vrak och en stor del af dess besättning fallit, öfverlemnade sig Trolle åt fienden.

Att till följe af penningebrist flottans öfriga fartyg omöjligen kunnat utrustas, är redan nämndt. Många lågo redlösa qvar i Karlskrona, andra i Stockholm. Sålunda voro ryssar och danskar ända till Augusti månad ensamma herrar på Östersjön, och kunde när och hvar som häldst göra landstigningar på svenska kusten.

Försvaret derstädes skulle i sin helhet ledas af arfprinsen Fredrik och af fältmarskalken Rehnsköld; tropparna i Södermanland och Östergötland af generalmajoren (polacken Urbanowitz, och i Roslagen af generalmajoren, pomeranaren Zöge. Den sistnämnde hade deltagit i Karl den tolftes fälttåg och kalabalik, samt under denne konungs befäl tjenat sig upp till den värdighet, han för närvarande innehade.

Den 11 Juli kom från åländska skärgården framseglande hela ryska sjömagten, utgörande omkring 28 örlogsskepp samt 140 galerer, med en besättning af 30- till 40.000 krigare, d. v. s. mycket större än bevakningshären hela svenska kuststräckan utefter. Fienden anlände först till Rådmansö utanför Norrtelje-viken; men der befann sig nämnde Zöge med en tämlig styrka öfvadt manskap. Ryssarna vågade fördenskull icke landstiga. Deras flotta skiftade sig i två delar. Den ena och största vände sig under Galitzin mot kusterna af Söderman- och Östergötland, den andra och mindre under Lascy gick samma dag eller den 13 Juli norrut samt inträngde i de långa Edbo- och Ortala-vikarna, brännande och förstörande allt, som öfverkommas kunde, bland annat också städerna Östhammar och Öregrund. Detta skedde under loppet af d. 13—18 Juli. Svenskarnas utefter kusten strödda troppafdelningar voro på hvarje punkt allt för svaga att kunna hindra våldsbragderna. Arfprinsen befallte väl Zöge att med hufvudstyrkan skynda norrut; men svenskarnas framtågande på

landvägen gick ej så fort som ryssarnas seglats, och de förra hunno icke till Öregrund förr än samma dag, staden blifvit af de sednare uppbränd. Nu styrde ryssarna längre åt norr med afsigt att sköfla Forsmarks bruk. Egaren, De Besche, hade anskaffat kanoner samt uppbådat allmoge och bruksfolk, hvarförutan äfven Zöge med några troppar hann före ryssarna till stället. Men när dessa angrepo, drog han sig efter kort och lamt motstånd tillbaka. Det stora bruket lades i aska, och ryssarna bortförde rikt byte, bland annat äfven svenskarnas kanoner; de voro ännu laddade.

Medan dessa härjningar anställdes, hade arfprinsen måst lemna Roslagen och skynda till Stockholms försvar; ty just i samma dagar gjorde andra delen af ryska flottan sitt första försök mot inloppet vid Södra Stäket, hvarom mera framdeles. Zöge var sålunda lemnad åt sig sjelf; och äfven detta torde hafva bidragit till den olyckliga utgången. Han tågade nu från det afbrända Forsmark och till Löfsta, den för jerntillverkning vigtigaste ort, i Sverge förefanns. Han fick nu från arfprinsen icke mindre än tre serskilda befallningar att ovillkorligen försvara dervarande anläggningar. Till stället hade ock anländt både öfvade troppar och uppbådad allmoge, så att Zöge hade af de förra 540 och af de sednare omkring 1,500 man. Rätt använd, skulle en sådan styrka möjligtvis kunnat skrämma ryssarna tillbaka. Icke en utan flere gånger hade nämligen dessa hastat undan till sina skepp, så snart de hörde ljudet af en svensk trumma eller sågo skymten af några svenska blårockar; ty äfven hos dem lefde Narwa i friskt minne. Men Zöge, — han skyllde det sedermera på tillfälligt illamående, — Zöge försummade att undersöka belägenheten, lät ryssarna utan motstånd landsätta tre till fyra tusen man och öfverlemnade försvaret af de främsta förhuggningarna åt oöfvade bönder, hvilka icke förmådde göra kraftigt motstånd.

Framför Löfsta blefvo väl några salvor lossade; men, när fienderna höllo på att kringgå stället, drog sig Zöge också här utan allvarsammare motstånd tillbaka, hvarefter ryssarna plundrade och brände nämnde bruk samt flere i nejden belägna jernverk.

Mot Zöge uppblossade nu en ständigt växande förbittring, också derföre, att han icke mägtade tygla sina soldater, hvilka obarmhertigt plundrade och misshandlade allmogen. Han blef afsatt och längre fram, som vi få se, anklagad.

Till befälhafvare i hans ställe utnämndes generalmajor Yxkull. Derefter tog saken en något, ehuru icke mycket, bättre vändning. Ryssarna ämnade angripa Gefle, men vågade det ej; emedan generalralmajor Hamilton hade derstädes vidtagit goda försvarsanstalter. Af uppsnappade papper sågs, att fienden ämnade sig äfven till Sala; men hvarjehanda omständigheter afskrämde. Under första hälften af Augusti månad gjorde han dock landstigningar här och der, och lyckades öfverraska och bränna Norrtelje. Men på många ställen fick han röna kraftigt motstånd, dels af krigsfolket, dels af allmogen under anförande af häradsfogdar, gamla afskedade officerare m. m. Omkring d. 20 Aug. lemnade han Roslagens skärgård efter att hafva uppbränt de nämnde tre städerna, flere kyrkor, 6 jernbruk samt öfver 500 hela hemman, deribland några präktigt bebyggda sätesgårdar. Tillika hade han bortfört en myckenhet af boskap, af dyrbara husgeråd och af de brända brukens bästa tillverkningar.

RYSSKA HÄRJNINGAR I SÖDERMANLAND OCH ÖSTERGÖTLAND.

Medan ena och mindre delen af ryska flottan på bemälte sätt behandlade Roslags-kusten, vände sig den större söderut, och anställde lika förödelser inom

Wermdöns och Södertörns skärgårdar; så att röken från der rasande mordbrandslågor uppfyllde Stockholm med mörker och förskräckelse.

I Södermanland och Östergötland var kustförsvaret, som nämndt är, anförtrodt åt Urbanowitz, en i Karl den tolftes tjenst till generalmajors värdighet uppstigen polack, som krigare tapper och erfaren, dock icke af tillräckliga själsförmögenheter att kunna med sin ringa styrka göra en så öfverlägsen fiende något verksammare motstånd. Dessutom blef det för honom, såsom en främling och icke mägtig landets språk, alldeles omöjligt att med fördel leda och begagna den uppbådade allmogen. Södermanland låg äfven blottadt på försvarare; ty dess regemente var kalladt till hufvudstadens skydd. Arfprinsen Fredrik hade velat i stället ditförordna en tropp ryttare; men landshöfdingen, det var Germund Cederhielm [1]), afböjde åtgerden, i afsigt att skona allmogen från inqvartering och misshandling; kanske ock i hopp, att ryssen skulle inskränka sina härjningar till norr om Stockholm belägna kuster. Men när denne begynte hota äfven de sydligare, uppbådade Cederhielm så väl allmoge som krigare, dock för sent. Sjelf, i stället för att stanna i Nyköping och derifrån leda det hela af försvaret, reste han omkring i socknarna för att, som det hette, pådrifva den uppbådade, dock motvilliga allmogen. Men på dylikt sätt kommo åtgerderna att sakna enhet och sammanhang. Befallningarna korsade och motsade hvarandra, och ofta visste ingen, hvar länets öfverhet var till finnandes.

Så stod det till med försvarsanstalterna, när rysska flottan visade sig utanför Södertelje. Hela den styrka, Urbanowitz hade på denna punkt, utgjorde 486 ryttare, deraf blott 356 beridna. Fienden var fyra till fem gånger starkare. Efter kort motstånd vek Urbanowitz undan, hvarpå ryssarna antände

---

1) Se **27.** 53.

och begynte sköfla staden, men seglade genast bort igen. Svenska ryttarne ilade då tillbaka för att, som det hette, släcka elden; men många iakttogo tillfället och roffade till sig, hvad ryssarna qvarlemnat.

Dessa styrde emellertid till Trosa. Der fanns blott en löjtnant med 16 ryttare; men uppbådade bönder lyckades i förstone att med trumslag och blinda skott skrämma den manstarka fienden tillbaka. Snart återvände han likväl och steg i land, då svenskarna måste vika undan, hvarefter Trosa och kringliggande socknar blefvo utan motstånd plundrade och brända.

Nu vände man sig mot Nyköping, ryssarna för att härja, Urbanowitz för att om möjligt skydda. Men detta blef honom omöjligt. På stället herrskade förvirring. Landshöfdingen var borta, slottsfogden likaledes; så att man måste uppbryta förrådshvalfven för att få kulor och krut. Hela den inöfvade truppstyrka, Urbanowitz egde att använda, utgjorde i början föga mer än ett regemente rytteri. Visserligen hade borgerskapet gripit till vapen, och en skara bönder anländt till stället; men dessa sednare ovilliga, halft upproriska. Flere gånger upp- och återbådade samt fram- och tillbaka skickade, derjemnte misshandlade af egna krigare, voro de i förtviflad sinnesstämning, färdiga till hvad som häldst. De kunde endast med möda förmås till någon lättare tjenstgörning, och hotade slå ihjel Urbanowitz, när denne ville använda dem till kraftigare försvar. [1]) Sedan ryssarna, 10,000 man starka, hade landstigit, insåg man omöjligheten af hvarje motstånd, och äfven Nyköping plundrades och lades i aska.

Derpå styrde fienden åt Norrköping; men ihållande motvindar fördröjde seglatsen. Stadens borgare

---

1) *Säfstaholm.* Fol. 25. Ett intyg af Urbanowitz d. 29 Aug. 1719.

begagnade denna frist och sökte undanflytta sin dyrbaraste egendom, såvidt nämligen den ringa tillgången på hästar medgaf. Det återstående gömdes i källare eller nedgräfdes i jorden, så långt medhinnas kunde. Oordningen ökades mycket deraf, att till stället komna svenska, både soldater och bönder, började sjelfva plundra sina landsmän. De sågos till och med på öppen gata rifva upp stadsboarnas flyttlass och derifrån borttaga, hvad som föll dem i tycket. [1])

Man hade väl i Östergötland träffat bättre försvarsanstalter än i Södermanland; likväl icke kunnat tidigt nog anskaffa tillräckliga krafter för att genast i början kasta fienden tillbaka. Till Norrköpings skydd voro dock samlade 800 krigare, 300 fabriksarbetare samt vid pass 1500 bönder. Till kraftigt motstånd saknade likväl de förra vapen och krigsförråd, de sednare också vilja och mod. Dit anlända ryssar ansågos dessutom utgöra 12- till 20,000 man. Härjande på båda sidor om Bråviken, nalkades de mer och mer. Då begynte bönderna fly eller ingå förlikning med fienden; hvarefter den öfriga styrkan befanns allt för svag till motstånd. Urbanowitz drog sig tillbaka, sedan han tändt eld i ett stort och väl uppfylldt förrådshus, på det innehållet icke skulle komma fienden till godo. Denne, som från en annan sida intågade i staden, antände också dervarande qvarter, och med undantag af några få byggnader blef allt laggdt i aska. Ryssarna utöfvade härunder ohyggliga våldsbragder samt härjade den kringliggande trakten och hotade Finnspång och Linköping. Landtfolket i förskräckelse flydde till skogarna eller till rikets inre delar. Men snart hunno några efterskickade svenska regementer anlända, hvarefter fienderna drogo sig tillbaka och afseglade.

---

1) *Linköp. bibl.* Beskrifning om Karl den tolfte.

Fruktan för ryssarna och förtviflan om möjligheten af svenskt skydd dref en del af östgöta-allmogen att, liksom liff- och estländningarna slutligen gjort, söka skydd och säkerhet genom att underkasta sig den öfvermägtiga fiendens välde. Detta var i synnerhet händelsen med innevånarne på Wikbolandet och i Kuddby socken, hvilka dervid anfördes af en Sven Bengtsson i Tomta. Fienden hade äfven i dessa nejder utspridt tsarens ofvannämnde förledande kungörelse, tillfölje af hvilken några böndernas ombud infunno sig på ryska flottan och der under riklig förplägning uppgjorde en öfverenskommelse, enligt hvilken allmogen lofvade tsaren tro och huldhet, och ryssarna lofvade allmogen befrielse från brand och plundring. Sedermera landsatta, lyckades bonde-ombuden att snart nog skaffa på denna öfverenskommelse en mängd underskrifter, och tecken mellan dem och fienden gafs genom på stranden hissade lakan. Men just då närmare förbindelse skulle afslutas, seglade ryssarna bort. De framtågande bönderna blefvo nu på bar gerning ertappade och tillfångatagna, samt derefter till följe af anställd rättegång dömda, nio från lifvet och en mängd andra till mindre straff. Ulrika Eleonora mildrade dock utslaget. Sven i Tomta halshöggs och steglades; men de öfriga sluppo undan med gatlopp, fängelse, böter m. m. Östergötlands samtidige krönike-författare skref om detta uppträde följande verser.

De bönder borde här till evig skam uppskrifvas
Och aldrig mera bland Östgötar bli och trifvas;
För det de skämt så ut ett ärligt folk och land,
Som aldrig varit vant förrädar' vistas bland. [1])

---

1) *Linköp. Bibl.* Beskrifn. om Karl den tolfte.

Angelägnaste punkten hela kusten utefter var naturligtvis Stockholm. Till dess betryggande hade ock arfprinsen vidtagit åtskilliga anstalter. Vanliga inloppet, Waxholmen, var befästadt med så mycken omsorg och styrka, att ryssarna icke vågade detsamma angripa. Andra inloppet, Oxdjupet, hade man äfven sökt stänga medelst skansar vid stränderna och kedjor dragna öfver segelleden. Det tredje, Pålsundet, var redan förut oanvändbart, och det fjerde, det smala Södra Stäket, skulle försvaras genom ett der anlaggdt batteri. Vid sistnämnde punkt, såsom den tillgängligaste, hade fienden fästat sina tankar. Redan i medlet af Juli månad och under seglatsen mot Södermanlands-skären gjordes ett försök att bemägtiga nämnde inlopp, hvarvid Boo herregård jemnte kringliggande nejd förhärjades. Men vid underrättelsen om ryssarnas seglats åt detta håll, hade arfprinsen från sitt högqvarter i Roslagen skyndat till de hotade nejderna och anlände i rättan tid för att skrämma fienden tillbaka.

Jemnt en månad sednare, eller den 13 Aug. och efter att hafva bränt Södertelje, Trosa, Nyköping och Norrköping, anlände samma fiende omigen till Södra Stäket samt landsatte 3,000 [1]) man för att jaga undan dervarande svenskar och öppna segelleden till Stockholm. Faran var stor. Utom den lilla besättningen vid nämnde batteri, funnos på stället inga andra svenska troppar än en bataljon södermanländningar, hvilka under befäl af Rutger Fuchs skyndat till den hotade punkten. [2]) Fuchs valde i närmaste skogskant en ställning så fördelaktig, att hans tropp

1) Andra säga 6000.

2) Några säga, att bataljonen anfördes af en öfverste-löjtnant Essen; andra, att den utgjordes af grenadierer under en Dalheim. Måhända funnos der flere troppafdelningar.

kunde tagas hvarken i ryggen eller i sidan. Anfallen mot bröstet blefvo tillbakaslagna med så mycket mannamod, att ryssarna efter ett par timmars skjutande måste draga sig undan. Lika fruktlöst aflopp galerernas försök att mot svenska batteriets eld framtränga genom sundet. Vid qvällens inbrytande måste ryssarna återgå till sjös, efter att hafva lemnat 4 eller 500 man på platsen. Södermanländningarna hade förlorat 28 döda och 73 sårade [1]; men förvärfvat sina landsmäns lifliga tacksamhet.

Vid underrättelsen om ryssarnas ankomst till Södra Stäket, uppfylldes Stockholm af villrådighet och oro. Men Ulrika Eleonora visade nu, som vid flere dylika tillfällen, ett mod värdigt Karl den tolftes syster. Hon ville ingalunda för den annalkande farans skull öfvergifva sin hufvudstad, utan stannade qvar och uppmanade till kraftfullt motstånd. Arfprinsen och Düker hastade mot fienden, och före dem vestmanländningar och dalkarlar i brådskande fart. Öfver deras hufvud brann middagssolen mattande och varm; varmare dock i dalkarlarnes bröst ifvern att skynda mot rikets fiender och att skydda rikets hufvudstad. De afkastade sina tunga öfverrockar och sprungo i skjortärmarna, men med vapen i hand, längtande att snart få deltaga i den vigtiga bardaleken. De hunno likväl icke fram, förr än på qvällen och sedan ryssarna åter gått tlll sina galerer. Men ankomsten af dessa nya troppar skrämde fienden från hvarje nytt försök, och Stockholm var räddadt. Ulrika Eleonora utdelade belöningar åt de tappra södermanländningarna, och Rutger Fuchs upphöjdes till värdighet af friherre.

Några dagar efter denna strid ingicks i Stockholm den öfverenskommelse, enligt hvilken engelska till Östersjön ankomna sjömagten förpligtades att beskydda Sverges kuster. Förbundet afslöts d. 18

---

1) *Bergshammar.* Rapport af R. Fuchs.

Aug. Redan d. 20 samma månad började ryssarna återföra sina flottor till Revels och Kronstadts välbefästade hamnar. Fälttåget var slut. Men uppifrån Öregrund ända ned till Norrköping låg ock svenska kusten förhärjad; ty fienden hade landstigit icke blott vid städerna utan öfverallt, der han såg sig i tillfälle att göra någon skada. Också hade sju städer, flere kyrkor och en otalig mängd herre- och bondegårdar jemnte skogar och sädesfält blifvit laggda i aska, samt stora förråd af säd, jern, boskap, m. m. bortförda. Den förlust, som på detta sätt blifvit Sverge tillfogad, har man värderat till 2 millioner riksdaler i silfver, hvaruti dock branden af Norrköping icke blifvit inberäknad.

ANMÄRKNINGAR OCH VANRYKTEN ANGÅENDE RYSSKA HÄRJNINGSTÅGET 1719.

Det har, under sednare hälften af förra århundradet, uppkommit en häfdateckning, som velat på Ulrika Eleonora, Fredrik af Hessen och frihetstiden kasta skulden till nästan alla de lidanden, Sverge under närmaste åren efter 1718 måste genomgå; äfven om dessa olyckor, såsom oftast, voro oundvikliga följder af Karl den tolftes regering och förfaringssätt; — en häfdateckning, hvilken så tyst som möjligt förbigått envåldstidens fel och olyckor, men så högljudt som möjligt utbasunat frihetstidens; — en häfdateckning, som icke blott förstorat sådana denna sednares fel, som verkligen förefunnos, utan ock tillaggt andra, af partisinne och inbillningskraft diktade. Ryska härjningståget 1719 har mer än något annat uppträde blifvit af sådana orsaker och i sådan rigtning skeft uppfattadt och inför svenska allmänheten skeft framställdt. Rättvisa och sanning fordra, att de ogrundade beskyllningarna vederläggas.

Ofvanbeskrifna plundringståg voro visserligen mycket ohyggliga och försvarets lamhet tadelvärd, ingendera dock i så hög grad, som de föregående härjningarna i Liffland och Estland 1701—1704 samt i Finnland 1713—1716. Men sistnämnde olyckor drabbade för det mesta blott underkufvade. af annan stam varande folk, letter, ester och finnar; de nu beskrifna deremot svenskarna sjelfva. Östanhafsländernas lidanden fick man höra af andra omtalas; de i Sverge med egna ögon se, med egen skada erfara. Ej underligt alltså, att dessa sednare gjorde djupare och varaktigare intryck. Redan häri torde ligga en orsak till den större vigt och större ovilja man fästat vid olyckorna 1719. Det sätt, hvarpå de små svenska troppafdelningarna nämnde år drogo sig tillbaka för landstigande öfverlägsna ryssar, är likväl mindre motbjudande än det sätt, hvarpå Lybecker åren 1712 och 1713 i spetsen för en samlad här beständigt drog sig tillbaka och lät finska kustlandet härjas af just samme fiende. [1])

Med besinnande af det utmattade Sverges oförmåga till kraftigt motstånd, skall man likaledes finna lamheten i kustförsvaret 1719 mindre upprörande än den likgilltighet, Karl den tolfte ådagalade, när han, sysselsättande sig med polska tronombytet, lät svenska landskapen Liffland och Estland åren 1702—1704 på än rysligare sätt ödeläggas, och detta medan Sverge ännu stod på höjden af sin magt och Karl sjelf i spetsen för en stor och välrustad här.

Man har gissat, trott, sagt, att Ulrika Eleonora och Fredrik med flit läto ryssarna anställa ofvanbeskrifna härjningar; på det svenskarna, drifna af ångest och förtviflan, skulle till konung utvälja nämnde arfprins för att i honom, mannen, krigaren, få en kraftigare försvarare. Beskyllningen är blodig; dock obevisad, osannolik, till och med orimlig. Som gene-

---

1) Se **24.** 146—163. **25.** 127—133.

ralissimus egde Fredrik redan förut den hufvudsakliga ledningen af landets försvar, så att han icke för den orsakens skull behöfde upphöjas till konung. Dessutom; anseendet hos svenskarna och förhoppningen om deras tron skulle naturligtvis ökas, i fall han tappert och kraftigt sloge ryssarna tillbaka; deremot minskas, i samma mån det åt honom uppdragna försvaret leddes lamt och olyckligt. Hans medtäflare, hertigen af Holstein, ansågs gynnad af tsaren; hvadan Fredriks egen fördel fordrade att, så vidt ske kunde, försvaga Rysslands magt och inflytande. Redan af dessa skäl kan man i förväg begripa, att nämnde anklagelse måste vara ogrundad. Fredriks oskuld härutinnan bestyrkes ock genom talande känds-gerningar; ty vid flere tillfällen har han uppmanat ständerna till anskaffande af nödiga troppar och förråder, samt befälhafvarne till kraftigt motstånd. Man har ock qvar den skrift, medelst hvilken han å egna och drottningens vägnar redan i förväg afsade sig allt ansvar för utgången; när näml. ständerna förklarade sig till följe af landets vanmagt icke förmå åstadkomma kraftigare försvarsanstalter. Det enda, man skulle kunna tadla, var, att han icke oftare skyndade till de angripna punkterna för att personligen leda försvaret. Huruvida detta varit möjligt eller ej, lär dock numera blifva svårt att afgöra.

Man har forebrått honom valet af sådana anförare, som Zöge och Urbanowitz. Men omdömet häröfver torde böra uppskjutas, tills man hunnit med säkerhet utröna, mot hvilken myndighet besagde anklagelse rätteligen bör rigtas. Vi hafva nämligen omtalat, huru hemliga utskottet någongång ändrade Fredriks utnämningar af befälhafvare. Danska ministern [2] berättar ock, huru man af misstänksamhet sökte på allt sätt inskränka arfprinsens magt öfver

---

1) April 1719.

tropparna. Dennes och Ulrika Eleonoras tänkesätt om nu beskrifne uppträden kunna bedömas deraf, att de ville afsätta Cederhielm för de fel, som vid försvaret af Södermanland begingos.

Tsaren utfärdade ett säkerhetskort för de egendomar, som tillhörde svenska fredsombudet Lillienstedt, en mot sådana underhandlare vanlig artighet. På denna enstaka, i sig sjelf obetydliga företeelse har man grundat anklagelser om flere sådana och om andra, som man påstått, brottsliga förbindelser mellan tsaren och svenska herrar; men alltsammans utan ringaste bevis. Också blef Lillienstedts gård, oaktadt nämnde säkerhetskort, af ryssarna uppbränd, Om misstanke för oredligt uppförande skulle mot någon uttalas, så vore det mot förbemälte landshöfding Cederhielm, hvilken tjenstgjort som hertig Karl Fredriks lärare och var liksom slägten denne furste tillgifven. Under ifrågavarande tid uppförde han sig ock på ett mindre tillfredsställande sätt och blef sedermera af både borgare och bönder beskylld för uraktlåtenhet af de anstalter, som bort till landets försvar vidtagas. 1)

Det var i hopp om bistånd af en engelsk flotta, som svenska regeringen beslöt fortsätta kriget mot tsaren. Men besagde flotta kom ej de angripna orterna till hjelp förr, än ryssarna hunnit med sina härjningar ända till Norrköping. På grund deraf har man påstått, att England först lockade svenskarna in i faran och sedermera trolöst lemnade dem i sticket. Låtom oss utreda förhållandet!

Konung Georg den förste hade tre olika syftemål. Som *enskild man* ville han nedsätta den af honom personligt hatade tsaren och dennes öfvermod. Som *kurfurste i Hannover* ville han med nämnde sitt arfland förena Bremen och Verden, och vinna Sver-

---

1) *Bergshammar.* Cederhielms skrift, i hvilken han påstår sig vara af dessa förebråelser oförtjent.

ges bifall dertill medelst löfte om hjelp att återtaga de förlorade östanhafsländerna. Besittningen af samma Bremen och Verden ville han ytterligare och mot tsarens möjliga fiendtligheter trygga medelst förbund med Preussen, hvars vänskap skulle vinnas genom att förmå Sverge åt samma Preussen afträda Stettin och någon del af Pommern. I nu uppräknade båda egenskaper var således Georg fiendtligt sinnad mot tsaren. Men i sin tredje, nämligen som *konung af England* och beroende af engelska parlamentet, måste han undvika öppen brytning med nämnde furste; emedan engelsmännen voro angelägna om handeln med Ryssland och befarade, att, i händelse af krig, skulle deras der befintliga varor och skepp af många millioners värde borttagas. — Till följe af dessa tre olika driffjedrar blef konung Georgs uppgift den, att utverka Sverges bifall till Hannovers och Preussens ofvannämnde landvinningar, och att utverka det medelst förespegling om Englands hjelp mot tsaren; men att ändock undvika öppet krig mot sistnämnde furste. För att vinna dessa mål skickade han till Stockholm underhandlaren Carteret, och till Öresund amiral Norris med en flotta, hvilken skulle skydda svenska kusterna; dock icke förr, än Sverge bifallit Georgs ofvannämnde genom Carteret framställda fordringar. Sistnämnde herre uppförde sig med mycken slughet. Fredrik och Ulrika Eleonora smickrades med utsigter till svensk tronföljd åt någon bland de hessiska prinsarna. Flere svenska herrar mutades; man vet ej med visshet hvilka; men bland dem, som afslutade underhandlingen, har Düker en och annan gång varit misstänkt, och Gustaf Cronhielm och Höpken ofta anklagade för egennytta och mutbarhet. Svenska allmänheten blef för Englands åsigter vunnen derigenom, att man uppkittlade dess hat och förakt mot ryssarna, dess förtröstan på egen tapperhet, samt dess begär att återtaga östanhafsländerna. Man förevisade ock ett en-

skildt bref från konung Georg af innehåll, att tsaren icke skulle få behålla någon landvinning vid Östersjön, eller, som man sedermera tolkade det, att Sverge icke skulle mot Ryssland förlora en *enda tum jord*. Tillika och när ryska flottan nalkades och började sina härjningar, skickade Carteret under visad ifver bud på bud till Norris med uppmaning att hasta till svenskarnas hjelp; ehuru Carteret troligen ganska väl visste, att Norris hvarken skulle eller finge komma förr, än underhandlingarna blifvit afslutade. Å andra sidan undvek Carteret hvarje skriftligen bestämdt löfte om tidigare hjelpsändning, och svenska underhandlarna voro nog godtrogna, nog obetänksamma att icke affordra honom något dylikt. Svenskarnas stolthet och fosterlandskärlek sökte ock i det längsta återvinna Bremen, Verden och Stettin, och genom dessa omständigheter blef öfverenskommelsen fördröjd den ena veckan efter den andra, under hvilken tid ryssarna fingo ostördt anställa ofvanbeskrifna härjningar. Ändteligen d. 18 Aug. blefvo Georgs fordringar beviljade, och redan d. 20 anträdde, som sagdt är, ryska flottan sitt återtåg. Så snart Norris fått underrättelse om förbundets afslutande, seglade han med 21 engelska örlogsfartyg in åt Östersjön, förenade sig utanför Karlskrona med 12 svenska, samt anlände mot slutet af Augusti till Stockholm; blifvande der såsom en Sverges frälsare mottagen med stora gästabud och med gåfvor både åt sig och besättningar samt till och med hedrad genom ett det konungsliga parets besök på flottan. Man öfverlade om ett angrepp mot Revel eller Kronstadt och mot der varande örlogsskepp; men fästningarna ansågos för starka, årstiden för sen, nätterna för långa. Man beslöt uppskjuta anfallet till nästa år, då Norris lofvade återkomma vid första öppet vatten.

När allt detta tages i betraktande, visar sig klart, att konung Georg har till främjande af Hannovers och Englands fördel användt mycken slug-

het, till och med list; men icke gjort sig skyldig till mened eller fördragsbrott.

Hufvudorsaken till den inträffade olyckan låg utan tvifvel hos dem bland svenskarna, som ledde ifrågavarande underhandling, och hvilka icke tidigt nog uppgjorde det till Sverges skydd afsedda förbundet; icke tidigt nog fordrade Englands ovillkorliga bistånd, utan läto sig lockas af lösa ord, tomma förespeglingar ooh kanske engelskt guld. Det var, som sagdt är, för Sverge en stor olycka, att just vid denna vigtiga tidepunkt dess utrikes ärender leddes icke af Arvid Horn, utan af Sparre, Cronhielm, Mejerfelt, Höpken, Ulrika Eleonora och Fredrik, dessa alla, ena gången sträfvande mot hvarandra, en annan gång obetänksamt litande på hvarandra, alltid handlande om hvarandra och efteråt skyllande på hvarandra. Följderna hafva vi sett och få än vidare se. Dessa svenskarnas egna fel hafva de likväl sökt dölja för sig och andra och derföre skjutit hela skulden på England; ett vanställande af den historiska sanningen, hvilket förskrifver sig från tiden omkring 1725 och i synnerhet kring 1737. Det med Frankrike vid sistnämnde tid nära förbundna gyllenborgska partiet ville nämligen på sådant sätt dels skyla sina vänners, Cronhielms och Höpkens år 1719 begångna fel; dels reta svenskarna mot det af Horn gynnade England. Historien ådagalägger ock, huru mycket denna skefva uppfattning bidrog till den utgång, dåvarande partistrid erhöll.

I sammanhang med anklagelserna mot England, har man klandrat Norris serskildt, och af följande anledning. År 1725 täflade Ryssland och England om Sverges vänskap. Rysska ministern och en hans biträdare läto vid samma tillfälle säga svenskarna, att Norris år 1719 hade af Ryssland mottagit stora skänker, med villkor att icke låta engelska flottan angripa den rysska. Beloppet angafs, såsom vid diktade rykten vanligt är, mycket olika. Men när

England, häröfver uppbragt, begärde undersökning' tog ryska sändebudet sina ord tillbaka och hans underordnade tjensteman hastade undan till Petersburg. Uppgiften tyckes hafva varit en dikt, af ryssarna 1725 hopspunnen för att reta Sverge mot England. Den har dock sedermera blifvit såsom historisk sanning af partierna använd och af en och annan författare upptagen. [1])

Man har tadlat Ulrika Eleonoras regering derföre, att den icke lät flottan löpa ut och drifva undan de härjande ryssarna. Man har sagt, att i fall *blott ett par svenska örlogsfartyg legat vid Bråviken, hade ryssarna aldrig kunnat bränna Norrköping eller härja Östergötland.* Men dessa klandrare hafva i hög grad misstagit sig om sanna förhållandet. De hafva glömt, att Sverge vid Karl den tolftes död icke hade mer än lemningar af en flotta; — glömt, att dessa lemningar i början saknade nödig både utrustning och bemanning; — glömt, att dertill erforderliga medel icke funnos förr, än de frampå våren 1719 blifvit beviljade och sedermera uppburna; — glömt, att Östersjön då beherrskades af ryska och danska flottor, hvilka hvar för sig voro den svenska nära dubbelt öfverlägsna; — glömt, att det hade varit en tadelvärd dumdristighet, i fall regeringen mot dem blottställt de tolf med stor möda utrustade svenska fartygen, innan dessa hunnit förenas med engelska flottan; — glömt utgången af det försök, man i den vägen redan gjort, näml. när den tappre

1) Utom hvad Malmström sid. 289, 290 till vederläggande af detta rykte berättar, må tilläggas, att äfven *danska min. bref* hösten 1725 omtala samma då utspridda sägen, samt uppgifva summan till 100.000 écus; men tillägga, att redan då funnos många, hvilka ansågo alltsammans vara en af ryssarna hopspunnen dikt. Sistnämnda tolkning är så mycket troligare, som Norris icke hade tillstånd blanda sig i striden, innan svensk-engelska förbundet blifvit afslutadt, och således icke behöfde af tsaren mutas till sin för ryssarna gynnande overksamhet.

Wrangel blef våren samma år skickad till Stockholms-skären, men der med sina få skepp af öfverlägsna ryssar besegrad och tagen.

Man har serskildt tadlat svenska öfveramiralen Klas Sparre derföre, att han, efter föreningen med Norris, seglade till Dalarön i stället för till Hangöudd, hvilket sednare han enligt Ulrika Eleonoras befallning bort göra för att om möjligt afskära och förstöra den hemvändande ryska flottan. Sparre anförde som orsak, att han i Karlskrona icke kunnat anskaffa tillräckligt munförråd och derföre nödgades anlöpa Dalarön. Troligt är ock, att engelska regeringen befallt Norris i det längsta undvika hvarje anfall mot ryssarna, och att denne af sådan orsak icke velat deltaga i seglatsen till Hangöudd. Undersökning blef emellertid anställd. Utslaget är oss obekant; tyckes dock hafva varit frikännande. I December samma år blef nämligen Sparre upphöjd till greflig värdighet.

Man har tadlat och mycket tadlat både Urbanowitz och Zöge och beskyllt dem för vanvård, försumlighet eller förräderi. På riksdagens begäran år 1723 blef deras uppförande granskadt. Mot Urbanowitz kunde inga bindande skäl anföras. Han blef på sätt och vis frikänd; i några fall berömd. Zöge deremot förklarades *hafva ingenstädes gjort, hvad en drifvande och vaksam anförare varit efter krigsbruk förbunden att göra.* Han sattes i fängsligt förvar, och tyckes först 1727 och till följe af ständernas förbön blifvit derifrån befriad. [1])

Anklagelsen för förräderi under dessa brytningar kan sålunda bevisligen rigtas endast mot de af ryssen mutade kustbönderna, möjligtvis ock mot landshöfding Cederhielm och mot en eller annan vid

1) *Uppsala. Bibl.* **Diarium — — vid 1726 års riksdag uppå riddarhuset.**

hannoveranska fredsslutet bestucken underhandlare. Dessa omständigheter voro visserligen bidragande men ej afgörande i fråga om den olyckliga utgången. Verkliga och verksammaste orsakerna till densamma äro att söka dels i det osammanhang och den försumlighet, hvarmed utrikes ärenderna vårdades; dels och förnämligast i landets utmattade tillstånd. Det var för Sverge en fullkomlig omöjlighet att uppsätta, utrusta och underhålla ett antal troppar, nog stort att kunna öfverallt möta och tillbakaslå de vid östra sidan här och der landstigande ryssarna, och märk väl de på samma gång vid vestra gränsen infallna både manstarka och af sin konung anförda danskarna. För 18—20,000 svenskar, fördelade utefter kusten från Gefle till Norrköping, var och måste det likaledes vara en fullkomlig omöjlighet att kunna försvara landet mot fiender, hvilka, 30- eller 40,000 man starka och förda på sin flotta, kunde i samlad tropp landstiga, hvarhäldst de funno tillfället gynnande, dervid vanligtvis tre till fyra, stundom kanske tjugu till trettio gånger starkare än de på stället befintliga svenskarna. Mera mod och rådighet hade vid flere tillfällen bort visas; men i det hela kunde utgången icke blifva mycket bättre, än hvad den i verkligheten blef.

FJORTONDE KAPITLET.

DANSKA FREDSUNDERHANDLINGAR OCH KRIGSRÖRELSER ÅR 1719.

Genom det mångåriga kriget var väl Danmark i hög, Sverge dock i ojemnförligt högre grad utmattadt, och nu dessutom förlamadt genom villervallan och osammanhanget under Ulrika Eleonoras regering. För ett angrepp mot Sverge tycktes sålunda Danmark hafva i dessa hänseenden tämligen goda utsigter;

i andra dock tvärtom. Ena syftemålet för ett dylikt angrepp skulle naturligtvis vara att trygga Danmarks besittning af dess åren 1715 och 1716 gjorda eröfringar, Wismar, Rügen och Pommern. Men Frankrike ville nödvändigt åt Sverge behålla någon del i tyska riket och i dess styrelse, för att i händelse af behof kunna påräkna Sverges stöd, vare sig mot Preussen eller mot Österrike. Danmarks andra afsigt var att återvinna Bohuslän eller Skåne. Framgång härutinnan kunde så mycket snarare förmodas, som många innevånare i sistnämnde landsort voro högeligen missnöjda med det svåra förtryck, det djupa elände, som förbindelsen med Sverge hade under sednare åren dem ådragit. Flere bönder rymde öfver till Seland, och andra bedrefvo hemliga stämplingar med grannriket, så att några bland dem måste straffas till lifvet. [1] Men England vidhöll sjömagternas gamla åsigt, näml. att ingendera, hvarken Sverge eller Danmark, borde komma, i besittning af Sundets båda stränder. Dessutom voro England och Frankrike ense om att, till bibehållande af jemnvigt i norden, icke tillåta Sverges ytterligare försvagande.

För att vid sitt tillämnade angrepp mot Sverge erhålla någon hjelp, måste Danmark sålunda vända sig till Ryssland. Detta skedde dock ogerna, i anseende till minnena från 1716. [2] Också blef förut till Stockholm, liksom på försök, affärdad en fredsunderhandlare vid namn Löwenörn; men öfvermod och inbördes folkhat uppdrefvo de ömsesidiga anspråken ända till orimlighet. Danmark ville återbekomma ej mindre än Gottland, Blekinge, Skåne, Halland, Bohuslän och Jemtland; Sverge ville icke afstå någonting, utan tvärtom få tillbaka Wismar, Rügen och Pommern. Att sammanjemnka dylika fordringar var omöjligt. Löwenörn hade ock andra

1) *Rådsprot.* Dec. 1719.
2) **29.** 30—35.

och hemliga uppdrag, näml. att underblåsa oenigheten mellan arfprinsen och hertigen, samt locka sistnämnde furste till danska sidan. Planen blef bekant genom ett bref, som Tordenskiöld i obetänksamhet och öfvermod skref till fältmarskalken Mörner [1]), hvarefter Löwenörn måste så fort möjligt lemna Stockholm. — I Juni gjorde Sverge å sin sida ett fredsförsök och bjöd 200,000 R:dr och tillika amtet Wilshausen; men Danmark fordrade Stralsund, Rügen, Wismar, Halland, Bohuslän och Jemtland samt Sundstullen och 6,000,000 i krigskostnad. Det var så godt, som en krigsförklaring.

Danmark och Ryssland hade ock fattat sina beslut att samtidigt angripa Sverge, det förra från östra, det sednare från vestra sidan. Ryssarnas fälttåg hafva vi nyligen beskrifvit; danskarnas återstår.

FÄLTTÅGETS ÖPPNANDE.

Danmarks rustningar voro betydliga. Uppåt Kattegat skickades en flotta, som skulle underlätta landthärens företag samt stänga eller angripa Strömstad, Marstrand och Göteborg. I Norge uppställdes somliga sade 15-, andra 25,000 man, af hvilka en del borde under general Budde infalla i Wermland, den andra och största under konungen sjelf i Bohuslän. Hertig Karl Fredrik af Holstein var inbjuden att deltaga i rörelsen, och man ville veta, det Ryssland och Danmark ämnade på tronen uppsätta bemälte furste, i stället för Ulrika Eleonora.

Svenska tropparna i Bohuslän, stående under Rehnskiölds öfverbefäl, voro i början knappt 5,000 man, och således allt för svaga att kunna besätta de många i landet varande småfästningarna och att tillika på alla sidor möta en så öfverlägsen fiende.

---

1) *Danska min. br.* April 1719.

De flesta regementer, som i rikets inre delar uppsattes, blefvo med höga rop kallade till Stockholm, och till östra kusternas skydd mot derstädes hotande och härjande ryssar. Vestra härens öfverbefäl beslöt derföre att inskränka sina åtgerder till försvar af gränsens vigtigaste punkter. Redan tidigt på året blef fördenskull fästningen Sundsborg rifven och dess förråder flyttade till Strömstad, hvarest mer och mer samlades de lifsmedel, som genom 1718 års tvångsforor blifvit fraktade ett stycke på vägen, men icke hunnit i rättan tid framkomma. Dock äfven Strömstad ansågs ohållbart, och vid vårens annalkande ditskickades farkoster, som skulle föra nämnde krigs- och lifsförnödenheter till Uddevalla eller till det bättre befästade Göteborg. En dylik frakt-segling hade redan lyckligen gått för sig. Just när den andra och vigtigaste skulle anställas, visade sig danska flottan [1]) utanför Strömstad. Enligt Rehnskiölds befallning skulle nu en hop smärre lastdragare söka genom inre skärgården smyga sig nedåt Göteborg; men de måste snart vända om, ty äfven dessa farleder voro besatta. På det nu skepp och förråder icke skulle komma den snart väntade fienden till godo, beslöt Rehnskiöld efter hållet krigsråd att dem spränga, sänka eller bränna. Förut tillät han dock soldater och kringboende allmoge att af lifsmedlen taga och behålla så mycket, de ville och mägtade. Denna plundring varade i 3 eller 4 dagars tid, under hvilken farkosterna blefvo brända eller sänkta. Det ser ut, som nämnde åtgerd blifvit allt för snart tillgripen; ty först några veckor sednare, eller i Juni, hann den väntade fienden tåga öfver gränsen. Det hela var ett uppträde inemot lika motbjudande som, när svenska under Lybecker stående hären år 1713

---

1) Enligt danska källor och Rehnskiölds ämbetsberättelse i riksarkivet. Den svenska källa, man vanligen följt, uppgifver danska flottan till blott 2—3 örlogsskepp, med några mindre fartyg.

sjelf afbrände Wiborg och alla der samlade förråd. [1])

Danska konungen, åtföljd af sin äldste son, seglade emellertid till Kristiania, pådref der rustningarna och beredde sig genom offentlig nattvardsgång samt högtidliga gudstjenster till den stundande striden. Derpå gick han utan motstånd öfver Svinesund [2]) och tog högqvarter på Skee prestgård bredvid Strömstad. Rehnskiöld samlade sina ringa troppar vid Qvistrums pass i afsigt att hejda fiendens framsteg. För att kunna taga denna hans ställning i ryggen, lät danska konungen en betydligare härafdelning landsättas söder om nämnde ort. Rehnskiöld drog fördenskull tropparna tillbaka till Uddevalla och sökte medelst uppkastade fästningsverk skydda staden och det söder- och öster-ut liggande landet. [3]) Till följe af en falsk underrättelse om danska härens annalkande, blefvo väl några kanoner och en hop handgevär m. m. kastade i hafvet, och det såg ut, som ämnade man öfvergifva äfven sistnämnde stad och försvarslinea. Men det skedde ej. I en fast ställning mellan Uddevalla och Göteborg bibehöll sig Rehnskiöld allt sedermera och intill fälttågets slut, och det lyckades honom att på detta sätt hindra danska konungen och dennes betydligt starkare troppar från alla ytterligare framsteg.

TORDENSKJOLD ERÖFRAR KARLSTEN.

Fästningen Karlsten, bredvid Marstrand, var redan nu en bland Sverges vigtigare stödjepunkter; och

---

1) Se **25.** 128.
2) En författare påstår, att man hade ganska väl kunnat vid Sundsborg och Strömstad hindra infallet. Vi tvifla.
3) *Riksark.* Rehnskiölds ämbetsberättelser sommaren 1719, hvilka framställa dessa krigsrörelser i annan dager, än den hittills följda berättelsen.

detta i egenskap af så väl vapenplats, som örlogshamn. Der lågo ock församlade fjorton smärre skärgårdsfartyg under befäl af en Sjöblad, ett namn vid denna tid i Sverges historia af mindre god klang. Borghöfding på Karlsten var en öfverstelöjtnant Danckwardt, och besättningen utgjordes af vid pass 300 man, deribland två tredjedelar sachsiska fångar, hvilka, tvungna till svensk krigstjenst, redan af denna orsak voro föga att lita på. Till följe af stark sommarhetta led ock fästningen af brist på vatten. [1]) Tordenskjold mutade åtskilliga bland allmogen, och erhöll derigenom spaning om ett och annat. I afsigt att vinna än närmare kännedom, klädde han sig sjelf till fiskare, gick in i Marstrand, kanske ända in i Karlsten, och utbjöd sin vara, derunder noggrannt gifvande akt på alla ställets lägenheter. Med anledning, af hvad han sålunda hört och sett, och ehuru medhafvande blott ringa stridskrafter, beslöt han ett djerft angrepp. Första delen deraf, näml. den, han rigtade mot fartyg och hamn, lyckades snart och fullkomligt. Fästningen återstod och tycktes vilja på allvar försvara sig, blifvande i ty fall svår att med väpnad hand eröfra. Tordenskjold beslöt då nyttja list. I nattens mörker smög han utefter vallarna och lyckades så uppsnappa knotande och halfupproriska samtal mellan sachsare, som der stodo på vakt. Med anledning af dessa och äldre likartade underrättelser lät han på tyska uppsätta och i fästningen inkasta flere bref, beräknade på att dels skrämma dels reta nämnde krigare. Till Danckwardt sände han uppmaningar att begagna tillfället och genom snar dagtingan skaffa sig goda villkor; *ty*, hette det, *20,000 danskar nalkades*, *hvilka snart skulle tvinga honom att hålla till godo med mindre fördelaktiga anbud*. Samma underrättelser, samma hotelser lät han ock bibringa samme Danckwardt på

1) *Riksark*. Rehnskiölds ämbetsberättelse.

annan väg, näml. genom en mutad qvinna, några säga en dennes bisofverska. Danckwardt mer och mer oroad, önskade få veta, om Tordenskjold verkligen var så stark, som det föregafs, och skickade derföre till de i staden varande fienderna en bland sina officerare. Men denne blef, sade man, af Tordenskjold rundeligen förplägad. hvarefter man lät hvarje dansk tropp framtåga två till tre gånger, men alltid så, att svensken trodde det vara en ny afdelning, och slutligen återvände med oroande underrättelser om fiendens stora magt. Tillika blefvo genom danska bomber ett sädes- och ett krutmagasin inom fästningen afbrända. Till dessa omständigheter kommo Tordenskjolds hot, sachsarnes opålitlighet samt qvinnornas jemmer. Slutet blef, att Danckwardt mot fritt aftåg för sig och sina troppar uppgaf den starka fästningen och dess stora förråd. Lösa rykten berätta dessutom, att han blifvit mutad med penningar; — att han velat men icke fått rymma till Köpenhamn; — att vid besättningens uttågande Tordenskjold skänkt qvinnoprydnader åt de svenska officerarne, och åt borghöfdingen sjelf en repstump, sägande: *här, broder Danckwardt, har du en halsduk för din räkning.* Enligt Ulrika Eleonoras föreskrift blef undersökning anställd, och till följe deraf Danckwardt afrättad och flere officerare dömde ovärdiga fäderneslandets tjenst.

TORDENSKJOLDS ANGREPP MOT GÖTEBORG.

Uppmuntrad genom denna eröfring, liksom 1716 genom segren i Dynekilen, beslöt Tordenskjold också denna gång ett anfall mot sjelfva Göteborg. Inloppet försvarades af Nya Elfsborgs fästning och af dervarande öfverstelöjtnant Johan Abraham Lillie, redan förut genom sin tapperhet utmärkt vid Helsingborg, Gadebusch och Stralsund. En sådan man behöfdes

äfven; ty fästningen var icke stark. Tordenskjold skall ock hafva lofvat sin konung att intaga densamma så fort, som man *»röger sin Pibe»*. Med några fartyg nalkades han ön, och valde sin ställning och rigtade sina skott så väl, att han sjelf föga led, men att deremot Elfsborgs murar ramlade, den ena efter den andra, och att dess krutmagasin sprang i luften. Alla uppmaningar till dagtingan blefvo dock af Lillie tillbakavisade. Tordenskjold skickade honom slutligen ett bref, hvari lästes, *att, emedan Gud gjort de danska vapnen lyckliga, ämnade Tordenskjold icke afstå förr, än också Elfsborg blifvit intaget; och emedan Lillie genom tappert fäktande redan inlaggt ett beröm, »hvoraf hele Werden maatte have at sige», borde fästningen till undvikande af blodsutgjutelse uppgifvas.* Lillies genmäle innehöll, *att uppgifvandet af en fästning, som kunde försvaras, vore en nedrighet; — att hvad danska vapnen anginge, hade Lillie aldrig sett dem inlägga någon serdeles ära, så snart de mött något serdeles motstånd; — att, om Tordenskjold ville spara blod, borde han genast sjelf begifva sig från fästningen, åtminstone ej mer ditskicka någon underhandlare; ty hvarje sådan skulle mottagas med kulor och krut; — att Tordenskjold slutligen skulle betänka, det Lillie icke vore någon Danckwardt* o. s. v. *Jag vill*, tillade han, *jag vill föras till Göteborg hällre som en död Lillie, än som en lefvande Danckwardt.* Han uppmuntrade sina krigare och tog deras edliga löfte om trohet i döden, samt erhöll dessutom förstärkning från Göteborg. När man nu väntade danskarnas stormlöpning, lät Lillie till de halfgrusade murarna utbära alla tillgängliga handgevär samt en mängd krut och kulor, och ordnade derpå soldaterna i tvänne leder; det yttersta skulle skjuta på fienden och det inre hålla laddade gevär i beredskap. Men just nu och i det afgörande ögonblicket inträffade två vigtiga förändringar. Tordenskjold blef personligen bortkallad till sin konung, så att befälet öfver

hans styrka måste öfverlemnas åt en annan. I Göteborg anhöll ock öfverste Staël von Holstein om några kanoner för att med dem oroa Tordenskjold. Man tvekade af farhåga, att de kunde falla i fiendens händer. Men Staël lofvade taga detta på sitt ansvar och erhöll så fyra kanoner, förde dem med mycket besvär till Hisingen, upprättade der under nattens mörker ett strandbatteri, hvilket, när morgonen grydde, rigtade mot de strax utanför liggande danska fartygen en eld, så besvärlig, att dessa måste vika undan och styra till hafs. Elfsborg var räddadt; Göteborg var räddadt. Snart återkom Tordenskjold, lågande af harm och hämnd. Ehuru icke utan egna förluster, lyckades han visserligen att tillfoga svenskarna någon skada; men kunde i hufvudsaken ingenting uträtta. Kort derefter måste han, liksom danska landthären, draga sig tillbaka.

FÄLTTÅGETS SLUT.

Den ställning, Rehnskiöld intagit [1]), var svår att angripa, häldst under sommarens lopp förstärkningar tillkommit, så att hans här numera steg till 8, somliga säga 10,000 man. Till följe af regeringens befallningar höll han sig dock strängt på försvarslinien. En gång bad generalmajor Schwerin om tillstånd att få angripa danska lägret, sägande sig förvissad om framgång. Rehnskiöld svarade: *min kära Schwerin! Det får nu icke gå till som i kung Karls tid. Jag har från hög ort befallning att skona manskapet och att icke i oträngda mål blottställa det för några förluster och kan således ej bifalla edert förslag.* Svaret har blifvit tolkadt som en följd af feghet eller förräderi. Men månne det ej, och med mera skäl kan anses förestafvadt af landets folkbrist, af regeringens

---

1) Sid. 92.

derigenom föranledda befallning, samt och allra mest af Rehnskiölds öfvertygelse om företagets både våda och obehöflighet? Troligen anade eller visste han, att danska hären skulle i alla fall snart nödgas tåga tillbaka. Detta blef också händelsen. Oaktadt sin öfverlägsenhet, vågade icke fienden angripa Rehnskiöld, så mycket mindre, som England satte sig emot hvarje dylikt företag. Efter mer än en månads vistelse i det utsugna Bohuslän seglade danska konungen och kronprinsen tillbaka till Helsingör, och danska hären återvände kort derefter till Norrge.

General Buddes ofvan bemälte infall i Wermland sträckte sig föga längre än till Eda skans. Detta fäste utgjordes till en del af bristfälliga förtimringar; men blef med tapperhet och lycka försvaradt af Fersen [1]) och Didron. Budde drog sig tillbaka inom Norrges gränsor vid samma tid, som hans i Bohuslän varande krigskamrater anträdde deras återtåg.

Hela det i förstone mycket hotande danska anfallet mot vestra Sverge hade, med undantag af Karlstens eröfring, misslyckats. Danska konungen mägtade ej framtränga längre än från Svinesund till inemot Uddevalla. Orsaken till denna utgång var dels Englands mellankomst, dels det väl beräknade sätt, hvarpå Sverges stridskrafter användes.

Fram på hösten, eller den 28 Oktober, blef under Englands bemedling afslutadt ett stillestånd på sex månader, hvilket nästa år förvandlades till fullkomlig fred.

---

1) Hvad **15.** 2:a uppl. s. 159 berättas om Fersens dragoner och om deras huserande i Wermland, torde rätteligen böra hänföras till denna tid. Se *Kgl. Bibl. Sagobrott om 1734 års riksdag* s. 35, der denne Fersens dragoner omtalas som *ostyriga sällar.*

FEMTONDE KAPITLET.

FÖRBUND MED ENGLAND
SAMT
FRED MED HANNOVER OCH PREUSSEN.

Vi påminna i korthet, om hvad redan berättadt är angående Georgs olika planer och farhågor i egenskap af konung öfver England samt af kurfurste öfver Hannover; hans önskan att med sistnämnde sitt arfland förena de svenska besittningarna Bremen och Verden; hans fruktan för tsarens anfall mot Hannover; hans önskan att till mellanliggande skyddsmur hafva ett vänskapligt, ett starkt Preussen; hans beslut att till vinnande af sistnämnde rikes understöd sjelf understödja dettas anspråk på Pommern söder om Peene; hans plan att mellan det på slikt sätt plundrade Sverge å ena sidan samt Preussen och England å den andra stifta fred och förbund; slutligen ock hans bemödande att genom den skicklige underhandlaren Carteret bringa allt detta till verkställighet. Sistnämnde herre lyckades. Den 13 Juli 1719 blef mellan Sverge och Hannover en preliminär fred afslutad på villkor, att Sverge afträdde Bremen och Verden mot 1,000,000 r:dr samt hopp om Englands hjelp mot Ryssland. Men som oeftergifligt villkor för detta förbund och för denna hjelp fordrade Georg, att Sverge skulle mot 2 millioner r:dr åt Preussen afträda Stettin jemnte landet söder om Peene. Svenska regeringen prutade emot; men dag efter dag kommo underrättelser om ryssarnas ofvanbeskrifna kusthärjningar och om deras hotande rörelser mot sjelfva Stockholm. Landet mägtade icke försvara sig, och engelska flottan låg overksam i Sundet. Sverge måste gifva efter och d. 18 Aug. tillförbinda sig att på sagda villkor afstå den ifrågavarande pommerska landtsträckan.

Till följe af Sverges nödställda belägenhet, hoppades dock Preussen kunna tilltruga sig än större landvinningar. Dess tänkesätt i afseende på vårt fädernesland hade två olika sidor, den ena gynnsam, den andra tvärtom. Till dammar mot Rysslands uppsvämmande välde, önskade det norr om Östersjön ett starkt Sverge och söder om samma haf ett starkt Preussen. Vi veta ock, huru sistbemälte stat åren 1711 och 1712 sökte upprätta ett mot Ryssland rigtadt förbund mellan Sverge, Polen och Preussen; men huru Karl den tolfte icke blott omintetgjorde samma plan [1]), utan ock nära nog tvingade Preussen att i stället förenas med Ryssland. I vissa fall rådde dock äfven sedermera ett vänskapligt förhållande mellan Sverge och Preussen, hvilket visade sig deruti, att oaktadt fortfarande krig erhöll förstnämnde land tillåtelse att drifva handel på Königsberg, icke blott under Karls sista lefnadstid, utan äfven under året 1719. [2]) — Men å andra sidan var eröfrandet af Sverges pommerska besittningar en landvinning, som Preussen aldrig lemnat ur sigte; en landvinning, som det länge eftersträfvat och redan tvänne gånger varit nära att erhålla. Under Karl Gustafs många och svåra krigsolyckor år 1659, hade nämligen Preussen öfversvämmat en del af detta Pommern, och hoppades få behålla samma sin eröfring; men blef af Frankrike tvunget att återlemna den. [3]) År 1679 förnyades samma uppträde. Preussen hade borttagit hela Pommern, både land och fästningar; men blef omigen af Frankrike tvunget att återgifva nästan alltsammans. [4]) Ungefär på samma sätt gick det också nu. Preussen hoppades bekomma hela Pommern och ville ej åtnöjas med den landtsträcka, England förmått Sverge afträda. Det var envist och

1) Se **25.** 40—52 och **29.** 84—87.
2) *Preuss. min. br.* Okt. 1719.
3) Se **13.** 2:dra uppl. 43, 44.
4) Se **15.** 2:dra uppl. 203—205.

erböd till och med 6,000.000 r:dr. Men Frankrike och England satte sig emot hvarje sådant förslag. De hotade Preussen, om detta fortfore i sina anspråk, och Sverge, om detta gåfve efter. Tillika förestälde man svenska regeringen, huru svårt det skulle blifva att visa sig inför den 1720 sammanträdande riksdagen, om man nödgats afstå icke blott Bremen och Verden utan ock hela Pommern; — huru fördelaktigt deremot, om samma regering kunde säga sig hafva åt fosterlandet återvunnit Rügen och största delen af Pommern. Till följe af dessa skäl och uppmaningar vidhöll Sverge sitt beslut; men Preussen vidhöll likaledes sitt, åtminstone med hänsyn till några tullar och gränsbestämningar. Tiden för svenska ständernas sammanträde nalkades; men Fredrik Wilhelm kunde ännu icke förmås att gifva efter. Då och qvällen före riksdagens öppnande blef det af Sverge, England och Frankrike uppgjorda preussiska fredsförslaget å Sverges vägnar undertecknadt och öfverlemnadt åt fransyska och engelska sändebuden, mot dessas skrifteliga löfte att skaffa äfven Preussens bifall. De höllo ord. Preussen måste underkasta sig deras förmynderskap och underskrifva deras villkor; och Pommern, dess nordliga del, var för tredje gången och på samma sätt som förut räddadt åt Sverge.

För att genomdrifva dessa planer måste mycket penningar offras. Åt den utfattiga svenska statskassan betaltes af Preussen 2,000,000 r:dr för Pommern söder om Peene; af Hannover 1,000,000 för Bremen och Verden; af England 288,000 i underhållspenningar och af Frankrike 300,000 till skänks. Dessutom påstås, att åt hvar och en af de svenska herrar, som deltogo i underhandlingen, d. v. s. åt Gustaf Cronhielm, Düker, De la Gardie, Höpken och Taube utdelades 10, — stundom, heter det, 20,000 och åt sekreteraren von Kochen 5- till 6,000 kronor. Dylika gåfvor voro dock vid sådana tillfällen vanliga

och kunna icke anföras såsom bevis på mutor eller förräderi. Men andra och betänkligare spår förekomma. Utom 54,000 kronor, som hannoveranska hofvet för besagde ändamål skickade, har preussiska regeringen sändt till Carteret 110,000 r:dr, att genom honom till mutor användas. [1]) Kort derefter berättade Ranck för österrikiska ministern Freitag, att det var till följe af skänker åt Cronhielm, De la Gardie, Düker, Höpken och Klas Bonde, som Bremen och Verden afträddes åt Hannover [2]), och man talade spefullt om den dryga betalning, som blifvit erlaggd *för personalierna* öfver nämnde landskap. Än svårare voro de beskyllninngar, som rigtades mot Gustaf Cronhielm. Denne, med ursprunglig benägenhet för Ryssland och mot England, har, så påstod Vellingk [3]), blifvit för det sednare vunnen genom en gåfva af 60,000 r:dr, summan så mycket större, som han i egenskap af kanslipresident hade större inflytande. Det berättas ock, att vid 1723 års riksdag ämnade samme Vellingk på grund af dessa omständigheter anklaga alla de ifrågavarande herrarna och i synnerhet den sistnämnde. [4]) Andra påstå dock, att Höpken var den, som vid ifrågavarande tid förnämligast styrde både Ulrika Eleonora, Gustaf Cronhielm och Sverges utrikes ärender. [5])

---

1) ***Preuss. min. br.*** i Dec. 1719, Jan. 1720 måhända ock för att genomdrifva Preussens anspråk på tullen vid Wolgast m. m. Jfr. *Sv. Akad. Handl.* **2**. 23, 113. ***Franska min. br.*** Aug. — Okt. 1719 angifva i synnerhet Höpken och Düker såsom de der låtit muta sig, och ådagalägga, att man redan då omtalade ett förslag att inför ständerna låta för nämnde bestickningar anklaga dessa herrar.

2) ***Österr. min. br.*** d. 21 Jan 1720.

3) ***Österr. min. br.*** d. 7 Febr. 1723.

4) ***Franska min. br.*** Okt. 1722. — ***Österr. min. br.*** Febr. 1723.

5) ***Uppsala.*** Sv. Saml. 6. D:o Nolckens berättelse. — ***Franska min. br.*** d. 20 Okt. 1719 säger uttryckligen, att Carteret

Numera torde vara svårt att afgöra, huruvida beskyllningarna voro grundade eller ej. Men så många och från så olika håll kommande uppgifter hafva dock sin vigt; häldst några bland de anklagade gjort sig äfven vid andra tillfällen misstänkta för dylik egennytta, Düker i någon, Cronhielm och Höpken i hög grad.

Freden med Hannover blef formligen afslutad d. 9 Nov. 1719 och på ofta bemälde villkor; nämligen, att Sverge afstod Bremen och Verden mot en summa af 1,000,000 r:dr.

Freden med Preussen ingicks d. 21 Jan. 1720. Sverge afträdde städerna Damm och Golnau, öarne Usedom och Wollin samt Pommern söder om Peene; Preussen skulle deremot betala 2,000,000 riksdaler åt svenska statskassan, och dessutom de skulder, förpantningar eller lån, sedermera värderade till 600,000 riksdaler, som häftade vid de åt samma magt afträdda landskapen.

Förbundet med England blef formligen afslutadt sistnämnde dag. Det innehöll ömsesidiga handelsförbindelser samt löften om engelsk hjelp mot Ryssland; de sednare dock gifna i något obestämda ordalag.

Dessa underhandlingar med deraf föranledda freder hafva blifvit mycket tadlade, och icke utan skäl, så vida man afser långsamheten, vankelmodet och de troligtvis mottagna mutorna. Många hafva ock påstått, det större fördelar kunnat vinnas, i fall man slutat fred med Peter i stället för med Georg. Ovisst torde dock vara, huruvida tsaren kunnat eller velat skaffa större ersättningar [1]); — ovisst, om ej förbundet med honom blifvit för Sverges sjelfständighet

---

mutat Höpken. — *Uppsala*. Nord. Karakteristik fragment säger, att Höpken till lågt pris sålt svenska landskap.

1) Jfr. Malmström s. 115.

vådligare än det med Georg. Betalningsvillkoren för den sednares understöd voro visserligen dryga. Men hade de kunnat blifva mindre? Hade Sverge af de bortlemnade landskapen någon mot krigen och kostnaderna svarande nytta? Hade Sverge år 1719 någon rimlig förhoppning om att kunna desamma återtaga? — *Jo! med tsarens tillhjelp*, säger man. Men är det troligt, att, sedan Sverge formligen afträdt sina östanhafsländer, den sluge och egennyttige Peter skulle hafva inlåtit sig i ett krig mot Tyskland, England och Frankrike endast för att åt Sverge skaffa Stettin, Bremen och någon mot östanhafsländerna svarande ersättning? [1]) Månne ej den plan, som i slutet af 1719 föresväfvade sinnena, näml. att bilda ett stort mot tsaren rigtadt förbund mellan de flesta öfver hans magt afundsjuka staterna Sverge, Preussen, Polen, Österrike och England — denna plan, ehuru också tämligen äfventyrlig, månne den ej var rimligare, än den att med Peters hjelp taga ersättning i Norrge och norra Tyskland? Också hafva ständerna vid riksdagen 1720 högtidligen gillat de afslutade frederna och förbunden, samt förklarat dem vara *till rikets nytta och ständernas goda nöje*.

Dessutom, hvarföre anklaga blott frihetstiden såsom orsak till dessa förluster? Stettin hade ju sedan 1714, Bremen sedan 1712 varit i fiende-hand. När dessa besittningar år 1719 formligen afträddes, gjorde man också då ingenting annat än att öppet erkänna tillvaron af ett förhållande, som redan fem till sju år förut hade under och genom Karl den tolfte blifvit en verklighet. [2])

---

1) Jfr. **29.** 108.

2) Se **24.** 157.

SEXTONDE KAPITLET.

GUSTAF CRONHIELMS AFSKED.

Redan är berättadt, huru och af hvad anledning kanslipresident-sysslan blef vid Horns afsked uppdragen åt Erik Sparre; men snart af denne nedlaggd och sedermera anförtrodd åt Gustaf Cronhielm. Valet var olyckligt. Cronhielms böjelse för hertigen af Holstein och för fred med Ryssland stod i öppen strid mot den drottningens och rådsherrarnas åsigt, han i egenskap af kanslipresident borde genomdrifva. Han var dessutom känd för hetsigt lynne och, hvad än värre var, för tadelvärd egennytta. [1]) Redan under Karls regering hade dylika anklagelser förekommit. Ett nytt uppträde i samma väg och just vid ifrågavarande tid uppfriskade oviljan. När von der Nath i Dec. 1718 häktades, blef Cronhielm utnämnd till ordförande i upphandlings-deputationen. Han hade då för innestående löner att fordra 14,000 d. s. m.; och begagnade tillfället att göra sig med klingande mynt betald; en fördel, som knappt någon annan bland statens många tusende fordringsegare fick åtnjuta; tillika en olaglig egennytta, hvilken dock regeringen tyckes hafva öfversett, för att ej uppreta den då ännu inflytelserika mannen. Men detta tillgrepp i sammanhang med rykten om andra likartade uppträden skadade hans anseende hos ständerna, in-

---

1) Redan vid nedskrifvandet af detta arbetes 27:de del hade författaren påträffat åtskilliga för ofvannämnde rådsherre ofördelaktiga uppgifter. Men äldre förtjenta häfdaforskare hade icke blott tagit honom i försvar, utan ock tecknat honom med lysande färger. Ledd af dessa föregångare, följde också författaren ungefär samma åsigt. (Se **27.** 97—100.) Sednare forskningar hafva dock öfvertygat honom om dess origtighet och föranledt den bild af Gustaf Cronhielm, som i detta och följande häften blifver framställd.

för hvilka klagomål i sådan väg anfördes; — hos hans egna kamrater, hvilka t. ex. Erik Sparre och De la Gardie läto förstå, att de ogerna tjenade under en dylik förman [1]; — hos hans eget ämbetsverk, hvarest statssekreteraren Höpken kanske just på grund af dessa Cronhielms svagheter styrde både kansli och kanslipresident [2]; — hos drottningen, hvilken kände hans fel, men icke på länge vågade åtala dem af farhåga, att han skulle sätta sig emot hennes gemåls upphöjande på tronen [3]; — slutligen och allramest hos de utländska sändebuden. Franska ministern påstod, att Cronhielm vid underhandlingarnas förande onödigtvis framkastade den ena svårigheten efter den andra endast för att hvarje gång betinga sig penningar för deras undanrödjande [4]. Han berättar till och med, huru Cronhielm talade med honom om Sverges fattigdom, och om det vanliga bruket att vid underhandlingar ihågkomma kanslipresidenten med skänker; ja att han till och med frågat, huruvida icke sådana från Paris ankommit. Fransmannen sade sig hafva svarat, det *Cronhielm icke borde klaga öfver någon brist på frikostighet hos Hannover eller Preussen, — och att, så framt han ville göra Frankrike lika stora tjenster, skulle han ock hafva att påräkna lika stor belöning* o. s. v. [5] Sådana rykten började spridas i Stockholm. Något hvar önskade att, så snart möjligt, få en dylik person skild från den vigtiga befattningen. [6] Ulrika Eleonora har ock flere gånger dragit utrik s ärender från hans till andra personers, troligen Höpkens, handläggning; detta till följe antingen af sin vanliga sjelfrådighet,

1) *Franska min. bref* d. 5 Okt. 1719.
2) *Upps. Mscpt. Svenska saml.* N:o 6. Nolckens berättelse.
3) *Franska min. br.* d. 5 Okt. 1719.
4) Flere *franska min. br.* hösten 1719.
5) *Franska min. br.* d. 3 Nov. 1719.
6) Se st. Nov. 1719.

eller ock af sitt och andras missnöje med kansli-presidentens uppförande.

Aflägsnandet gick slutligen för sig på följande sätt. Till deltagande i fredsunderhandlingarna 1719 förordnade drottningen några rådsherrar, som delade hennes åsigter och kanske allt för mycket lutade till Englands sida. Cronhielm hade väl, sade man, lockad af undfångna penningar, öfvergått till samma parti; men misstänktes, att sedermera hafva tagit på hand också af Ryssland och Holstein och i följe deraf återgått till dessa sina första vänner. [1]) För att främja deras fördelar eller motväga partiskheten för England, ville han till deltagande i fredsunderhandlingarna kalla några sina underlydande kansli-tjenstemän, anförande som skäl, att dessa vore i ämnet mer bevandrade än de af drottningen nämnde riksråden. Härom råkade han med andra partiets herrar i en tvist. som slutligen hänsköts till arfprinsen, i hvars rum ordvexlingen blef så häftig, att Cronhielm förklarade, det han vore färdig för sin åsigt *lägga hufvudet på stupstocken*, och att *han ej ville gifva vika för någonting annat än för drottningens befallning.* Hon ogillade visserligen Cronhielms åsigt [2]); men vidtog för tillfället ingen mot honom rigtad åtgerd. Kort derefter blef ett sammanträde hållet rörande villkoren för preussiska freden. Carteret och Cronhielm, lifvade af både ämnet och middagsvinet, upptogo den förra tvisten och med mycken hetta. Så väl Carteret som Düker och De la Gardie blefvo då af Cronhielm bemötta med så hårda ord [3]), att Meijerfelt ogillade hans uppförande, Carteret afbröt öfverläggningen, och Düker och De la Gardie, snart efterföljda af Cronhielm, gingo till drottningen, hvarest de funno för sig arfprinsen och några andra rådsherrar.

---

1) *Franska min. br.* d. 10 Dec. 1719.
2) *Franska min. br.* d. 10 Dec. 1719.
3) Enligt andra uppgifter låg felet minst lika mycket hos Carteret.

Ulrika Eleonora frågade då, hvarföre det vigtiga *freds-verket så länge och till Sverges skada fördröjdes?* Düker och De la Gardie genmälte, *att skulden icke vore deras, utan grefve Cronhielms, hvilken bortkrånglade*[1] *ärenderna och äfven i dag gifvit anledning till underhandlingens afbrott.* Cronhielm sökte urskulda sig och neka. Arfprinsen inföll: *en braf karl står vid sina ord; och hur vill dessutom grefve Cronhielm ansvara för det långa dröjsmålet?* Denne genmälte: *på vederbörlig ort, näml. inför hennes majestät skall jag det nog ansvara; äfven inför ständerna, der jag skall stå med upprätt ansigte, då många andra skola svettas af ångest. Men inför eders kongl. höghet är jag icke skyldig att aflägga någon räkenskap.* Fredrik återtog: *det var ett näsvist svar. Men hvad långsamheten beträffar, torde man icke hafva dröjt så länge, i fall det varit fråga om att åt ryssarna afstå Liffland och Estland.* Düker och De la Gardie tillade: *när grefve Cronhielm svarar hans kongl. höghet på detta sätt och det i hennes majestäts egen närvaro, så torde man deraf kunna förstå, huru han tillåter sig behandla oss.* Nu tog drottningen sjelf till orda. *Jag kan,* sade hon, *lida mycket för min egen person; men alldeles icke, att min gemål bemötes såsom nu skett;* och tillade hon, *på detta sätt komma vi icke ofta att se hvarandra mer, gref Cronhielm!* hvarpå hon gick in i sitt kabinett och ville genast afskeda den misshagliga mannen. Arfprinsen jemnte flere andra föreställde åtgerdens olaglighet och våda, i början dock fåfängt. Det formliga afskedet tyckes likväl icke hafva blifvit utfärdadt; men dagen derpå lät hon förbjuda Cronhielm så väl att tjenstgöra i kansliet som att visa sig på hofvet. När detta blef å hennes vägnar för rådet tillkännagifvet, uppstod en betydelsefull tystnad. Några sågo väl gerna Cronhielms aflägsnande; men åtgerden var en egenmägtighet, stri-

1) Brouillerade.

dande mot regeringsformen och i framtiden hotande dem sjelfva med samma öde. Meijerfelt och Bonde framkastade några lätta anmärbningar; men Düker försvarade, hvad drottningen gjort, och det blef dervid. [1])

Nu uppstod fråga om efterträdare. Arfprinsen med flere ville, att Horn skulle återkallas; men Ulrika Eleonora var härutinnan obeveklig, till och med vid gemålens föreställningar. Man misstänkte ock, att hon styfvades af Höpken och Barck, hvilka befarade att mot en personlighet, sådan som Horns, förlora det inflytande, de för närvarande innehade. Kanslipresidentens göromål blefvo derföre, som nämndt är, och tills vidare uppdragna åt fältmarskalken Mejerfelt, en man af medelmåttiga egenskaper och i sådana ämnen af ringa erfarenhet. Man påstod ock, att hans förnämsta ämbetsgöromål blef att underskrifva de beslut, Höpken fattat. Följderna af dessa minister-ombyten hafva vi redan sett.

Cronhielm var emellertid slagen ur brädet. Några dagar efter nämnde händelser tyckes han hafva ångrat sitt förhastande och anhållit om Ulrika Eleonoras förlåtelse. Men å andra sidan spordes åtskilliga rykten af motsatt art; t. ex. att han talat illa om både henne och arfprinsen och utspridt smädeskrifter, såväl mot dem som mot Düker och De la Gardie [2]); till och med, att han hotat inför nästa riksdag anklaga drottningen, såsom den der i flere punkter brutit mot besvuren regeringsform. Striden uppblossade ånyo; och inför den snart sammanträdande riksdagen framträdde Cronhielm och begärde undersökning och rättvisa. Saken var kinkig. Visserligen hade Cronhielm förgått sig, och var sjelf föremål för många misstankar och för mycken ovilja. Men också Ulrika Eleonora hade icke en utan flere

1) Rådsprot. Dec. 1719.
2) *Franska min. br.* i Jan. 1720. Det troddes hafva skett genom hans vän eller slägtinge Coyet.

gånger tillåtit sig hvarjehanda olagliga sjelfrådigheter. Man sökte fördenskull nedtysta saken och erbjöd Cronhielm presidentplatsen i Göta hofrätt [1]); men han vägrade, och ville stanna i rådkammaren. Detta blef honom ock på ständernas förord beviljadt. Dessförinnan måste han dock försäkra drottningen om trohet, lydnad och undergifvenhet, samt arfprinsen om sin »*underdånödmjukaste*» vördnad och högaktning.

Prosten Brenners just nu tillställda anklagelse mot samme Cronhielm skall framdeles berättas.

Sin plats som rådsherre hade han sålunda återfått, men icke den som kanslipresident. Ständerna ville till sistnämnde syssla hafva Horn, och aktade föga på Cronhielms inkast och klagomål. Dock föreslogs till ersättning presidentsysslan i kommers-kollegium, hvilken han innehaft före den i kansliet. Men både nämnde kollegium och Stockholms borgerskap ville behålla den under mellantiden utnämnde presidenten, De la Gardie: och assessor Silvius i samma kollegium förklarade, att De la Gardie var på nämnde plats nyttigare än Cronhielm. Med anledning häraf blef denne sednare af konungen förbigången, och förhållandet till hofvet tyckes under loppet af 1721 hafva varit mycket fiendtligt. År 1722 inträffade häruti en stor förändring. Cronhielm åtföljde konungaparet på dettas eriksgata, visade sig derunder eftergifvande för Fredriks önskningar och mottog tillbaka åtskilliga nådebevis. Vid riksdagen 1723 lät också Fredrik förstå, det ständerna borde gifva Cronhielm någon ersättning för de befattningar, denne förlorat. Härom talades mycket, både för och mot. Många ansågo Cronhielm tillräckligen befordrad, tillräckligen sysselsatt; emedan han var på en gång riksråd, ordförande i justitie-revisjonen och i lag-kommissjonen och dessutom kansler för Uppsala högskola. När man det oaktadt yrkade ersättning, uppsteg på riddarhuset en

1) Så berättas; men platsen var vid den tiden ej ledig.

lagman Blomfelt och sade: *jag lemnar åt ridderskapet och adeln att bedöma, huruvida man behöfver tänka på någon vidare ersättning åt grefve Cronhielm. Det är bekant, att han gjort sig med reda mynt betald för en sin kronofordran på 14,000 d. s.; en förmån, den ingen annan haft att hugna sig af.* Och, tillägger berättaren, *sedermera taltes der icke ett ord mer om ersättning åt grefve Cronhielm.* [1])

Mannens sednare verksamhet dels som rådsherre, dels som ordförande i lagboks-kommitén skall framdeles omtalas.

SJUTTONDE KAPITLET.

ULRIKA ELEONORA ÖFVERLEMNAR REGERINGEN ÅT ARFPRINSEN FREDRIK AF HESSEN.

Förnämsta driffjedern till denna åtgerd var Ulrika Eleonoras kärlek till sin gemål, samt hennes öfvertygelse om hvarje hustrus pligt att åt sin make förskaffa en slags giftorätt, en tillbörlig andel i alla de förmåner, hon sjelf åtnjöt. Hennes önskan att gifva honom kronan var måhända större än hans att densamma erhålla. Kort efter bekommen underrättelse om Karls död, ville hon ock, att den vid gränsen stående hären skulle hylla arfprinsen och henne gemensamt; ett förslag, hvars omöjlighet Fredrik insåg, och hvars verkställande han icke ens försökte.

Men i början af riksdagen 1719 blef planen återupptagen. Ranck ansåg tiden icke mogen och afrådde; likaså, fast blott i hemlighet, gunstlingarna Barck, Düben och Höpken, som man sade, drifna af

1) *Kgl. Bibl.* 1723 års riksdag. Fol. Mscpt. s. 257 — samt Ehrencrona, 1720 års riksdag; handskrift 4:o, s. 356, 365, — Jfr. Prestest. prot. Aug. 1723.

fruktan att det inflytande skulle förloras, som de under och genom drottningens egen regering kunde utöfva. Men ifvern hos Fredrik och än mer hos Ulrika Eleonora kunde omöjligen stäfjas. De litade ock på åtskilliga vänner bland adeln, presterna och krigsbefälet, och ville förbereda saken genom att föreslå, det arfprinsen borde deltaga i rådets öfverläggningar. [1]) Axel Sparre, Coyet och den sedan 1714 kände Krusbiörn [2]) sökte vinna anhängare åt planen, och arfprinsen säges hafva för samma ändamål bjudit landtmarskalken Ribbing ej mindre än 50,000 r:dr och Ekolsunds herregård (?), men förgäfves. Förslaget motarbetades ock af holsteinska partiet, hvars hufvudman skulle genom en sådan åtgerd än mer aflägsnas från tronen; — likaså af frihetsmännen, hvilka ännu trodde qvinnan, Ulrika Eleonora, lättare att styra än mannen, Fredrik; — slutligen ock af alla de svenskar, som fruktade oenighet och villervalla, såsom följder af en dylik gemensam regering. När d. 6 Februari 1719 medregents-planerna blefvo på riddarhuset bragta till tals, uppkom en ordvexling, i hvilken Düker, Fersen och K. Em. Lewenhaupt framträdde i spetsen för motståndet. Man förklarade *som en afsöndrad rikets medlem och som en störare af rikets fred enhvar*, som förslaget understödde; och en skriftlig uppsats om detta beslut blef tre gånger uppläst och derpå af 140 riddarhusmedlemmar undertecknad [3]); hvarjemnte man hörde partiet upprepa ett Urban Hiärnes yttrande: »*Hessenblut, nimmer gut!*» [4])

Hofvet lät dock till en början icke afskräcka sig. Motståndspartiet hade på riddarhuset bland andra också framställt den invändningen, att, emedan förslaget om ett så vigtigt mål ej kommit från regeringen, borde

---

1) *Upps.* Nordin Comitialia. Fol. 10.
2) Se **25**. 210—212. *Le Long* **6**. 490. omtalar ock kringsmygande partiskrifter.
3) *Riddarhus-ark.* Adelns prot. d. 6 Febr. 1719.
4) Hessisk blod, aldrig god.

ständerna detsamma icke upptaga. För att häfva hindret, lät Ulrika Eleonora morgonen d. 7 Febr. till sig uppkalla efter hvarandra alla våndens talmän, och meddelade dem berörde sin afsigt. Ribbings svar blef afrådande, de andras undvikande. Då och längre fram på dagen lät hon genom statssekreteraren Barck framställa förslaget för prest- och borgare-stånden [1], och när på bägge ställena invändningar gjordes till följe af prinsens reformerta bekännelse, lät Barck förstå, att, om så behöfdes, kunde denna snart utbytas mot lutheranernas. [2] Besynnerligt nog skedde om detta medregentskap ingen framställning till rikets första stånd. Det tyckes, som Ulrika Eleonora, förargad öfver adelns i andra punkter visade motsträfvighet, ämnade förbigå riddarhuset eller med tillhjelp af ofrälsemännen tvinga det till eftergift. En plan att uppväcka oenighet stånden emellan framträdde också tydligt nog i de skäl, som inför borgerskapet åberopades, näml. att *adeln ämnade vid nästa tronledighet kasta konungadömet öfver ända och införa fordna tiders aristokratiska styrelse under fem höga riksämbetsmän*, o. s. v. Dessa åtgerder, både den ena och den andra, uppretade adeln än mer; och ofrälsemännen tycktes sluta sig snarare till detta stånd, än till hofvet. Det säges till och med, att borgerskapet hotade kasta sin taleman, Hyltéen, ut genom fönstret; emedan denne visade partiskhet för arfprinsen. [3] Beslutet blef, att ständerna skulle mangrannt mötas d. 9 Febr. för att taga det vigtiga ämnet i öfvervägande.

Den mellanliggande dagen, det var en söndag, höllos flere öfverläggningar. Följden blef, att råds-

1) Några nämna ock bondeståndet.
2) Prestestånd. prot. d. 7 Febr. 1719.
3) Enligt Handl. rörande Skandinaviens historia 7. 272. samt Lönboms hist. märkvärdigheter 2. 185. samt *Danska min. br.* i Apr. 1719. Men enligt »*Riksdagen år 1719*» sid. 407 tyckes förhållandet hafva varit motsatt.

herrarna inför så väl Ulrika Eleonora som Fredrik uttalade sina betänkligheter. Härens öfverbefäl, som varit samladt hos Düker, hyste likartad motvilja [1]), och man kunde med tämlig säkerhet förutse ett afslag på hofvets begäran. Derföre, just när stånden d. 9 Febr. skulle sammanträda, blef landtmarskalken uppkallad till slottet, hvarest Ulrika Eleonora och Fredrik gemensamt tillkännagåfvo sin önskan, att saken måtte nedläggas och sammanträdet aflysas; — hvilket ock genast skedde. För att dock i någon mån mildra afslaget, stadfästade man åt arfprinsen den tittel af *Kongl. Höghet* samt den fullmagt på generalissimi-ämbetet, drottningen redan utfärdat.

Om ifrågavarande mål skulle vinnas, måste man således tillgripa andra och kraftigare medel.

Ett rykte talade äfven om planer till våldsamma åtgerder. Man ville veta, att öfverste Koskull, en arfprinsens anhängare, hvilken skulle med sitt regemente bevista drottningens kröning i Uppsala, hade befallning att medföra 30 skarpa skott för hvarje soldat, i afsigt att vid nämnde tillfälle genomdrifva någon statshvälfning; — men att han, qvällen före aftåget, fann på sitt bord tre namnlösa bref, innehållande blodiga hotelser; — och att han fördenskull afstått från planen. Han lär dock sedermera hafva förklarat hela denna berättelse ogrundad. [2]) En annan sägen från samma tid innehåller, att Fredrik sökt vinna Düker genom anbud af 10.000 i st. f. 4,000 r. d. i årsunderhåll; men att Düker i fleres närvaro har på krigsbefälets vägnar hotat Fredrik att *med våld möta hvarje försök mot friheten.* [3]) *Om*, tillade brefskrifvaren, *om arfprinsen vågar ett*

---

1) *Kgl. Bibl.* Ehrencrona. 1720 års riksdag. Handskrift.

2) *Danska min. br.* d. 25 Apr. 1719. Koskull blef vid samma tid framför flere äldre kamrater befordrad till generalmajor, en åtgerd, som mycket tadlades. S. st. d. 14 Maj 1719.

3) S. st. d. 14 Maj 1719.

angrepp mot svenskarnas nya statsförfattning, skall han otvifvelaktigt blifva jagad ur riket.

Emellertid ville Fredrik vinna allmänna tänkesättet. Han sökte antaga svenskarnas seder och språk; höll för en hop fattiga officerare fri taffel; försonade sig med några motståndare bland öfverbefälet och bar ofta på fickan, liksom till närmare genomläsning, den nyss antagna regeringsformen. [1]) Under loppet af 1719 blefvo dessutom upphöjda i grefligt stånd 12 slägter, i friherrligt 33, i adligt 135; detta också för att vinna en hittills saknad öfvervigt på riddarhuset. De motsträfviga herrarna, Düker och Erik Sparre, gjordes till både grefvar och fältmarskalkar. Man lyckades vinna den förre; men icke den sednare, hvilken derföre blef som sändebud bortskickad till Paris. [2])

Verksammaste medlet till främjande af Fredriks planer utgjordes dock af penningar, hvilka i stora summor utdelades. Fredrik sjelf skall hafva uppoffrat 1,000,000 hessiska thaler, samt stora från Frankrike och England till låns bekomna summor. [3])

Under dessa brytningar kastades många blickar på Arvid Horn. Sittande i skenbar overksamhet på Ekebyholm, fick han emottaga många besök af inflytelserika personer, många bevis på allmänhetens aktning. Något hvar förutsåg, att han vid riksdagen 1720 skulle blifva landtmarskalk och således förnämste ledaren af alla då förefallande ärender. Hessiska partiet fann oumbärligheten af hans biträde. Huru derföre Fredrik i December 1719 gjorde några för-

---

1) Rådsprot. d. 7 Apr. 1719.

2) Valet af hans person till detta uppdrag kan dock förklaras som en naturlig följd af den närmare kännedom rörande Frankrikes angelägenheter, som han under en längre vistelse i Paris förvärfvat.

3) *Franska min. br.* d. 18 Sept., 21 Nov. 1719. — *Pr. min. br.* d. 17 Dec. 1719.

sök att beveka Ulrika Eleonora till försoning, men huru dessa blefvo fruktlösa, är redan berättadt.

Genom franska sändebudet Campredon öppnade dock arfprinsen hemliga underhandlingar med den mägtige mannen samt begärde bistånd och lofvade upprättelse. Horn gaf sitt löfte och mottog af fransmannen 20,000 riksdaler. På hvad sätt dessa användes, skall framdeles omtalas. [1])

Den, som mycket underlättade Fredriks planer, var Ulrika Eleonora sjelf; icke blott omedelbart genom sitt kärleksfulla understöd, utan ock medelbart genom sitt eget uppförande. Hon var utan tvifvel välmenande, rättrådig och sitt fosterland varmt tillgifven; men tillika envis, egenmägtig och långsinnt. Under loppet af det enda året 1719 framträdde ofvannämnde mindre lyckliga egenskaper allt för ofta; t. ex. vid Horns och Cronhielms afsked, vid tillbakavisandet af hvarje försoning med den förstnämnde och med hertig Karl Fredrik; likaså vid en mängd ämbetstillsättningar, för hvilka vi ej hinna redogöra. Mer och mer blef man öfvertygad om, att mannen, Fredrik, skulle lättare än qvinnan, Ulrika Eleonora, foga och finna sig i den inskränkta regentmagt, då gällande statsförfattning medgaf. Säkert är ock, att det olyckliga sätt, hvarpå Sverges utrikes ärender 1719 leddes, hade en bland sina förnämsta orsaker i drottningens stela lynne, och i deraf föranledda täta minister-ombyten. Man hoppades, att arfprinsen skulle bättre både gifva och taga skäl. Dessutom och till följe af drottningens svaghet för hans person, erhöll han i alla händelser underrättelse om äfven de hemligaste besluten och

1) *Brokind.* Memoire, contenant les anecdotes de la diète de Suède 1742 berättar, att 1720 ville Horn med Karl Fredrik (denne hade dock länge friat till tsar Peters dotter Anna) förlofva sin dotter Eva (hon var då fyra år gammal); men att hertigen afböjt förslaget, och att Horn af harm deröfver gått till arfprinsens parti. (?)

utöfvade på ärendernas gång ett betydligt, ehuru ej lagligt inflytande. Man ansåg derföre bäst vara, att den, som hade magten, också hade namnet och ansvaret. Dessa omständigheter bidrogo till både folkets och statsmännernas mer och mer framträdande benägenhet för arfprinsens utnämnande till konung.

Han saknade dock ej motståndare. En flock sådana bestod, som förbemäldt är, af Ulrika Eleonoras gunstlingar; en annan af holsteinska partiet. Men detta, svagt i sig sjelft, försvagades än mera genom hertigen och hans gunstling Bassewitz och genom dessas obetänksamma uppförande. En tredje utgjordes af de förut omtalade medtäflarne, hertigen af Ostfriesland och markgrefven af Baden-Durlach [1]), till hvilka nu kommit den besynnerlige hertig Karl Leopold af Mecklenburg, som härstammade från Gustaf den förstes äldsta dotter Katrina, samt pfaltsgrefven Gustaf Samuel Leopold af Zweibrücken, hvilken härstammade från Karl den niondes dotter af samma namn. Men ingen bland dessa furstar lyckades vinna något parti. Ett löst rykte ville påstå, det högadeln ämnade sätta på tronen en Erik Sparres son, hvilken skulle förmälas med en Arvid Horns dotter. Den tillämnade fästmannen var då tolf, fästmön fyra år gammal. Näppeligen har någon utmärktare person kunnat hysa en dylik plan, knappt tro på dess tillvaro; ty äfven kortsyntare blickar kunde lätt förutse, att hvarje dylikt försök skulle misslyckas i anseende till det motstånd, som både hessare, holsteinare, lågadel och ofrälsemän skulle i förening med hvarandra göra.

I början af 1720 sammanträdde ny riksdag. Till landtmarskalk ville drottningen hafva icke Arvid Horn utan Karl Gyllenborg eller Stierncrona. [2]) Men Horn blef af sitt stånd till den vigtiga platsen utko-

---

1) Sid. 58.
2) *Preuss. min. br.* d. 23 Jan. 1720

rad medelst 218 röster mot 87, hvilka tillföllo Gyllenborg. När enligt bruket riddarhusets ombud kommo till drottningen för att gifva valets utgång tillkänna, hade hon laggt sig till sängs, som man trodde af harm och för att åtminstone den gången slippa mottaga en så förhatlig beskickning. Slutligen lyckades dock Fredrik att till någon del blidka hennes sinne, och medla en slags försoning. [1])

Emellertid började riksdagsarbetet jemnte utdelandet af penningar och befordringar. Många ombud, isynnerhet bland ofrälsemännen, till och med, säger man, erkebiskop Steuchius [2]) blefvo på sådant sätt vunna. Nästan alla riksdagsbönderna, lockade af general Silfverhielm [3]), öfvergingo till Fredriks sida, och man hörde dem påstå, *att den, som hade äran sofva hos en drottning, borde sjelf vara konung; ty mannen skulle väl åtminstone vara lika god med hustrun.*

Holsteinska partiet, ehuru svagt, gjorde dock ett par försök. En i Karl Fredriks tjenst stående general Stenflycht skickade till flere landets ämbetsmän, biskopar, borgmästare, m. fl. åtskilliga uppmaningar att arbeta för besagde hertig, samt löften i ty fall om ryssk hjelp, men i motsatt om rysska härjningar [4]), m. m. Under då varande förbittring mot nämnde grannfolk, gjorde dock sådana skrifvelser föga verkan. En öfverste Stobée sökte på riddarhuset försvara Karl Fredriks tronföljare-anspråk; men utan framgång. Måhända var det dock af oro öfver dessa företeelser, som arfprinsen och Gustaf Adam Taube en tid tänkte på att använda våld, och att för sådant ändamål inkalla några pålitliga regementer. [5]) Horn och Campredon afböjde dock förslaget.

---

1) *Franska min. br.* d. 31 Jan. 1720.
2) *Franska min. br.* d. 23 Febr. 1720.
3) *Riksark.* Kommiss. handling om prosten Brenner.
4) *Danska och Preuss. min. br.* d. 9 Sept. 1730.
5) *Franska min. br.* d. 24 Jan. 1720.

Sistnämnde två herrar ledde ärenderna, ofta under nattliga sammanträden med riksdagsmän af arfprinsens parti. De vigtigare då fattade besluten måste man dock understundom dölja för Fredrik sjelf af farhåga, att denne icke skulle iakttaga behöflig tystnad. Allt syntes förebåda en lycklig utgång, och Ulrika Eleonora hade lofvat sjelf inför ständerna framlägga det vigtiga förslaget.

Urbilden för hennes egna önskningar härutinnan var, att hon och hennes make skulle gemensamt styra land och undersåtare, likasom ett husbondefolk vårdar egendom och underhafvande; hela tanken ett alster af hennes för Fredrik hysta kärlek och från Karl den elfte ärfda patriarkaliska statsåsigter. Som bevis för den gemensamma styrelsens verkställbarhet plägade hon åberopa exemplet af konung Wilhelm och drottning Maria i England. Ständer och statsmän hade dock låtit förstå sin alldeles motsatta öfvertygelse. Till följe deraf trodde man sig ock veta, att drottningen denna gång ämnade helt och hållet nedlägga regeringen och föreslå dess fullkomliga öfverantvardande åt arfprinsen. Men, ledd eller förledd af sin envishet och af sina gunstlingar, beslöt hon vidhålla yrkandet på medregentskap. [1]) Stämplingen bedrefs så hemligt, att icke ens arfprinsen hade kunskap derom. Så mycket större blef förvåningen, när man den 22 Febr. inför ständerna uppläste hennes väntade bref, och detta befanns innehålla förslag om regeringsmagtens gemensamhet, i stället för dess öfverflyttande. Holsteinska ligan jublade i hopp om oenighet inom det herrskande partiet och om dymedelst öppnade utsigter för hertig Karl Fredrik. Men Horn förekom alla häftigare slitningar och höll ständerna tillsammans. Efter någon öfverläggning uppsatte man

---

1) *Bergshammar.* Bahrs bref till Bielke d. 25 Febr. eller Mars 1720, antyder deremot, att förslaget om Fredriks medregentskap var en fint af Düben, på det ständerna skulle så mycket lättare bevilja Fredriks regentskap.

ett svar, som afböjde drottningens anbud. Likväl ville hon icke gifva efter. Men då tyckes man hafva skrämt henne, dels med holsteinska partiet, dels med hotelse om räfst öfver det egenmägtiga sätt, hvarpå hon fört regeringen. I ett tämligen slingrande bref återtog hon derföre sitt förslag och ingick på ständernas; dock med åtskilliga förbehåll, bland andra äfven det, att i händelse af arfprinsens död, hennes rättighet till svenska kronan skulle återinträda i sin fulla kraft; dock, tillade ständerna, med sådan regentmagt, som innehölls i den konung Fredrik nu förelaggda regeringsformen.

Således voro alla hinder från den sidan undanröjda, och med de återstående gick det snart på samma sätt. Genast och utan motstånd afsvor Fredrik den reformerta och antog den lutherska trosbekännelsen, hvarigenom presterna och den stränga renläriguheten lugnades. Ständerna, uppskrämda genom det egenrådiga sätt, hvarpå Ulrika Eleonora ofta gått till väga, beslöto dock att genom ny konungaförsäkran och ny regeringsform ytterligare inskränka konungens magt att tillsätta lediga sysslor och deltaga i allmänna lagstiftningen. I Ulrika Eleonoras konungaförsäkran lästes nämligen bland annat följande ord. *Vi skola styra efter den regeringsform. hvilken samtlige riksens ständer nu författat, eller som de framdeles kunna* **med oss** *pröfva nödigt att stadga.* I Fredriks konungaförsäkran inryektes ungefär samma villkor; dock med uteslutande af de vigtiga orden: *med oss:* genom hvilken förändring lagstiftande magten blef, med förbigående af regenten, laggd uteslutande och ensamt i folkombudens hand. (Jfr s. 39) Den ena ytterligheten ledde till den andra. Genom samma konungaförsäkran *frisades ock ständerna från deras tro- och huldhetsed, i fall Fredrik befunnes öfverträda sin nu aflaggda försäkran, eller de stadgar, ständerna framdeles pröfvade nödigt fastställa;* — hvarjemnte konungen förpligtades att *under pågående riksdag icke utan*

ständernas vetskap och bejakande afsluta fred, stillestånd, förbund o. s. v. Fredrik var naturligtvis med dessa villkor mycket missnöjd; men dolde sådana sina tänkesätt och underskref ett honom förevisadt exemplar af nämnde konungaförsäkran, innan ens någon formlig anmodan derom hunnit framställas. Således var äfven detta hinder undanröjdt. Hertig Karl Fredriks anspråk förorsakade något uppskof; ty de blefvo ännu af en och annan åberopade. Men för Fredrik talade ofrälseständen nästan enhälligt, och på riddarhuset det ojemnförligt största flertalet. Till följe häraf blef han d. 24 Mars utkorad till Svea rikes konung. För skens skull bad man än en gång Ulrika Eleonora behålla regeringen; men hon vägrade. *Hennes majestät,* sade Horn, *öfverlemnar gerna sin krona åt den, åt hvilken hon redan öfverlemnat sitt hjerta.* [1]) Sjelf yttrade hon: *jag skulle gerna gifva honom icke blott ett konungarike utan ock ett kejsaredöme, om det stode i min magt.* [2]) Till följe af ständernas åstundan, förrättades kröningen i Stockholm. och till följe af statens fattigdom erbjöd sig Fredrik att bestrida kostnaden. [3]) Likväl tyckas ständerna hafva förärat honom 75,000 écus till betäckande af dessa eller andra utgifter. [4])

I sammanhang med Fredriks uppstigande på tronen och i öfverensstämmelse med ständernas enhälliga önskan, återfick Horn sin plats som riksråd och kanslipresident. Dagen efter konungavalet återlemnade han åt Fredrik de 20,000 riksdaler, han till dettas främjande mottagit.

1) *Hornska familjepapper.*
2) *Danska min. br.* d. 6 Apr. 1720.
3) *Borgarestånd. protok.* d. 29 Mars 1720 m. fl.
4) *Franska min. br.* d. 6 Aug. 1727. — I *Prestetånd. prot.* d. 20 Juli 1727 omtalas en Sverges skuld för kon. Fredriks kröning, stigande till 150,000 d. s.

NAMNLISTA.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

S.

T.

U.

V.

W.

Y.

Z.

Ö.

